

MATARUŽANI I DRUGI SVJETSKI RAT

Mataruški kraj je u Drugom svjetskom ratu dao značajan doprinos antifašističkoj narodno-oslobodilačkoj borbi, koju je predvodila KPJ, kako u žrtvama tako i u materijalnim dobrima. U NOB-u je poginulo 40, uglavnom omladinaca iz Mataruga i mataruških sela i oko 40 civilnih žrtava.

Život za slobodu dali su iz Mataruga i Ljutača:

Knežević M. Miko, Janjušević M. Radomir, Obrenić D. Manojle, Purić B. Miloš, Šljukić N. Manojle, Kočalo M. Rade, Janjušević Ć. Vojin, Bajčetić D. Milun, Filipović J. Mihailo, Filipović J. Stevan, Janjušević M. Jovan, Gačević. R. Miko, Gačević O. Mirko, Purić J. Radoš, Janković V. Miloš, Koković J. Milinko, Koković J. Mihailo, Šljukić V. Obrad, Knežević G. Milojica, Knežević M. Živko, Šljukić S. Gruban, Janjušević N. Radivoje, Komarica J. Nikola.

Iz Obardi:

Despotović Simo, Despotović Sveto, Despotović Ljubo, Despotović Gavro, Despotović Josif, Popadić Radenko, Zindović Pero, Zindović Miloš, Zindović Vlade i Purić Ognjen.

Iz Kozice:

Kočalo Branko, Tomašević Novica, Tomašević Jagoš, Pejović Radoje, Gajević Milun, Kočalo Mileta i Gajević Radoš.

Somen ploče palim borcima iz Mataruga, Obardi i Kozice na školama u istoimenim selima

Podaci i biografije palih u borbi za slobodu iz Mataruga i mataruških sela, Ljutića, Obardi i Kozice, izvorno su dati kako su preuzeti sa Sajta pljevaljskog SUBNOR-a:

34. БАЈЧЕТИЋ Драга МИЛУН, рођен 1922, Какмужи, Пљевља, земљорадник. Члан КПЈ. У НОБ-у од септембра 1943. Борац 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо као водник на Јабуци код Пријепоља, у борби против Нијемаца, децембра 1944. (Примједба аутора: доселио у Матаруге).
89. ГАЈЕВИЋ Сића МИЛОШ МИЛУН, рођен 1925, Козица, Пљевља, земљорадник. Члан СКОЈ-а. У НОБ-у од октобра 1944. Борац 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо на Јабуци код Пријепоља, у борби против Нијемаца, децембра 1944.
90. ГАЈЕВИЋ Сића РАДОШ, рођен 1922, Козица, Пљевља, земљорадник. Члан СКОЈ-а. У НОБ-у од октобра 1944. Борац 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо у Комарану, у борби против Нијемаца, децембра 1944.
91. ГАЧЕВИЋ Радојице МИКО, рођен 1918, Матаруге, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од новембра 1943. Борац Пљеваљског НОП одреда. Заробљен од Нијемаца у борби код Пријепоља. Сprovedен и стријељан у логору „Старо сајмиште“, код Београда, 4. децембра 1943.
92. ГАЧЕВИЋ Обрада МИРКО, рођен 1910, Матаруге, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од новембра 1943. Борац Пљеваљског НОП одреда. Заробљен од Нијемаца у борби код Пријепоља децембра 1943. Сprovedен и стријељан у логору „Старо сајмиште“, код Београда, 4. децембра 1943.
127. ДЕСПОТОВИЋ Сима ГАВРО, рођен 1918, Обарде, Пљевља, земљорадник. Члан КПЈ. У НОБ-у од јула 1941. Од 7 фебруара 1942. борац партизанских јединица из Србије, на 2. пљеваљског ударног батаљона Пљеваљског НОП одреда. Од 5. јуна 1942. борац 2. чете 5. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца на Рајан Клеку, код Прозора, 12. марта 1943.
128. ДЕСПОТОВИЋ Рада ЈОСИФ, рођен 1910, Обарде, Пљевља, земљорадник. Члан КПЈ. У НОБ-у од новембра 1941. Борац Пљеваљске партизанске чете, на 1. ударног пљеваљског батаљона „Први децембар“ Пљеваљског НОП одреда. Од 5. јуна 1942. десетар 2. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо у борби против четника, код Челебића, 15. априла 1943.
129. ДЕСПОТОВИЋ Милана ЉУБО, рођен 1922, Обарде, Пљевља, радник. Члан СКОЈ-а. У НОБ-у од новембра 1941. Борац Пљеваљске партизанске чете. Погинуо у нападу на Пљевља, 1. децембра 1941.
131. ДЕСПОТОВИЋ Вука СИМО, рођен 1883, Обарде, Пљевља, земљорадник. Ветеран из балканских ратова и првог свјетског рата. Члан КПЈ. У НОБ-у од јула 1941. Предсједник Општинског НОО у Матаругама и члан Среског НОО за пљеваљски срез. Заробљен од четника 20. марта 1942, у Власи, предат италијанском окупатору. Стријељан од Италијана у Пљевљима, 4. маја 1942.
132. ДЕСПОТОВИЋ Мика СВЕТО, рођен 1923, Обарде, Пљевља, земљорадник. Члан КПЈ. У НОБ-у од октобра 1941. Борац Пљеваљске партизанске чете, на 1. пљеваљског ударног батаљона „Први децембар“ Пљеваљског НОП одреда. Од 5. јуна 1942. борац 1. чете 2. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Штитећи одступање свог батаљона погинуо, као пушкомитраљезац, у борби против четника на Црвеним стијенама, код Коњица, 23. фебруара 1943.
133. ДЕСПОТОВИЋ Сима ДУШАНКА, рођена 1923, Обарде, Пљевља, домаћица. Члан СКОЈ-а. У НОБ-у од 1941. У октобру 1943. налазила се у Пљевљима на политичком курсу за рад са женама, гдје се разбољела па умрла у Обардама, 3. новембра 1943.
175. ЗИНДОВИЋ Лаза ВЛАДЕ, рођен 1921, Обарде, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од октобра 1944. Борац 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца, на Јабуци, код Пријепоља, јануара 1945.
176. ЗИНДОВИЋ Грубана МИЛОШ, рођен 1925, Обарде, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од новембра 1944. Борац 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца код Горажда, јануара 1945.
177. ЗИНДОВИЋ Милана ПЕРО, рођен 1923, Обарде, Пљевља, земљорадник. Члан СКОЈ-а. У НОБ-у од фебруара 1942. Борац 2. ударног пљеваљског батаљона Пљеваљског НОП одреда. Од 5. јуна борац 1. чете 5. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо на Понору, код Мркоњић-Града, септембра 1944.
199. ЈАНКОВИЋ Влада МИЛОШ, рођен 1927, Љутићи, Пљевља, земљорадник. Члан СКОЈ-а. У НОБ-у од 1944. Борац 3. батаљона 4. санџачке НОУ бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца на Михајловици, код Пљеваља, августа 1944.
201. ЈАЊУШЕВИЋ Ђира ВОЛИН, рођен 1906, Матаруге, Пљевља, земљорадник. Од фебруара до јуна 1942. борац Матарушког партизанског територијалног батаљона, на 4. батаљона Пљеваљског НОП одреда. Од септембра 1943. борац Пљеваљског НОП одреда. Заробљен од Нијемаца код Пријепоља. Сprovedен и стријељан у логору „Старо сајмиште“, код Београда, 4. децембра 1943.
202. ЈАЊУШЕВИЋ Михаила ЈОВАН, рођен 1916, Матаруге, Пљевља, земљорадник. Од фебруара 1942. до јуна 1942. борац Матарушког партизанског територијалног батаљона, на 4. батаљона Пљеваљског НОП одреда. Од

- септембра 1943. поново борац тог Одрода. Заробљен од Нијемаца код Пријепоља, 4. децембра 1943. проведен и стријељан у логору „Старо сајмиште“ код Београда.
203. ЈАНЉУШЕВИЋ Дмистра РАДОМИР, рођен 1920, Матаруге, Пљевља, ђак гимназије. Члан КПЈ. У НОБ-у од децембра 1941. Борац Пљеваљске партизанске чете, па 1. ударног пљеваљског батаљона „Први децембар“ Пљеваљског НОП одреда. Од 5. јуна 1942. борац 2. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде, па руководиоц СКОЈ-а 5. батаљона. Као замјеник по-литичког комесара 2. чете 5. батаљона, тешко рањен 13. јуна 1943. у бици на Сутјесци. Да не би пао у руке непријатељу и да би олакшао пробој друговима из непријатељског обруча одмах на попршту борбе извршио самоубиство.
238. КНЕЖЕВИЋ Мића ЖИВКО, рођен 1918, Матаруге, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од марта 1942. Борац Матарушког партизанског територијалног батаљона. Заробљен од четника и предат Италијанима. Стријељан у Пљевљима, 4. маја 1942.
241. КНЕЖЕВИЋ Мила МИКО, рођен 1916, Матаруге, Пљевља, земљорадник. Кандидат за члана КПЈ. У НОБ-у од јула 1941. Учествовао у јулском устанку 1941. Борац Пљеваљске партизанске чете. Погинуо у нападу на Пљевља, 1. децембра 1941.
243. КНЕЖЕВИЋ Гавра МИЛОЈИЦА, рођен 1925, Матаруге, Пљевља, земљорадник. Члан СКОЈ-а. У НОБ-у од септембра 1943. Борац 1. батаљона 2. пролетерске бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца код Ужица, фебруара 1944.
252. КОКОВИЋ Јосифа МИХАИЛО, рођен 1921, Матаруге, Пљевља, земљорадник. Кандидат за члана КПЈ. У НОБ-у од децембра 1944. Борац 1. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца код Горажда, фебруара 1945.
254. КОКОВИЋ Јосифа МИЛИНКО, рођен 1925, Матаруге, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од новембра 1944. Борац 3. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца код Горажда, фебруара 1945.
255. КОМАРИЦА Јакше НИКОЛА, рођен 1900, Матаруге, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од јануара 1942. Због активног и организованог рада за НОП и помоћи легалним политичким радницима среза пљеваљског, стријељан од Нијемаца и четника у Матаругама, 10. децембра 1943.
263. КОЋАЛО Петра БРАНКО, рођен 1914, Козица, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од 1942. Борац 4. батаљона Пљеваљског НОП одреда. Погинуо у борби против четника код Илина Брда, 24. априла 1942.
264. КОЋАЛО Петра МИЛЕТА, рођен 1926, Козица, Пљевља, земљорадник. Члан СКОЈ-а. У НОБ-у од септембра 1943. Борац 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Тешко рањен и подлегао ранама у борби против Нијемаца код Пријепоља, децембра 1944.
266. КОЋАЛО Милана РАДЕ, рођен 1898, Матаруге, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од 1941. Одборник Општинског НОО и члан Среског НОО за пљеваљски срез. Стално помагао илегалне партијско-политичке раднике у периоду јун 1942 — август 1943. Стријељан од четника код своје куће, августа 1943.
350. ОБРЕНИЋ Димитрија МАНОЈЛИЕ, рођен 1921, Матаруге, Пљевља, земљорадник. Члан КПЈ. У НОБ-у од новембра 1941. Борац Пљеваљске партизанске чете, па водник 1. вода 1. чете 2. пљеваљског ударног батаљона Пљеваљског НОП одреда. Погинуо у борби против четника на Марену, код Камене горе, 22. маја 1942.
369. ПЕЈОВИЋ Живка РАДОЈЕ, рођен 1925, Козица, Пљевља, земљорадник. Члан СКОЈ-а. У НОБ-у од новембра 1944. Борац 1. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Тешко рањен 11. марта 1945. у борбама против Нијемаца на Романији. Подлегао ранама у војној болници у Крагујевцу, маја 1945.
385. ПОПАДИЋ Милуна РАДЕНКО, рођен 1921, Обарде. Пљевља, земљорадник. Члан КПЈ. У НОБ-у од октобра 1941. Борац Пљеваљске партизанске чете, па 2. пљеваљског ударног батаљона Пљеваљског НОП одреда. Од 5. јуна 1942. борац 1. чете 5. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца, на Орлишћу, код Горњег Вакуфа, 4. марта 1943.
398. ПУРИЋ Богдана МИЛОШ, рођен 1916, Матаруге, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од фебруара 1942. Борац Матарушког партизанског територијалног батаљона. Заробљен од четника 22. марта 1942. и предат италијанском окупатору у Пљевљима. Стријељан у Пљевљима, 4. маја 1942.
399. ПУРИЋ Ивана ОГЊЕН, рођен 1928, Обарде, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од јануара 1945. Борац 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца, код Горажда, марта 1945.
400. ПУРИЋ Јована РАДОШ, рођен 1926, Матаруге, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од новембра 1943. Борац Пљеваљског НОП одреда. Заробљен од Нијемаца 5. децембра 1943. код Бродарева. Спроведен и стријељан у логору „Старо сајмиште“, код Београда.
474. ТОМАШЕВИЋ Јакова ЈАГОШ, рођен 1925, Матаруге, Пљевља, земљорадник. Члан СКОЈ-а. У НОБ-у од октобра 1944. Борац 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо код Горажда у борби против Нијемаца, фебруара 1945.
475. ТОМАШЕВИЋ Ђеросима НОВИЦА, рођен 1915, Матаруге, Пљевља, студент права. Члан КПЈ. У НОБ-у од децембра 1941. Био замјеник политичког комесара Матарушког партизанског батаљона. Од 5. јуна 1942. борац 3.

пролетерске (санџачке) бригаде. Заробљен од четника јула 1943. и предат италијанском окупатору. Интерниран у логор код Цетиња. По капитулацији Италије политички радник на терену Матаруга, на официру ОЗН-е 5. санџачке НОУ бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца и муслиманске квислиншке милиције, код Сјенице, октобра 1944.

491. ФИЛИПОВИЋ Јована МИХАИЛО, рођен 1910, Матаруге, Пљевља, земљорадник. У НОБ-у од августа 1944. Борац 5. санџачке НОУ бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца, у Косатици, код Пријеполја, новембра 1944.
492. ФИЛИПОВИЋ Јована СТЕВАН, рођен 1918, Матаруге, Пљевља, земљорадник. Члан КПЈ. У НОБ-у од септембра 1943. Борац Пљеваљског НОП одреда, па 4. санџачке НОУ бригаде, и потом 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо, као замјеник командира чете, у борби против Нијемаца у Палама, код Сарајева, 28. априла 1945.
560. Ш Љ У К И Ћ Стојана ГРУБАН, рођен 1922, Матаруге, Пљевља, емљорадник. У НОБ-у од новембра 1943. Борац Пљеваљског НОП одреда. Погинуо од Нијемаца у Пљевљима, 5. децембра 1943.
561. ШЉУКИЋ. Новице МАНОЈЛЕ, рођен 1910, Матаруге, Пљевља, земљорадник. Кандидат за члана КПЈ. У НОБ-у од 1941. Одборник Општинског НОО у Матаругама. Због активног политичког рада за НОП стријељан од четника у Матаругама, марта 1944.
562. Ш Љ У К И Ћ Вуколе ОБРАД, рођен 1926, Матаруге, Пљевља, земљорадник. Члан КПЈ. У НОБ-у од октобра 1944. Борац 2. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде. Погинуо у борби против Нијемаца, код Горажде, јануара 1945.

Pored ljudskih žrtava, kao što se vidi, mataruški kraj je podnio i u ovom ratu i velike materijalne žrtve i razaranja. U njemu su se, zbog geografskog položaja, ukrštanja puteva i blizine Pljevalja, u kojima je bio utvrđeni italijanski garnizon, kao dan i noć, smjenjivale razne vojske, vodile česte i teške borbe iza kojih su ostajali mrtvi, ranjeni, zgarišta, pustoš. Mataružani su morali ne samo ratovati, na jednoj ili drugoj strani, već i sve te vojske dočekivati, hraniti i pojit, ispraćati i kalauziti im. Trpljeti ih. A narod za sve to ima jednu dobru uzrečicu: *Teško zemlji kojom vojska prođe!*

OPŠTI OSVRT NA DRUŠTVENO POLITIČKE PRILIKE PRED DRUGI SVJETSKI RAT

Nažalost, Mataružani su se, koliko god bili jedinstveni u Balkanskom i Prvom svjetskom ratu, u Drugom svjetskom ratu podijelili na dva suprotstavljena i nepomirljiva pokreta, dvije kolone, odnosno na četnike i partizane. Ta podjela ih je skupo koštala. Inače, podjele naroda skupo koštaju i u miru a nekmoli u ratu.

Nacionalni ili četnički pokret u pljevaljskom kraju predvodila su jaka pljevaljska bratstva: Vojinovići, Jelovci, Lacmanovići, Petrovići i vrlo uticajni i obrazovani pojedinci iz same varoši: Vojislav i Bogdan Nenadić, Pavle i Ratko Đurović, Bogoljub Irić, Jovan Dragutinović, Nićifor Lisičić, Filip i Milovan Vojinović, Radoman Railić, Josip Žic, kasnije Milutin i Jovan Jelovac, Grigorije Božović i drugi. Naročito aktivni u promociji četničkog pokreta bili su oficiri i podoficiri bivše kraljevske vojske. Oni su svoje opredjeljenje branili zakletvom na vjernost kralju i otadžbini. Četnički je pokret u pljevaljskom kraju bio vrlo masovan i sezao je u sve slojeve društva. Prihvatili su ga i zdušno podržali seoski prvaci, kulaci i kapitalisti, i sitni i krupni. Četnički pokret je bio i neka vrsta odgovora na formiranje muslimanske milicije i ustaške vlasti koju su Nijemci, odmah po ulasku u Pljevlja, uspostavili u gradu kroz gradsku upravu, a u selima kroz žandarmerijske stanice. Tako je staro nepovjerenje između muslimana i pravoslavaca ponovo podgrijano do usijanja iz kojeg će generirati kasniji zločini koje su činili jedni drugima u cijeloj zemlji, pa i u pljevaljskom kraju, a naročito u Bukovici.

Ovaj pokret je takođe bio podstican i potpomagan i od strane okupatora, po onoj - *Zavadi pa vladaj*. I nema sumnje da je služio okupatoru, iako danas mnogi pokušavaju da izvrše reviziju istorije i prikažu ga antifašističkim. I svi ti pokreti koji su saradivali s okupatorom, čak potpuno otvoreno, danas imaju potrebu da se te saradnje odreknu, odnosno sve čine da dokažu kako je nije ni bilo. Čak i pokret Milana Nedića u tom smislu traži reviziju osude od strane nadležnih organa Srbije.

Vrh četničkog pokreta nije bio za borbu s okupatorom. Borba protiv okupatora je bila samo njegov deklarativni cilj. Platforma četničkog pokreta bila je – *treba čekati, rano je za sukob!* I to je

dobrom dijelu naroda odgovaralo i činilo se razumnim. Njemačka sila je doista bila jaka i uveliko je komadala svijet. A to *čekanje*, po zamisli vrha četničkog pokreta, trebalo je iskoristiti za sređivanje stanja u zemlji u smislu čišćenja zemlje od nacionalnih manjina, naročito muslimana, od komunista i raznih izdajnika i svih onih koji su bili protiv kralja i monarhije. Obnoviti i proširiti zemlju, uz brisanje svih granica koje dijele srpski narod, itd. Pod rukovodstvom dr Stevana Moljevića, advokata iz Banje Luke, u Nikšiću je nastao 1941. godine dokument - *Homogena Srbija*, kao osnovni programski dokument četničke vojne formacije. Moljevićev* dokument je poslužio kao osnova za čuvene *Instrukcije***, koje je na Ravnoj Gori 20. decembra 1941. godine donio Štab komande četničkih odreda jugoslovenske vojske - Gorski štab str. pov. br. 370 kojim se određuju načela, ciljevi, upotreba, postupci, organizacija i međusobna komunikacija četničkih odreda jugoslovenske vojske koja se po njima morala hitno formirati.

Nacionalisti i vrh četničkog pokreta su prepoznali komuniste i partizanski pokret kao veliku i pravu smetnju ostvarenju svojih ciljeva i veliku realnu opasnost po svoj nacionalni program, i opredijelili su se za borbu protiv njih do uništenja. Naravno, i uz pomoć okupatora, ako to već nije moguće drugačije. Otuda je saradnja nacionalista s okupatorom, s obzirom na postavljene ciljeve, bila nužna i neizbježna. Naravno, da su i Nijemci imali za cilj - uništenje komunista i partizanskog pokreta. I tu su im se ciljevi poklopili. Otuda im je saradnja s četnicima dobro došla. Pri kraju rata, kada su shvatili da četnici ne mogu da im pomognu u ostvarenju tog cilja okrenuli su se protiv njih. I to je razumljivo. Sada neki novi tumači istorije taj momenat pokušavaju da prikažu kao „četnički antifašizam!“

Četnički pokret je bio vrlo heterogen i njegove se glavešine zbog surevnjivosti i sujete međusobno nijesu trpjele i podnosile. Bez vojne discipline, bahati i razulareni, skloni pljački, odbili su dosta naroda od sebe, što je komunistima išlo na ruku. Javno i otvoreno su zagovarali i ispoljavali mržnju prema manjinskim narodima, naročito muslimanima, nasuprot partizanima.

Saveznici

Komunistički ili partizanski pokret predvodila je KPJ i njeniiskusni i provjereni kadrovi. Njihova organizacija je bila čvrsta, postojana, sa gvozdеноm disciplinom i jasnom komunističkom ideologijom i ciljevima koji su proizilazili iz nje: *Vojnički poraziti okupatora i njegove domaće slugе, istovremeno izvršiti socijalističku revoluciju po već viđenom i provjerenom sovjetskom scenariju. Uspostaviti narodnu vlast i novi politički sistem, ako treba i uz diktaturu proleterijata, kao nužnu fazu te revolucije, u kome će vladati pravda i socijalna jednakost, bratstvo i jedinstvo svih jugoslovenskih naroda, bez obzira na narodnost i vjeru. Garantovati narodu vjerske i svake druge slobode, itd.*

Nema sumnje da su ove napredne ideje od naroda dobro prihvaćene, prije svega od napredne omladine, đaka i studenata, a potom od seljačko-radničke obespravljenе klase i manjinskih naroda koji su u bratstvu i jedinstvu vidjeli spas.

Očigledno je da su se već na početku ratnih dešavanja na jugoslovenskom političkom prostoru profilisala dva potpuno suprotstavljena bloka od kojih će jedan pokušati da zadrži staro stanje i stari buržoaski sistem vlasti, s kojim mnogi nijesu bili zadovoljni zbog korupcije, nepravde, nejednakosti, eksploatacije potlačenih, i drugi, koji želi novi socijalistički sistem u kojem bi se sve to promijenilo u korist obespravljenе radničke klase, naroda i nacionalnih manjina, koji bi bili ravnopravni u njemu.

*dr Stevan Moljević je rođen u Rudom. Radio je i živio kao advokat u Banjoj Luci. Bio je član demokratske stranke. Suden je poslije rata i umro je 1959. g. u Kazneno- popravnom domu u Sremskoj Mitrovici.

**Zbornik NOB-a, tom XIV, knj. 1. dok. br. 1.

U suštini, radilo se o žestokoj klasnoj borbi između potčinjene i klase na vlasti, odnosno između radničke i buržoaske klase, kako je to vidjela i tumačila komunistička teorija, a potvrdila Oktobarska revolucija u Rusiji, koja je dala revolucionarni zamah radničkom i komunističkom pokretu u svijetu.

I naravno, da se sve to sa globalnog nivoa odslikavalo i prenosilo i na najmanje teritorijalne društveno - političke zajednice, pa i porodice, i preko njih na svoj način, često i vrlo dramatičan, prelamalo.

I u Matarugama i mataruškoj opštini - ta dva pokreta stajala su jedan naspram drugog, odmjeravajući snage i iščekujući sukob, koji je, očigledno, s obzirom na postavljene ciljeve bio neizbježan.

Četnički pokret u Matarugama se razvijao pod velikim uticajem braće Nenadić iz Pljevalja. Pogotovo je na tom planu bio aktivan Vojo, koji je pripadao samom vrhu pljevaljskih nacionalista. Njihov otac Risto - Ristić Nenadić, bio je paroh mataruške i otilovičke crkve u Dubočici, i skoro je čitav život proveo s Mataružanima. Risto Nenadić bio je jedan od organizatora Mataružana, odnosno Kamenogoraca, kako su ih tada zvali, s obzirom da su pripadali kamenogorskoj jafti (turska administrativna jedinica), u Balkanskom ratu i njihova glavna veza sa crnogorskom vojskom i njenom sandžačkom komandom koja se kretala put Pljevalja. Risto je bio i aktivni učesnik Prvog svjetskog rata. Ubijen je 1924. g. o čemu je već bilo riječi.

Vojo Nenadić

Nenadići su imali imanja i 'an u Matarugama, odnosno na Karinu ispod Vukovog Brda, u kojem je svojevremeno kratko vrijeme, po Balkanskim ratovima, bilo i sjedište mataruške opštine. Neki su se Mataružani bili i okumili s Nenadićima. Otuda su braća Nenadići, a posebno Vojo, pravnik i predsjednik pljevaljske opštine, može se reći, presudno uticali na mataruško političko opredjeljenje. Pored Nenadića, na Mataružane su jak uticaj imali i Marinko Vučetić, dugogodišnji djelovoda mataruške opštine i Dragiša Milunović, zamjenik komandira žandarmerijske stanice u Ljutićima, koji je odmah po okupaciji, pošto je stara vlast bila smijenjena, pa i on, formirao manju četvu za odbranu od pljačkaša. Među prvim Mataružanima koji su se opredijelili za ovaj pokret bili su Milivoje i Petar Gačević, Josiv Janjušević, bivši član demokratske stranke, Jakov Šljukić, Mišur Cvijović, Nedeljko Čurčić, Manojle i Filip Knežević, Vojin Popadić iz Obardi i dr. Diko Gačević, bivši komandir ljutičke čete u Balkanskim i Prvom svjetskom ratu i nosilac zlatne „Obilica medalje“ za hrabrost, ma da je učestvovao s jedinicama Crnogorskog NOP odreda u napadu na Pljevlja, takođe se okrenuo četnicima.

Komunistički pokret u Pljevljima nije bio razvijen i nije bilo neke značajnije revolucionarne aktivnosti, osim manjih protesta i štrajkova koje je organizovala napredna školska omladina i zanatski radnici, protiv nenarodnog režima i buržoazije, ogrezilih u korupciji, i njihove profašističke politike i političkog terora. Komunističke ideje su među pljevaljsku omladinu i zanatlje donosili pljevaljski studenti koji su studirali u Beogradu (J. Malović, M. Pavićević i dr.), koji su aktivno učestvovali u političkom životu beogradskog univerziteta na kojem su se rano sreli sa vrlo organizovanim partijskim radom. Pljevaljska gimnazija je tada i tako postala najjače žarište revolucionarnog pokreta u čitavom pljevaljskom srezu. Taj je pokret još više uzeo maha formiranjem organizacije KPJ u Pljevljima.

Prva organizacija KPJ u pljevaljskom srezu formirana je novembra 1939. g. i njeni su članovi bili: Komnen Cerović, Velimir Jakić i Mićo Zorić. Komnen Cerović je bio i prvi sekretar ove organizacije - ćelije, koja je po odluci Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak, vršila funkciju Mjesnog komiteta KPJ za

pljevaljski srez. Tek tada počinje ozbiljan politički rad na okupljanju srednjoškolske omladine i zanatskih radnika oko ideja i programa KPJ.

KPJ je u Pljevljima brzo omasovljena i do pred rat je već imala oko 10 - 11 članova: Komnen Cerović, Velimir Jakić, Mićo Zorić, Budo Milićević, Radoje Kontić, Branko Đurović, Momčilo Bajčetić, Danilo Jauković, Vojin Krtolica i Milo Lubarda, a u aprilu su stigli i Vladimir Damjanović i Danilo Knežević, studenti i članovi beogradske partijske organizacije. Lubarda i Krtolica su ubrzo otišli iz ove organizacije.

Okupacija i rat su mataruški kraj zatekli bez organizacije KPJ. U njemu, u to vrijeme, nije bilo ni jednog komuniste. Sa prostora Mataruga pljevaljsku su gimnaziju pohađala i završila svega 4 đaka: Joko Knežević, Perko Gačević, Novica Tomašević i Radomir - Rašo Janjušević. Iz Obardi je učiteljsku školu bio završio Rade. R. Zindović. A komunističke revolucionarne ideje su se najlakše primale kod *školaraca*, kako ih je narod nazivao, a njih je u Matarugama, kao što se vidi, bilo malo.

Pljevaljska KPJ je, sprovodeći program svojih najviših organa, razvila živu aktivnost na mobilizaciji naroda za odbranu zemlje, vršeći uticaj na šire mase kako bi dobila njihovu podršku. Posebno je aktivnost bila usmjerila na srednjoškolsku omladinu što je imalo za rezultat brojne štrajkove i proteste u školama, koje su podržali i neki profesori.

U Matarugama se, prije svega, pod uticajem Velimira Jakića, s kojim je od ranije bio prijatelj, za komuniste prvi opredijelio Joko Knežević. Joko je bio, iako mlad, vrlo ugledan i poštovan čovjek, koji je kao student i opzicioni kandidat 1935. g. pobijedio na listi Zemljoradničke stranke na izborima za predsjednika mataruške opštine. Na toj ga je funkciji rat i zatekao.

Velimir Jakić

Iz Mataruga su se za KPJ, najviše pod uticajem Joka, opredijelili i ostali na političkom radu, u gerili, ili u Mataruškom pozadinskom teritorijalnom bataljonu i Kozičkoj pozadinskoj četi, i tokom rata postali njeni članovi i kandidati za prijem u KPJ: Miko Knežević, Novica Tomašević, Simo i Drago Despotović, Vojin Gajević, Čedo Janjušević, Manojle Šljukić, Boško Ćirović i Dašo Sokić. (U nabranjanju imena poštovan je redosled kako su imenovani kandidovani i primani u KPJ, Joko Knežević, *Mataruška opština u NOB-u 1941- 45*). Neki od njih su povremeno odlazili u partizanske jedinice i po zadatku partije se ponovo vraćali na teren.

Članovi KPJ iz Mataruga su postali i oni borci koji su među prvima otišli u partizanske jedinice: Manojle Obrenić i Radomir - Rašo Janjušević, kao i oni koji su nešto kasnije stupili u partizanske jedinice: Milan Bajčetić, Stevan Filipović i Obrad Šljukić. Iz Obardi: Sveti, Josif i Gavro Despotović. I svi su u ratu poginuli.

Joko Knežević

O razvoju komunističkog pokreta u Matarugama biće riječi u daljem tekstu kada se bude govorilo o toku NOB-a, kao i o datumu i godini kandidovanja i prijema u KPJ imenovanih.

Joko Knežević u svom kazivanju o NOB u Matarugama, na str. 30 i 31, posebno iznosi čvrstu podršku i još nekih uglednih Mataružana i mataruških domaćina koji nijesu, osim Sima Despotovića, bili članovi KPJ. Članovi KPJ nijesu bili ni mnogi borci iz Mataruga koji su se časno borili i položili život u toj borbi. Neki od njih su bili skojevci koji nijesu dočekali da budu primljeni u KPJ.

... Sa područja opštine svojim čvrstim opredjeljenjem i aktivnošću za NOB, pod rukovodstvom KPJ, naročito se ističu od samog početka ustanka Simo Despotović i Rade Koćalović. Osim njih od star-

- 31 -

ijih ljudi su se isticali čvrstim opredjeljenjem za NOB: Milun Sokić iz Ljutića; Djurdja Lalović i Gruban Zindović iz Obardi; Joja i Mitar Janjušević i Ljubo Gačević iz Mataruga; Ljuboje Pejović, Petar Koćalović i Milojica Tomašević iz Kozice, Dušan Mitrović i Mihailo Despotović iz Vrulje.

Zapisi i sjećanja J. Kneževića

OKUPACIJA ZEMLJE, USTANAK I NOB

GODINA 1941

Pred napad na zemlju i njenu okupaciju mobilisano je oko 230 vojnih obveznika iz Mataruga, uglavnom u 48. pješadski puk i njegov dopunski bataljon. Puk je upućen na granicu prema Albaniji. Noću je na putu prema Slijepac Mostu promarširao kroz Mataruge, uz pjesmu i pucjavu, otaborivši i zadavivši naredno jutro u Vrulji. Vojnicima iz okolnih sela je bilo dozvoljeno da obidu svoje kuće i porodice, ali se nije desilo da je koji dezertirao. Vojska je po kazivanju naroda bila prilično dobro opremljena, samouvjerena i ulivala je povjerenje. Uostalom, uz pjesmu i veselje naroda je i ispraćena iz Pljevalja.

Za njom je 10. aprila naišao njen dopunski bataljon od skoro hiljadu vojnika, koji je zanoćio u Matarugama. On, već, narodu nije ulijevao povjerenje jer je bio, za razliku od vojske, vrlo slabo

opremljen. Skoro da nijedan vojnik nije imao kompletnu vojničku uniformu. Vojnici su mahom bili u svojoj odjeći i obući, jer navodno u magacinima nije bilo uniformi ni čizama odgovarajućih brojeva.

Nedugo potom kroz Mataruge je naišla kolona limuzina beogradskih oznaka. Zastala je u Matarugama, a radoznali su se Mataružani sjatili oko nje. Bila je to bježanija beogradskih glavešina i njihovih porodica ka Nikšiću kako bi se dočepali aerodroma. Nikada mataruškom džadom nije prošlo veće i brojnije gospode. I, uplašenije.

Već 17. aprila, u sami rasvit maglovitog jutra punog vlage i susnježice, zagrmjeli su iz pravca Vruļje njemački tenkovi, oklopna kola i druga mehanizacija. Grmljavina i buka su se čuli i u najjudaljenijim mataruškim selima, ugoneći narodu strah u kosti. Kolona je bila neprekidna, ili kako su mještani govorili – nije joj se mogao sagledati kraj. Nijemci bi se zaustavljali kad bi naišli na oukpljene seljake, i, kako je zabilježio Joko Knežević, slikali one koji su izgledali dronjavo i bijedno. Bila je to 8. tenkovska divizija, odnosno njen dio, dok je drugi veći, dan prije zaposjeo Pljevlja iz drugog pravca.

Pljevlja su po sporazumu njemačkih i italijanskih okupacionih snaga od 23. aprila 1941. g. ušla, pored Bijelog Polja, Prijepolja i Tutina, u italijansku okupacionu zonu.

Uz saglasnost Njemačke komande, u Pljevlja su, na traženje nekih uticajnih muslimanskih prvaka iz Sandžaka, umarširale, u periodu od 29. aprila do 5. maja 1941. godine, ustaške jedinice iz Bosne, s namjerom da se Pljevlja sa okolinom, i još neki sandžački gradovi priključe NDH (Mirko Ćuković, *Sandžak, str. 56-57, Četvrta sandžačka NOU brigada, Beograd, 1986, 29-30*).

Dotadašnja opštinska vlast, predsjedik pljevaljske opštine Vojo Nenadić i sreski načelnik Pavle Đurović, su smijenjeni. Na njihova mjesta su dovedeni - za predsjednika Muhamed Bajrović, za poglavnika Ibrahim B. Čavkušić, student iz Višegrada, a satnik je bio Petar Zovko. Ustaška vlast je formirala 9. žandarmerijski bataljon za Sandžak, čija je komanda bila u Pljevljima. Jedan mu je vod formiran u Pljevljima a drugi u Prijepolju.

Pljevaljski žandarmerijski vod je odmah zaposio žandarmerijske stanice u samoj varoši, Mihajlovici, Meljaku, Boljanićima, Kovaču, Kovačevićima u Bukovici. U svim tim mjestima, osim Mihajlovici, živio je muslimanski živalj. Mihajlovica im je bila važna zbog saobraćanice koja je išla prema Prijepolju.

No, Nijemci su po navedenom sporazumu, ipak, Pljevlja predali Italijanima 8. maja u 20 h. Do kraja maja Italijanske su vlasti razoružale ustaške formacije i stanice i vratile staru predratnu legalno izabranu vlast, Bogdana Nenadića i Pavla Đurovića. Ovi su dali instrukcije da seoske opštine i žandarmerijske stanice nesmetano nastave s radom.

Italijanska okupaciona vlast u Crnoj Gori je nastojala da po svaku cijenu normalizuje život, obnovi i pokrene privredne aktivnosti, uspostavi novčane tokove.

Njemačka vojska napusta Pljevlja po predaji vlasti Italijanima

Dvadesetak dana po kapitulaciji stali su u Pljevlja i pljevaljska sela pristizati, u grupama i pojedinačno, vojnici naše poražene vojske. Pričali su o svojoj golgoti po albanskim gudurama i prvim sukobima s fašističkim trupama, i mukama da se nakon kapitulacije spasu i iznesu živu glavu. Bili su ostavljeni od starješinskog kadra i prepušteni sami sebi. Pričali su s ogorčenjem o izdaji i rasulu u vojsci i kapitulantskom držanju starješinskog kadra. Ali je bilo i junačkih primjera otpora okupatoru, pogotovu onih sa nižim činovima.

Velimira Jakića, rezervnog poručnika, komandanta jednog bataljona, zatekla je kapitulacija na Igmanu. On kreće dolinom Neretve, ali usput vodi žestoku borbu s ustašama, oslobađa Mostar i vraća staru vlast koju su ustaše bile rastjerale. Pošto su u sastavu njegovog bataljona bili vojnici s područja Nevesinja, Banjana i Pive, dovodi ih bez gubitaka i u redu u Nevesinje i tu im drži čuveni patriotski govor, pozivajući ih na dalju oružanu borbu do oslobođenja zemlje*.

Od vojnika koji su mobilisani iz mataruške opštine, jedan je poginuo na putu od Nikšića, 37 ih zarobljeno, od čega 28 iz 48. pješadijskog puka od strane Italijana u Albaniji. No, oni su posle mjesec dana svi pušteni. Od strane Nijemaca zarobljeno ih je 9 i oni su internirani u Njemačku. Poslije kapitulacije Njemačke vratilo ih se 8, dok je jedan ostao u inostranstvu.

Oko pedesetak ih je donijelo puške, poneki i pištolj i bombu. Znajući da će im trebati oružje, mnogi su ga i kupovali od vojnika koji su bježali na sve strane, ili od onih koji su u trenucima rasula provalili u vojne magacine iz kojih su pokrali puške, municiju i raznu vojnu opremu. KPJ se ozbiljno pripremala za ustanak i borbu protiv okupatora. U skladu s tim, izdala je više proglašavanja kojim se obratila narodima okupirane zemlje, radničkoj klasi, seljacima, omladini, pozivajući ih na ustanak i borbu protiv okupatora.

Pokrajinski komitet KPJ za CG, Boku i Sandžak, sa glavnim Štabom, održao je 10. juna 1941. g. sastanak u Stijeni Piperskoj na kome je dogovoreno da se od već postojećih manjih oružanih grupa formiraju gerilski odredi koji će, što je moguće prije, otpočeti akcije protiv okupatora.

Na teritoriji Pljevalja već je bilo nekoliko oružanih grupa u selima - Meljaku, Bobovu, Kominima, Maoču. Meljačka grupa, koju je predvodio nacionalista Jovan Dragutinović, je još krajem maja napala žandarmerijsku ustašku stanicu u Čelebićima, zorobila njenu posadu, zaplijenila oružje. Ista je stanica napadnuta i 18. juna, kojom prilikom je poginuo i ustanik Nikola Sandić**.

U Crnoj Gori planuo je ustanak 13. jula 1941. g. Neposredni povod je bilo formiranje proitalijanske crnogorske vlade na Cetinju i proglašenje samostalnosti Crne Gore pod pokroviteljstvom fašističke Italije. Narod je masovno ustao i koristeći iznenađenje, napao italijanske snage nanoseći im teške gubitke.

Do ustanka u pljevaljskom kraju došlo je sa zakašnjenjem od pet dana jer su zakasnile direktive od Pokrajinskog komiteta i od Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak, na čijem je čelu bio Rifat Burdžović - Tršo. Tek je 18. 07. 1941. g. održan sastanak Mjesnog komiteta KPJ za Pljevlja, u selu Komine.

U Kominima je 14/15 jula, pod uticajem Velimira Jakića i Josifa Malovića, od postojeće oružane grupe i pojedinaca iz Vidara, Zabrdja i Borovice formiran odred koji je brojao 20-30 boraca.

* Radomir Matović, *Svjedočanstva jednog vremena*, str. 76. V. Jakić, će po povratku u Pljevlja, biti jedan od glavnih organizatora ustanka i NOB-a u pljevaljskom kraju.

**Isti autor, isto djelo, str. 80.

Naredni dan (16. jula) formiran je bobovski gerilski odred, a 17. jula Velimir Jakić, Voloda i Vlado Damjanović u Meljaku formiraju Meljački gerilski odred. Sljedećeg dana su napali i razoružali žandarmerijsku stanicu u Meljaku. A onda su napadnute od teritorijalnih gerilskih odreda skoro sve stanice van grada. Bilo je otpora i borbi, pa i ranjenih i poginulih, ma da su se Italijani i žandarmi uglavnom predavali bez borbe.

Dvadesetog, ili dvdeset prvog jula, kako kazuje Joko Knežević, „grupa ustanika iz Maoča, sa Đordijem Peruničićem i Marinkom Golubovićem, uz učešće nekoliko Čirovića iz sela Ljutića, došla je predveče u žandarmerijsku stanicu Ljutiće i razoružala žandarme bez otpora“. Opštinska arhiva je tada, nažalost, razbacana i uništena.

Razoružana je isti dan i stanica u Vrulji i porušeni mostovi u Tuležinama i Dubočici. U ovim su akcijama učestvovali Vruljani (Savo Nikolić i njegova grupa), i Maočani (Uroš Golubović) i neki Ljutićani.

Ova oružana ustanička grupa, od oko 30 ustanika, koju su predvodili Đordije Peruničić i Marinko Golubović, produžila je prema Jabuci, Mihajlovici i Šerbetovcu, raščeravši žandarme iz stanica u tim mjestima.

Već, 23. jula, cijeli pljevalski srez je bio oslobođen, osim grada i njegovog najužeg područja.

Marinko Golubović

Tih dana počinju okupljanja građana i konferencije, prvo u Ljutićima, a potom u Matarugama, na kojima je Joko Knežević pozvao mataruški narod na ustanak. Skupu su prisustvovali Mile Peruničić, Dušan Ivoić i Ristan Pavlović.

Krajem jula, organizovali su i okupili narod iz svih mataruških sela, u Gaju kod škole, Joko Knežević i učitelj Mihailo Aletić, ponovo ga pozivajući na ustanak protiv okupatora, objašnjavajući mu vojno-političku situaciju i ciljeve narodne borbe protiv okupatora. Skupu je prisustvovao i Marinko Golubović sa više ustanika iz Maoča.

Ovom se prilikom, po kazivanju Joka Kneževića, javilo i za borbu upisalo oko 40 Ljutićana i Mataružana. Od njih se organizuju patrole i straže prema Korijenu, Dubočici i Iroviku, odakle se mogao očekivati upad Italijana.

Skupu su prisustvovali i jedan oficir bivše jugoslovenske vojske (Novak Vučinić) i jedan četnik Koste Pećanca, koji su otvoreno agitovali za četnike i odmah su na svoju stranu pridobili nekoliko omladinaca iz Obardi (Tomo Despotović i Mihailo Purić).

Bilo je na skupu i nekih Mataružana koji se nijesu slagali s dizanjem ustanka, govoreći da je rano za ustanak, čak negodujući i osuđujući razoružavanje žandarma i rušenje mostova u Dubočici, Krakalicama i Tješnju.

Italijani, odnosno nacionalisti, šalju iz grada neke svoje ljude - Rada Markovića i Rada Šljukića kod Joka Kneževića i ustanika, da ih ubjeđuju da odustanu od ustanka i vrate se kućama, a da im Italijani neće ništa.

Tada od Kolašina i Mojkovca stiže, na putu za Pljevlja, italijanska divizija „Pusterija“ i 11. avgusta logoruje u Mataruškom polju. Već naredni dan su bombardovani Maoče i Meljak. To je već unijelo nemir u narod i izazvalo kolebanje kod pojedinaca. Istovremeno su u Matarugama Marinko Vučetić, djelovoda mataruške opštine i Perko Gačević, službenik pošte u Pljevljima, organizovali Mataružane da sijeku i vuku građu za popravku porušenih mostova u Dubočici i Tješnju. Sve je to ohrabrilo pojedince da počnu javno negodovati protiv ustanika i onih koji ih podržavaju.

Nacionalisti su širili glasine kako mataruškom narodu ne prijeti opasnost od Italijana, a naročito Kozičanima i Obardanima, već od „Turaka“ iz Komarana i Brodareva. I kako samo što nije na ta sela udarila ustaška milicija. Narod je bio zaplašen. Kozička i obardanska oružana grupa je držala stražu na tom pravcu, spremna da se tim napadima odupre. Bilo je nekoliko akcija muslimanske milicije u susjednom selu Grabu, u pravcu Pavinog Polja, u kojim je došlo i do paljenja nekoliko kuća.

Marinko Vučetić, djelovoda mataruške opštine, pokušao je da to iskoristi kako bi naoružao i okupio Mataružane za odbranu od muslimanskih ustaša, nudeći im zaštitu Italijana.

Kozičani su, da bi zaštitili selo, 12. avgusta 1941. g. u Crnom Vrh, formirali, od oružane grupe ranije okupljene, Kozičku čet. Za komandira je izabran Vojin Gajević, predratni narednik u bivšoj VJ, a za zamjenika Petar Pejović. Četa je držala položaj prema Komaranu i Brodarevu, održavajući vezu sa ustanicima sa bjelopoljske teritorije (Joko Knežević, *Mataruge u NOB*, str. 45).

Vojin Gajević i njegova četa su razbili jednu manju grupu ustaša koja se kretala prema selu Grab i na mjestu Bijela Prla im otela značajnu količinu puščane municije koju su nosili za potrebe svoje jedinice. Ova četa je imala još nekoliko oružanih okršaja s muslimanskom milicijom na ovom potezu. I sve to vrijeme uspješno je sprečavala prodor ustaških jedinica iz pravca Brodareva i Komarana prema Kozici i drugim mataruškim selima, sadejstvujući s bjelopoljskim i prijeljskim gerilcima.

Vojin Gajević, kao pitomac podoficirske škole u Splitu 1932. g.

I obardanska oružana grupa je držala stražu iznad Obardi i prema Jabuci i Vijencu, očekujući napad Italijana.

U Trinaestojulskom ustanku učestvovao je listom crnogorski narod, i to je, bez sumnje, najsvjetliji trenutak u njegovoj svijetloj vjekovnoj borbi za slobodu. Antifašizam koji je tada ispoljio i pokazao crnogorski narod u porobljenoj Evropi može da služi na čast i njemu i njegovim potomcima. U ustanku su učestvovali svi: i komunisti i nacionalisti i običan narod koji nije pripadao ni jednima ni drugima. U ustanku je učestvovao i Pavle Đurišić, a u Pljevljima, naprimjer, poznati nacionilista Jovan Dragutinović, koga su Italijani zbog toga strijeljali.

Ustanak je krajem jula i početkom avgusta ugušen energičnom intervencijom 6 italijanskih divizija. Ustanici su rastureni i povukli su se kućama. Ustanički moral i polet su splasnili pred ogromnom oružanom silom okupatora i odmazdom kojom je na ustanak odgovoreno.

Ustanici su se sada otvoreno polarizovali na partizanski pokret, koji je bio za nastavak oružane borbe, i četnički, koji se odlučio na taktiziranje i čekanje, a nešto kasnije i za otvorenu saradnju s okupatorom.

KPJ se, od vrha pa do mjesnih partijskih ćelija, okrenula konsolidaciji svojih snaga, zbijanju redova i okupljanju i organizovanju svojih oružanih odreda u veće oružane formacije. Pojačala je politički rad, šaljući na teren svoje najuticajnije članove kako bi omasovila svoju organizaciju.

Na terenu mataruške opštine često je boravio Velimir Jakić, predratni komunista, nesumnjivo jedan od najuglednijih članova pljevaljske KPJ, i jedan od organizatora ustanka u pljevaljskom srezu. Najčešće je boravio kod Joka Kneževića, radeći politički s njim i Mikom Kneževićem. S Jokom je dosta radio i Dobrica Baković, Jokov školski drug, jedan od rukovodilaca KPJ u mileševskom kraju, kao i Ljubiša Miodragović, iz istog kraja. Miodragović je kao vojni obveznik 1940. bio u 48. puku u Pljevljima, gdje se sreo s Jokom, rezervnim poručnikom, i Vojinom Gajevićem, rezervnim narednikom, upoznajući ih sa stavovima KPJ i drugom marksističkom literaturom koja se tada izučavala i razrađivala.

Često su u Matarugama bili prisutni i politički djelovali i Komnen Cerović, Danilo Knežević, kao i Maočani - Đordije i Mile Peruničić, Marinko i Uroš Golubović, zatim Dušan Ivović, Ristan Pavlović i Mihailo Alečić.

Joko Knežević je, kako sam navodi, oko sebe okupio napredne omladince iz Mataruga - Mika Kneževića, Manojla Šljukića, Manojla Obrenića, Čeda Janjuševića, Boška Ćirovića, Uroša Šljukića i Jakova Komaricu, ali su Uroš i Jakov ipak kasnije otišli u četnike (Joko Knežević, *Mataruška opština u NOB*, str. 28).

Velimir Jakić

Kako je taj uticaj KPJ vršen, može se vidjeti i iz pojedinih primjera. Velimir Jakić kao organizator imao je i prije rata veliki uticaj na Joka Kneževića, a juna mjeseca 1941. godine došao je u selo kod njega i razgovarao o potrebi oružane borbe protiv okupatora, o ulozi SSSR-a u svijetu, o ulozi KPJ i dr. Dogovorili su se da se i dalje putem brošura, sa kojima je Joko raspolagao, populariše SSSR i njegova uloga i da se govori o potrebi oružane borbe i naoružavanja. Joko je tim putem uticao na jedan broj mladijih ljudi i zainteresovao ih da čitaju brošure, a najviše na: Mika Kneževića, Manojla Šljukića, Manojla Obrenića, Čedomira Janjuševića, Boška Ćirovića i dr. Neki od tih ljudi koje je vršen uticaj tim putem ipak su pošli u četnike,

./.

Na obardanske omladince politički je najviše uticala mileševska partijska organizacija, a posebno Miloje Topisirović i Cvijo Matović, članovi KPJ. Matavić je iz Vlaka, susjednog zaseoka, pa se sa njim bio posebno povezao Drago Despotović koji je oko iste ideje okupio - Sveta, Gavra i Ljuba Despotovića, Radenka Popadića, Pera i Radoja R. Zindovića i dr. (J. Knežević, *isto*, str. 30).

Joku je kandidaciju za prijem u KPJ saopštio u julu Komnen Cerović, a Velimir Jakić ga je primio u KPJ u septembru 1941. g. u Maoču i uključio u partijsku ćeliju za opštinu premčansku i

matarušku u kojoj su bili: Budo Milićević, sekretar, i članovi: Branko Bošković, student iz Pljevalja, Uroš Golubović, student iz Marine Šume i Momčilo Peruničić, omladinac iz Podborove.

U oktobru je Dobrica Baković kandidovao za članove KPJ Mika Kneževića i Draga Despotovića.

U tom vremenu uslijedile su pripreme za napad na Pljevlja.

Na Marinoj Šumi u Vrulji, 11. oktobra 1941. g. formirana je Pljevaljska partizanska četa. Za komandira čete postavljen je Velimir Knežević, za političkog komesara Mišo Pavićević, za zamjenika komandira Đorđije Peruničić, za zamjenika političkog komesara Komnen Cerović. Četa je istog dana izvršila pokret prema Obardima i dalje, sa zadatkom da na dobrovoljnoj osnovi mobiliše nove borce i obračuna se s kvistlinškom vlašću. Četa je i van pljevaljskog srezaa obavljala borbene zadatke.

U okolini Pljevalja već je djelovao mnogobrojniji pljevaljski Odred, pa ima mišljenja da je on zbog prestiža i surevnjivosti, koji nijesu bili strani ni komunistima, namjerno zaobiden i izostavljen prilikom formiranja ove partizanske čete.

Sredinom oktobra, u Pljevaljsku partizansku četuu, stupili su prvi dobrovoljci iz Obardi: Sveto i Ljubo Despotović i Radenko M. Popadić.

Matarugama i njenim selima su u to vrijeme prolazili i povremeno se zadržavali i Vladimir Knežević - Voloda, Danilo Knežević, Danilo Jauković, Vukoman Anđelić, Bogdan Gledović, kao i neki članovi KPJ iz prijepoljskog kraja. I svi su oni politički djelovali i uticali na mataruški partizanski pokret.

Sreten Vukosavljević

No, ni okupator ni nacionalisti nijesu sideli skrštenih ruku. Pošto su partizanski pokret podržali najugledniji ljudi pljevaljskog kraja - Mile i Miloš Peruničić, Marinko Golubović, Vojin Pavićević, Dušan Ivoić, Joso Mirković, Ristan Pavlović, Mihajilo Dragašević, Miloš Matović, Milko Starčević, Simo Despotović i drugi, što je za NOP bilo izuzetno važno, i nacionalisti su pokušavali da organizuju četnički pokret.

Sredinom oktobra došao je iz Srbije Ratko Đurović, Pljevljak, poručnik bivše jugoslovenske vojske, sa zadatkom da u pljevaljskom srezu organizuje četnike Draže Mihailovića. Za to su mu trebali podrška i odobrenje i reakcije i okupatora. I oni su tražili da na čelo četničkog pokreta dovedu nekoga uglednog i uticajnog za kojim bi se poveo narod. Opredijelili su se za Sretena Vukosavljevića iz Prijepolja, bivšeg učitelja, komitu i ustanika, nacionalnog borca za slobodu, koji je imao veliki uticaj na narod u Sandžaku. U tome su naročito uporni bili braća Nenadići. Sa

Sretenom Vukosavljevićem su obavili i više razgovora, pokašuvajući da ga ubijede da se prihvati te uloge. Na kraju je došlo do susreta Sretena Vukosavljevića sa komandantom 5. alpinske divizije „Pusterija“, generalom Đovani Ekspozitom. Susretu su prisustvovali istaknuti pljevaljski nacionalisti: Vojo Nenadić, Grigorije Božović, Nićifor Lisičić, Pavle Đurović, Ilija Stanić i poručnik Ratko Đurović. Sreten je ovu ponudu energično odbio.

Ovaj primjer pokazuje da je u formiranje četničkog pokreta i četničke vlasti bio potpuno involviran okupator i da su se četnici od samog početka oslanjali na njega. Uloge organizatora četničkog

pokreta u pljevaljskom srezu prihvatio se poručnik Đurović, zatraživši od Italijana i generala Ekspozita da mu stave na raspolaganje oružje i četničke ambleme, na što su se Italijani obavezali.

Ratko Đurović je sa Petrom Vojinovićem, kapetanom bivše jugoslovenske vojske, Filipom Vojinovićem, jednim od glavnih četničkih ideologa i drugima krenuo u obilazak pljevaljskih sela kako bi formirao četničke jedinice. I pored određenih teškoća, u Pljevljima je formiran Breznički četnički odred, zatim četnička četa u Meljaku, koja je januara 1942. g. prerasla u bataljon. Nakon toga osnovan je četnički korpus za područja Pljevlja, Priboj i Prijepolje. Za komandanta je postavljen Radoman Railić, a za načelnika štaba Bogdan Cerović. Ostali četnički prvaci su se okitili titulama četničkih vojvoda: Ratko Đurović, vojvoda breznički, Petar Vojinović, vojvoda tarski, podnarednik Boško Topalković, vojvoda bušanjski, Bogoljub Irić, vojvoda otlovički. Bogoljub je bio komandir žandarmerije u Pljevljima sve vrijeme rata.

Marinko Vučetić, djelovoda mataruške opštine, raniji podpredsjednik Demokratske stranke za srez Pljevlja, vrlo uticajan na Mataružane, činio je sve da odobrovolji Italijane i da ih uvjeri u prijateljsko raspoloženje naroda prema njima, pokušavajući da Trinaestojulski ustanak prikaže kao avanturu u koju su narod uvukli komunisti. U septembru je u Mataruge, u goste, pozvao Italijane. Pozvao je i narod mataruških sela da dođe sa hranom i pićem, na druženje i gošćenje s Italijanima. Na ovom skupu su govorili Vučetić i jedan italijanski oficir o prijateljstvu Italije i Crne Gore. Vučetić je u govoru okrivio komuniste za dizanje ustanka, osuđujući ustanak i njegove vođe.

Sresko partijsko rukovodstvo je Vučetićevo ponašanje ocijenilo kao direktno stavljane u službu okupatora, pa je i pored njegovog ugleda i uticaja u norodu, donijelo odluku da se likvidira. Likvidaciju je izvršila 19. oktobra jedna partizanska trojka koja ga je presrela na Suvoj Dubočici. Vučetić je tako bio prva žrtva u Maturagama i pljevaljskoj opštini koja je pala u sukobu partizanski - četnički pokret.

U novembru (15 -20. novebra) Pljevaljska partizanska četa je u cilju mobilizacije novih boraca izvršila pokret preko Maoča, Kosanice, Glibača, Hoćevine, Meljaka i Nanga u pravcu Krnjače i Babina. Do dolaska u Babine četa je narasla na 60 boraca. U Adrovićima je izvršila konfiskaciju imovine poznatog nacionaliste i saradnika okupatora Nićifora Lisičića, a potom došla u Obarde. Jedan njen dio, oko 30 boraca, na čelu sa Žarkom Vidovićem i njegovim zamjenikom Jokom Kneževićem, pošao je na Zlatar po puške i municiju koji su im upućeni iz Užica. Svaki je borac donio po pušku i po 250 metaka. Tu je noć zapaljena, pošto je predhodno opljačkana, i žandarmerijska stanica u Matarugama od strane Italijana i njihovih saradnika. Četa je, po kazivanju Joka Kneževića, noćila na Vukovom Brdu, a potom produžila za Podborovu.

Pripreme za napad na Pljevlja su uveliko tekle. Pred 1. decembar stale su pristizati jedinice Crnogorskog NOP odreda. Piperski bataljon je prošao kroz Mataruge, Vukovo Brdo i Obarde na putu za Jabuku, a neke druge su produžile za Adroviće, kako bi se što više približile gradu. Mjesne parijske ćelije po seoskim opštinama i postojeće partizanske čete i grupe, imale su zadatak da ovim jedinicama osiguraju prihvat - smještaj i ishranu, kao i vodiče koji će ih voditi u toku noćnog napada na Pljevlja. I taj je posao uspješno obavljen.

Pred Pljevaljsku bitku u Matarugama su boravili Moša Pijade i Peko Dapčević, koji su na putu iz Maoča za Obarde, noćili u kući Novice Šljukića u Roganicama.

O Pljevaljskoj bici je sve rečeno, kako od strane istoričara koji su se njom svestrano bavili, tako i od samih učesnika bitke. No uprkos tome i do danas su među njima ostala određena neslaganja, različita tumačenja i zaključci. I zato se ovom prilikom u to neće zalaziti. Ono u čemu se svi slažu jeste – da je to bila kasapnica, sa ogromnim žrtvama, koje su se morale izbjeći. Tito je, poznajući snagu i opremljenost partizanskih jedinica kojim je komandovao, a poznajući i snagu neprijatelja u utvrđenoj varoši

Pljevljima, bio protiv Pljevaljske bitke. Poslao je Voja Lekovića, člana Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak, sa naredjenjem da se od bitke odustane. Naredenje je navodno kasno stiglo, pa se jedinice više nijesu mogle zaustaviti i vratiti na početne položaje.

Titova ocjena Pljevaljske bitke, kako u svom djelu *Pljevaljska Bitka*, str. 236, navode Špiro Lagator i dr Đuro Batričević, odmah po njenom događanju, glasi:

Arso Jovanović i Tito

„Напад црногорских партизана на Пљевља била је највећа партизанска акција у Југославији у току 1941. године. Упркос њеном неповољном исходу, и многим замјеркама које су се могле упутити штабу који је руководио њом, она је ипак, у извјесном смислу, заслужила и дивљење. Јер велики је то био успех наше Комунистичке партије када је могла тада, када је сва Европа била поробљена, а њемачке армије се налазиле на прилазима Москви и Лењинграду, окупити близу 4.000 добровољаца и с њима кренути у напад на тако јак окупаторски гарнизон. Није се ту радило само о устаницима, људима који су се дигли на оружје да би ослободили свој крај и одбранили своја села од окупатора. Била је то у ствари, за тадашње услове, веома јака војничка групација, састављена од свјесних бораца који су, на позив Комунистичке партије, кренули из свог завичаја, из Црне Горе, да би пружили помоћ ослободилачкој борби у другим крајевима земље — у Санџаку, у Србији, свуда куда их Партија буде послала. Било је то веома значајно за даљи развјатак борбе, јер је она све више наметала потребу за узајамном помоћи наших народа...

Međutim, kasnije Titove ocjene o Pljevaljskoj bici, kako isti autori ističu u navedenom djelu, vrlo su kritične i nepovoljne. Kritike su upućene stratezima Pljevaljske bitke Arsu Jovanoviću i Ivanu Milutinoviću, pa se očekivalo da će snositi i određene političke i vojne posljedice.

U Pljevaljskoj bici, pored jedinica Crnogorskog NOP odreda, neposredno su učestvovalе, prema raspoloživim podacima, četiri partizanske čete i nekoliko udarnih grupa sa područja Pljevalja.

U bici su učestvovali i neki Mataružani. Jedni organizovano i po pozivu Partije, kao Joko Knežević, Miko Knežević i Ljubo Despotović. Joko je, kao borac i vodič, ranjen u napadu na Pljevlja, a Miko, kandidat za prijem u KPJ i Ljubo Despotović, član SKOJ-a, u bici su poginuli. U napadu su učestvovali i još neki Mataružani samoinicijativno, ili se priključivši crnogorskim jedinicama - kao Milija Obrenić, koji je tom prilikom ranjen, i Diko Gačević, koji se kasnije opredijelio za četnički pokret. Može biti da je bilo još Mataružana u tom napadu, ali ih u postojećim evidencijama nema.

Neki su Mataružani učestvovali u rušenju i zaprečavanju puta u Tješnju i Krakalicama, a neki su bili i na Savinom Laktu sa Piperskim bataljonom, organizovani kao jedna jača naoružana desetina.

Kozička četa je držala položaj prema Komaranu.

U Obardima je, pred napad na Pljevlja, formirana Obardanska četa od 16 ljudi koja je posla sa Piperskim bataljonom „18.oktobar“, da zaposjedne položaj na pravcu Prijepolje - Obarde, na njegovom desnom krilu. Komandir čete je bio Boško Popadić, a komesar Čedo Despotović, kako kazuje J. Knežević. Piperski bataljon „18.oktobar“ je dobio zadatak da spriječi prodor italijanskih jedinica iz Prijepolja ka Pljevljima i onemogući ih da pruže pomoć opkoljenom pljevaljskom garnizonu. Jedna dosta jaka jedinica iz Petog alpskog puka je sačekana u vješto postavljenoj zasjedi na Savinom Laktu i do nogu potučena. Tom prilikom je zarobljeno 68 vojnika, među kojima i 4 oficira, od kojih je jedan bio ljekar koji je

kasnije postao glavni hirirg u bolnici na Žabljaku (Špiro Lagator, dr Đuro Batrićević, *Pljevaljska Bitka, str.158*).

U bici na Savinom Laktu učestvovala je i jedna oružana grupa mještana iz Kamene Gore koju su sačinjavali: Radomir i Živko Kijanović i Mijajilo i Miloje Cmiljanović. Oni su iz te bitke u selo donijeli kao plijen jedan teški mitraljez „bредu“ i nešto pušaka i municije. U toj bici je lakše ranjen Radomir Kijanović.

Italijani su i 3. decembra pokušali da se probiju prema Pljevljima, ali su ponovo dočekani na istom mjestu i razbijeni tako da su ovom prilikom imali 25 mrtvih i toliko ranjenih. Narednih dana im je pošlo za rukom da se, podijeljeni u više kolona, koristeći i zaobilazne puteve, popenju na Jabučku visoravan i ovladaju njom. Prije njihovog nailaska na Savin Lakat, pošto se Piperski batoljon povukao prema Kamenj Gori, na mjestu borbe se obreo četnički vojvoda iz Pljevalja Ratko Đurović. On je uz pomoć nekoliko četnika mještana noževima izmasakrirao leševe italijanskih vojnika kako bi izazvao bijes i osvetu Italijana i prikazao bestijalnost i bezumlje partizana i komunista.

I doista se to i desilo. Italijani, koji su usput bili zaplijenili i neku rakiju, u strahu i podnapiti, bijesni zbog poraza, kad su vidjeli izmasakrirane leševe, kidisali su na nedužno goloruko stanovništvo, žene i djecu po jabučkim selima, Mihajlovici i Crljenicama. Sve živo na što su naišli su pobili, a kuće popalili. Djecu su na bajonete nabijali, ne štedeći ni onu najmanju. Tom je prilikom samo u Crljenicama pobijeno 42 čeljadi, od kojih 16 žena, među kojima i dvije trudnice, i 11 djece, među kojim i jedno od nekoliko mjeseca. Samo iz kuće Terzića su tom prilikom ubijena 24 člana. Prema nekim evidencijama, od Jabuke do Pljevalja, ubijeno je više od 95 nevinih staraca, žena i djece.

Situaciju u ovim selima, poslije prolaska italijanskih fašista, najbolje odslikava zapisano kazivanje Vula Brašanca iz Babina, kurira Mileševske partizanske čete, koji je sredinom decembra upućen u selo Obarde s pismom za čika Janka (Moša Pijade), koji je s Pekom Dapčevićem i obezbjeđenjem boravio u kući Sima Despotovića. Na putu za Babine naišli su na zgarišta popaljenog sela Vlaka:

„...Стигли смо у Влаку, село у милешевоком срезу на самој гра- ници Црне Горе и Србије. Пред нашим очима почео се указивати страшан приказ који су оставиле за собом фашистичке хорде италијанских окупатора када су, после борбе на Пљевљима, из Пријепоља продрле на Јабучку висораван 7. децембра 1941. године. Немо су стрчале на снежној белини зидине попаљених кућа, црнела се земља где су до јуче били пластови сена и сламе, изгорели плотови били су разбацани свуда по снегу, још увек се осећао јак мирис паљевине. Село је скоро пусто, само понеки старац немоћно обилази згаришта и тражи нешто по пепелу. Јата врана вију се изнад овог црног села, спусте се понекад на неко од многобројних згаришта и поново се подигну уз заглашујуће гакање. На супротном крају села зачу се нарицање неке жене. Иза себе чух убрзан ход коња. Пристизали су нас чика-Јанко и Пеко. Чика-Јанко ме засу рафалом питања: Како се зове село? када је попаљено? колико је побијено људи, жена и деце? колико је попаљено кућа, отерано стоке, опљачкано имовине? Одговарао сам колико сам знао и умео, давао приближне податке. Рекао сам да је у овом селу побијено више од 50 људи, жена и деце. Поубијали су читаве породице. Тако су Раду Шљукићу италијански фашисти убили четворо деце. Ниједно није било старије од 7 година, а најмлађа ћерка је имала свега 7 дана, ни име није била добила. Бацали су живу децу у ватру или дочекивали на каме. Чика-Јанко је нетремице слушао. После дужег ћутања (у њему се нешто кувало, ломило) рекао је: — То је хиљадугодишња култура на коју се позивају фашизам и Мусолини! О томе треба писати. Ми то морамо искористити у нашем политичком раду. Задужио ме је да прикупим податке о злочинима фашиста, а он ће о томе писати. Знао сам да то неће бити лако. Италијани су убијали недужно становништво куда су год наишли, и у миле- шевском и у пљеваљском срезу...”

Faksimil kazivanja Vula Brašanca, Užička republika, Zbornik sjećanja, str. 650

Sav teret oko priprema za napad na Pljevlja - prihvati i ishrana jedinica Crnogorskog odreda, i evakuacija više od 250 ranjenika, kako konstatuju historičari Š. Lagatrr i dr Đ. Batrićević u već pominjanom djelu, pao je na Mjesni pljevaljski komitet KPJ, koji je sve to uspješno obavio. Ustvari, to su uspješno obavile mjesne partijske ćelije, mjesni i opštinski NOO, i narod pljevaljskih sela koji je toliku vojsku hranio i zbrinuo. U skoro svim pljevaljskim selima, podalje od varoši, bila su organizovana prihvatilišta za ranjenike, u kojim im je ukazivana pomoć, da bi potom bili prenijeti u Mijakoviće, a odatle u bolnicu na Žabljaku. Kroz školu u Matarugama, koja je bila određena za prihvatilište, prošlo je mnogo ranjenika, među kojim i Vuko Radovanović, partizanski vodič iz Pljevalja, koji je u bici zadobio više rana i imao polomljenu vilicu. No, zbog nedostatka zavoja ostao je neprevijen. Ranjenici su se junački držali, hrabro podnoseći muke, što je kod naroda izazvalo poštovanje i divljenje.

Poslije Pljevaljske bitke, desetkovane i izmorene jedinice Crnogorskog NOP odreda su se povukle u udaljenija pljevaljska sela, tražeći predah.

Na Vukovom Brdu je bila smještena, od 19. do 29. decembra, Zetska četa. Dio čete je sa vodičem Rašom Janjuševićem išao dva puta na Golubinju iznad Pljevalja, te je noću otvarao vatru na Pljevlja, kako bi pokazao Italijanima da partizani nijesu uništeni.

U Kozici, odnosno zaseoku Vranjača, krajem decembra, kratko vrijeme je bila smještena Uskočka četa.

U Obardima je od 23. decembra bila smještena Jezersko - šaranska četa, koja je odatle odlazila u akcije prema Babinama i Prijepolju. Djelovi ove čete su takode otvarali vatru i na Pljevlja. Mještani Obardi, bojeći se Italijanske odmazde, negodovali su protiv aktivnosti ove čete i tražili da četa, koja je bila smještena u školi, napusti Obarde. Sitaucija je u jednom momentu bila toliko zategnuta da je komesar čete, koji je pregovarao s mještanima, morao četi izdati komandu - „k oružju!“

U toku decembra na terenu opštine takoreći političkog rada nije bilo. Zato je u Obardama drugo jutro po dolasku Jezero-šaranske čete došla veća grupa starijih ljudi pred školu gdje je četa logorovala, sa zahtjevom da četa napusti selo. Komesar je izašao pred njih i objašnjavao potrebu borbe, ali su oni povikali: " Idite vi u svoje selo i nemojte naše kuće paliti već palite svoje". Komesar je bio prinuđen da pozove četu "k oružju", te su se seljaci razišli kućama. Odnos prema četi se u selu popravi pošto su odbili Italijane da ne udju u selo.

Zapisi J. Kneževića

Očigledno je da ovako ponašanje seljaka nije bilo samo rezultat straha od italijanske odmazde već i propagande i pritisaka nacionalista. Oni su pokušali organizovati i seljake Ljutića, Mataruga, Kozice, čak i Vrulje, okupivši ih na Zelenom Kamenu, kod Vukovog Brda, ubjeđujući ih da i oni zahtijevaju odlazak Zetske čete s Vukovog Brda, kako sela ne bi bila popaljena od Italijana. Iznosili su kako ova četa narodu nanosi nepravdu, pljačka ga i provocira i izaziva sukobe s Italijanima. Skupu kod

Zelenog Kamena prisustvovali su i simpatizeri i pripadnici NOP-a, među kojima je bio i Vojin Gajević, komandir Kozičke partizanske čete, koji su se oštro suprotstavili ovoj neprijateljskoj propagandi. Na kraju su se dogovorili da se provjere iznijete optužbe, odredivši jednu grupu ljudi, među kojom je bio i Vojin, koja će to ispitati na licu mjesta. No, u razgovoru sa seljacima s Vukovog Brda i rukovodstvom čete, grupa se brzo uvjerila da je u pitanju laž.

U ovom vremenu kroz mataruška sela prošla je i u njima boravila, na putu za Vaškovo, u kojem je bila organizovana bolnica, i kolona od preko 150 ranjenika, među kojim 30 teških, iz Srbije, odnosno Užica, u kojim je došlo do eksplozije u tamnošnjoj fabrici oružja.

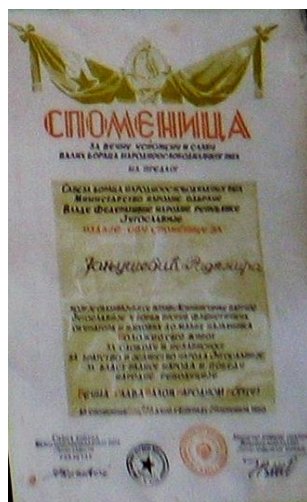
Iz Mataruga su među prvima u Pljevaljsku partizansku četvu otišli, u novembru - Manojle Obrenić, radnik, a u decembru - Radomir - Rašo Janjušević, đak Pljevaljske gimnazije.

Manojle je držao kafe - čajdžinicu u Ljutićima, u svojoj kući, pokraj same džade. Rano se opredijelio za radnički i komunistički pokret, i spada u manju grupu mladih ljudi koja je od prvog dana podržala Joka Kneževića i okupila se oko njega. Poginuo je junački kao član KPJ u bici protiv četnika na Marenu, kod Kamene Gore, 22. maja 1942. g.

Manojle Obrenić

Radomir - Rašo Janjušević, s Vukovog Brda, đak Pljevaljske gimnazije, otišao je u Pljevaljsku partizansku četvu u decembru 1941. g. Pripadao je još u gimnaziji naprednom omladinskom pokretu. Poginuo je 13. juna 1943. g. kao član KPJ i zamjenik političkog komesara 2. čete 5. bataljona 3. sandžačke proleterske brigade, u probou na Sutjesci. Da ne bi živ pao u ruke neprijatelju i da bi olakšao probou drugovima iz neprijateljskog obruča, teško ranjen, odmah je izvršio samoubistvo na poprištu bitke (zvanična biografija R. Janjuševića, *Treća proleterska sandžačka brigada*, Zbornik sjećanja, Beograd 1987.g.)

Radomir Rašo Janjušević

Tako je protekla i iza Mataružana ostala prva ratna godina, sumorna i teška, najavljujući nove mataruške podjele, sukobe, pogibije i stradanja.

GODINA 1942

Ni prvi dan nove ratne 1942. g. godine, Mataružanima i mataruškim selima, nije donio ništa dobro. Jedna manja italijanska kolona pokušala je da se probije u Obarde, ali je Jezersko - šaranska četa odbila, a onda je u susjednom selu Vijencu izvršila konfiskaciju imovine četnicima Jovanu Grujičiću i Jovanu Popadiću. Jezersko - šaranska četa je Obarde napustila 1. februara i krenula prema Pavinom Polju, odakle su nadirali četnici Pavla Đurišića.

Prva trojica Mataružana, prema kazivanju J. Kneževića, koja su proputila i odbjegli u četnike bili su: Filip Knežević, Uroš Šljukić i Rade Vukov Knežević, iz Crnog Vrha.

U susjednoj Kamenj Gori nalazio se Štab Crnogorskog NOP odreda, koji je na Božić poslao patrolu u Mataruge da privede Filipa Kneževića, čiji je brat Božo živio i radio u Pljevljima. Štab je imao informaciju da Filip i njegova familija sarađuju s Italijanima. Patrola je dovela Filipa do sela Strmečice, ali je on iskoristio nebudnost patrola i uveče pobjegao u Pljevlja. Tako je Filip Knežević bio prvi Mataružanin koji je stupio u četnike.

Drugi koji je otišao u četnike bio je Uroš Šljukić, iz Mataruga, kum Filipa Kneževića. Njega je na saslušanje pozvao Jezersko - šaranski odred u Obarde, zbog povezanosti s Filipom. Kad je pušten, zadržao se dan dva kući, pa je onda i on pobjegao u četnike u Vijencu.

Treći je bio je Rade Vukov Knežević, iz Crnog Vrha, koji je odmah poslije Uroša, pobjegao u četnike u Otilovićima.

U to vrijeme, početak januara, u Mataruge je došao Joko Knežević iz Vaškova, gdje je bio na liječenju posle ranjavanja u bici na Pljevljima. Njemu se u političkom radu pridružio, po povratku iz Berana, i Panto Mališić, bivši učitelj u mataruškoj školi dok je škola radila. Jedan od vidova rada i političkog djelovanja na narod, bilo je sazivanje i održavanje konferencija, kada su to uslovi dozvoljavali. U početku su to bila skorovita mjesta van sela, Sinjevac, Radunjača, a nešto kasnije su skupovi održavani i po kućama. Cilj konferencija je bio da se narodu ukaže na potrebu i nužnost borbe protiv okupatora, kao i da se sakupe dobrovoljci za udarne partizanske jedinice i pozadinske seoske čete. No to nije išlo lako.

U Kozici i Obardima su već postojale ranije formirane čete, međutim, Obardanska četa, poslije zločina Italijana nakon Pljevaljske bitke po susjednim selima, odbila je da se ponovo aktivira.

S dosta teškoća, krajem januara, formirana je u Ljutićima Ljutička četa od 22 puške. Za komandira čete postavljen je Boško Ćirović, a za komesara Živko Gačević. Komandiri vodova bili su Miloš Obrenić i Radojica Janković.

Boško Ćirović

Mataruška četa je poslije velikog otpora formirana početkom februara, kako kazuje J. Knežević, u kući Novice J. Kneževića. Za komandira je postavljen Lazar Gačević, a za komesara Mićo Šarac. Komandir voda je bio Danilo M. Knežević. Četa je imala 20 pušaka. Zadatak četa je bio da daju stražu i patrola prema Otilovićima.

Štab Crnogorskog - sandžačkog odreda, kojim je komandovao Mile Peruničić, a koji se nalazio na Kovrenu, donio je odluku krajem januara o formiranju Mataruškog pozadinskog bataljona i postavio

mu štab: Joka Kneževića, za komandanta, Jovana Jovovića za zamjenika, Draga Despotovića za političkog komesara i Novicu Tomaševića za zamjenika komesara bataljona.

Mataruški pozadinski bataljon brojao je oko 180 ljudi, koji su bili kod svojih kuća, i skupljali su se na zbornu mjesto po pozivu i potrebi. Međutim, aktivno ih je bilo oko 90, ali ni oni svi nijesu imali puške.

Na Vukovom Brdu, u kući Dmitra Janjuševića, 1. februara, Štab ovog bataljona je održao sastanak sa komandirima četa i podijelio im zadatke. Štab Matarušskog bataljona je već 7. februara dobio naredbu da sa raspoloživim snagama krene prema Pavinom Polju oko kojeg su partizanske jedinice imale sukobe s četnicima. Štab ovog bataljona, s dijelom Kozičke čete, pošto su ostali njegovi djelovi bili angažovani na obezbjeđenju mataruških sela, i s Vruljanskom četom, preko Šahovića je stigao na Plavče Polje, pošto su se četnici povukli, gdje je dobio zadatak da u selu Pape i okolnim selima plijeni i konfiskuje imovinu nekim odbjelim četnicima. Poslije pet šest dana Bataljon se vratio na svoj teren.

Potom je bio angažovan na prihvatu i obezbjeđenju bolesnih srpskih partizana i rodoljuba koji su stigli do Kamene Gore, na putu za Žabljak i Foču. Do 8. februara kroz mataruška sela Strmećicu, Kozicu i Ljutiće, prema Vrulji, bezbjedno je prošlo i u njima boravilo i odmaralo preko 200 - 300, iznemoglih i gladnih partizana. Na ovom su zadatku bili posebno angažovani Novica Tomašević, zamjenik političkog komesara štaba i Vojin Gajević, koji je zamjenjivao komandanta bataljona u odsustvu.

Osmog februara uveče, preko Kamene Gore, stigle su u Obarde srbijanske partizanske jedinice. Štab ovih jedinica smjestio se u zgradu škole. S njim su bili Milovan Đilas i Vladimir Knežević -Voloda. Pripremalo se formiranje II proleterske brigade. Ove su jedinice ostale u Obardima 17 dana.

Milovan Đilas, u svom poznatom djelu - *Revolucionarni Rat*, vrlo slikovito opisuje putovanje od Lima ka Kamenj Gori i Obardima, kao i svoj susret i politički rad s Obardanima.

Na usponu od Lima ka Kamenj Gori, na Đilasa i partizanske jedinice, komaranska muslimanska milicija, doduše, s pristojne udaljenosti, otvarala je vatru. Đilas, opisujući te detalje, kaže da mu crnogorska sujeta nije dala da sjaše s konja iako ga je obezbjeđenje ubjeđivalo da to učini, kako ne bi bio pogođen. Vrlo ljut na muslimansku miliciju, obećavao je osvetu brzijeh dana. Kasnije u tekstu konstatuje, da mu je žao što mu se ta prilika nije pružila. Ostao je, očigledno, mnogo kivan muslimanskoj miliciji. A može se pretpostaviti - kakva bi Đilasova osveta bila.

Milovan Đilas

Đilas slikovito opisuje i svoj susret s Obardanima. Po dolasku u Obarde, veli, zapazio je da domaćini u selu imaju dosta stoke i prionuo da ih ubjeđuje da je poklone narodnoj vojsci. No, kod Obardana mu ni njegova poznata rečitosot ni upornost nijesu pomagale da ih na tako što nagovori. Očigledno, Đilas nije poznavao Obardane. Obardani su domaćini i stočari mimo druge. Od kada znaju za se, oni svoju stoku, ili „živo“ nazivaju „blagom“ i lako ga se ne odriču. A, nije ih lako bilo ni nadgovoriti, jer su Obardani i po toj vještini poznati. Na kraju mu je ipak pošlo za rukom da ih ubijedi, kako sam kaže, da mu nekoliko njih daju po june. Ali šta je to za vojsku? Na kraju mu ne ostane ništa drugo već da „razreže“ rekviziciju. Potom mu je, dok je još bio tu u Obardima, od Vrhovnog štaba, stigla odluka da se za potrebe ishrane narodne

vojske može „razrezivati“ rekvizicija, za koju će se narodu davati priznanice kako bi kad dođe sloboda bio obeštećen.

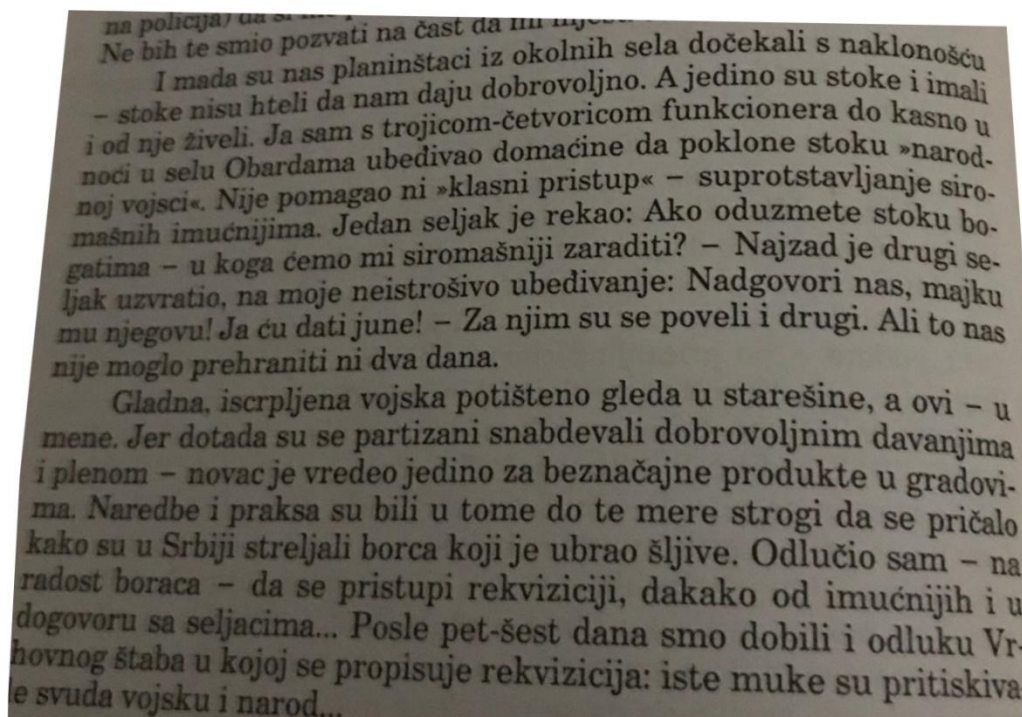
Tako je u selu Obardima, od vrha najviše partizanske vlasti - VŠ, ozvaničena i na neki način „legalizovana“, po prvi put, ova prinudna mjera prema narodu, koja se uveliko od početka rata primjenjivala.

Rekvizicija je naziv za oduzimanje dijela imovine (stoke, žita, hrane) od naroda za potrebe narodne vojske. Za oduzetu imovinu seljacima su komande jedinica, ili NOO, davali potvrde - priznanice, kako bi ovi mogli namiriti štetu od novih vlasti po oslobođenju.

No niko da razumije narod i njegovu muku. Nijesu Obardani hranili samo partizansku vojsku, no su morali hraniti, milom ili silom, i svaku drugu koja u selu omrkne ili osvane. Druge su vojske uzimale i otimale, nijesu ni pitale. I to nije trajalo jednu, no pune četiri godine. A trebalo je nešto prištedeti i ostaviti u toru i za sopstvenu familiju da ne samre od gladi.

Jedan odbornik opštinskog mataruškog NOO, vrlo agilan i prilježan u „razrezivanju“ i prikupljanju rekvizicije, kivan komšiji četničkom simpatizeru, riješi da mu izprazni i očisti tor. Zajmi i počera ispred sebe skoro sve što je u toru našao. Ostavi mu samo dvije tri stare i metiljave ovce. Nesrećni domaćin spodb i njih i ugnaj među one koje su ušle u „rekviziciju“: „E, o' sad, više nemaš rašta uskakati u moj tor. A tvoj je, odborniče, još jedini pun u selu, pa ti vidi šta ćeš. A vojske moraju jesti“. Ovaj malo zastani, pogledaj ga, počesi se po glavi, pa onu „rekviziciju“ prepolovi i vrati nazad ovome u tor.

Obarde su u tom vremenu, u dva navrata, napadale italijanske jedinice, obučene u bijala skijaška odijela, kako ne bi bile primijećene, ali su oba puta odbijene. U tom je sukobu bilo i ranjenih.

Faksimil Đilasovog kazivanja o boravku u Obardima u februaru 1942. g.

Dilas je imao i političkih, a u neku ruku, i vojnih aktivnosti u Obardima, o kojim u pomenutom djelu ne piše. Ali o njima piše i kazuje Joko Knežević. Dilas je razoružao Obardane koji su bili u ranijoj Obardanskoj četi, koja se rasturila i više se nije dala okupiti, i oružje podijelio onima koji su bili odlučniji za borbu. Razoružao je i neke kolebljive borce iz srbijanskih jedinica, zahtijevajući veći red i disciplinu u njima.

Za Dilasov boravak u Obardima vezuju se i strijeljanja dvojice četnika koji su uhvaćeni prilikom oružanih akcija srpskih partizanskih jedinica prema Pljevljima.

Osmog februara uveče u Obarde su stigle prve jedinice iz srpskih partizanskih odreda koje su se prebacile preko Lima i Kamene Gore. Ove jedinice su kroz nekoliko dana popunile cijelo selo i sa njima su bili Milovan Djilas i Vladimir Knežević - Volodja. Štab im je bio u školi. One su u selo ostale 17 dana i pripremale se za sastav 2 proletherske brigade. Oko 15. februara na ove jedinice su iz dva pravca od sela Jabuke italijanski skijaši iznenada izvršili napad, teže ranili dva partizana i odmah se povukli. U selu je održana jedna konferencija o političkoj situaciji na kojoj je govorio Milovan Djilas o borbi i potrebi stupanja dobrovoljaca u udarne jedinice. Za selo je organizovana i jedna vesela veče sa priredbom. Pošto se zbog četničkog uticaja nije mogla nikako aktivirati pozadinska četa u Obardima, Djilas je naredio te je razoružana, a u udarne jedinice su pošli: Gavro Sima Despotovića, Josif Rada Despotovića i Pero Milana Zindovića. Iz srpskih jedinica neki su partizani otpušteni i uzimano im oružje, pa su neki od njih i plakali.

./.

Zapisi J. Kneževića

Istovremeno je u Kozici, odnosno zaseoku Vranjači, bio smješten bataljon Užičkog partizanskog odreda „Maksim Gorki.“ On je sa srpskim jedinicama, koje su bile smještene u Obardima, izveo napad na četnike na prostoru Vijenca, Otilovića i Crljenica. Četnici su se razbježali put Pljevalja. Tom prilikom

je konfiskovana imovina - stoka većem broju odbjeglih četnika iz ovih sela, a dvojica njihovih saradnika su uhvaćena i dovedena u Štab u Obardima, gdje su po odluci Štaba i strijeljana.

U ovom vremenu nije zanemaren ni politički rad s narodom. Na tom planu posebno se pominje čuveni „Čvoro“ - Niko Vitorović, iz Nove Varoši iz Užičkog partizanskog odreda, koji je obilazio sela i držo konferencije. Srpske partizanske jedinice su sa ovog terena otišle u pravcu Foče 25. februara.

Ljutička i Mataruška četa su krajem februra porušile most na Dubočici. Saznavši da u Matarugama i Obardima nema većih partizanskih jedinica, već 3. marta, jače snage Italijana i četnika su udarile na Obarde. Narod je uspio pobjeći u šumu, a oni su opljačkali i popalili selo, i ubili bolesnog Simeuna Zindovića, starca od 80 godina. Tom prilikom su zapalili školu u Obardima, školski stan i štalu, 7 kuća i 13 drugih objekata. Zapalili su i jedan neovršen stog žita i jedno sijeno.

Istog su dana Italijani iz Prijepolja, i muslimanska milicija iz Komarana, zapalili školu na Kamenj Gori i dio sela.

Mataruški pozadinski bataljon, s Kozičkom i Vruljanskom četom, dobio je zadatak da sa mileševskim bataljonom „Ljubiša Miodragović“, sadejstvuje na pravcu - Klisura - Šainov kraj - Kamena Gora, kako bi spriječio ponovni upad Italijana i četnika na ovaj prostor.

U tom vremenu, po odluci Štaba bataljona, konfiskovana je imovina odbjelim mataruškim četnicima: Filipu, Radu i Manojlu Kneževiću i Urošu i Radoju Šljukiću. Konfiskovani dio stoke prebačen je u Kamenu Goru za potrebe vojske.

Matarugama se 11/12. marta, pronio glas da su Kosaničani, odnosno brojni Petrići i drugi, odbjegli u četnike u Pljevljima, odbivši da trpe navodni partizanski teror. To je vidno uznemirilo neke Mataružane koji su i sami razmišljali da učine tako što. Četnička propaganda je bila jaka i uzmutila je Mataruge i Mataružene. Neki su otišli u sela Potkrajce i Lijesku, pošto su čuli da su neki pripadnici Premćanskog pozadinskog bataljona i Potkrajske čete, već prebjegli u četnike (Radivoje Čabarkapa, bivši žandarm, Manojlo Gačević, bivši djelovođa i Mihajilo Cmiljanić, odbornik u NOO).

Kod škole u Matarugama je 15. marta zakazana konferencija svih vojnih obveznika iz sela Ljutića i Mataruga. Raspravljalo se o izvršavanju vojničkih zadataka, disciplini, korišćenju postojećeg oružja i o predaji i prijavljivanju skrivenog, kao i o radu opštinskog i mjesnih NOO. Konferenciji su prisustvovali i oni koji nijesu bili vojni obveznici, i koji su se bili već opredijelili za četnike.

Konferenciju je organizovao Štab Matarušskog pozadinskog bataljona, kojoj je prisustvovao i Panto Mališić, koji se bio potpuno uključio u politički rad u Matarugama. Bio je prisutan i Drago Despotović, politički komesar bataljona, koji se vratio iz udarnog bataljona „1. decembar“, da bi preuzeo ovu političku dužnost.

Na konferenciji je došlo do oštrog i otvorene podjele na partizane i četnike. Vaso i Petar Gačević, Milivoje Knežević, Petar Vujković i mnogi drugi, oštro su se suprotstavili Štabu i njegovim predlozima oko vojničke organizacije, naročito se okomivši na Rada Kočalovića, predsjednika opštinskog NOO, koji im je očigledno najviše smetao. Većina je stala iza ove grupe, tako da su Joko Knežević i Štab ostali u manjini, sa svega desetak čvrsto opredijeljenih partizana (*Zapisi i kazivanja J. Kneževića, Č. Janjuševića i B. Čirovića*).

Diko Gačević i Dragiša Milunović, bivši zamjenik komandira žandarmerijske stanice u Ljutićima, su kod Dikove kuće, još dok je konferencija trajala, okupili svoje povjerljive ljude, održali im govor i pripremili za odlazak u četnike.

Dogovoreno je da se u četničku komandu u Otilovićima pošalju delegacije Ljutičana i Mataružana radi dogovora, a po povratku delegacija, da se Ljutičani okupe na Kartalovom Vrh, a Mataružani na Crnom Vrh, odakle bi kolektivno otišli u četnike. Štab mataruškog pozadinskog bataljona je, da bi spriječio odlazak Mataružana u četnike, poslao komandanta sa četvoricom pouzdanih boraca na Crni vrh, koji su tamo zatekli Petra Gačevića, koji samo što se bio vratio iz Otilovića. Uхватili su ga i kasno uveče *počerali* u Štab u Matarugama. Patrola Vruljanske čete, koja je sadejstvovala sa Mataruškim pozadinskim bataljonom, i dobijala zadatke od njegovog Štaba, uhvatila je i uhapsila četničke kurire Rajka Cvijovića i Spasa Gačevića, koji su išli da uspostave vezu sa četnicima iz Potkrajaca.

Ljutičani i Mataružani nijesu, iako su se bili dogovorili, ni dolazili na zborna mjesta na Kartalovom i Crnom Vrh, no su u manjim grupama i pojedinačno, pobjegli u Otiloviće, priključivši se četnicima. Te noći, 16 -og na 17-i mart, iz Ljutića i Mataruga je u četnike otišlo 60-70 ljudi. Nema sumnje da su Diko Gačević, komandir Ljutičke čete u Balkanskim i Prvom svjetskom ratu, i nosilac zlatne medalje za hrabrost "Miloš Obilić", i Dragiša Milunović, presudno uticali na odlazak Ljutičana i Mataružana u četnike.

Štab Matarušskog pozadinskog bataljona, vidjevši šta se desilo, poslije saslušanja uhapšenih ljutičkih i mataruških „parlamentaraca“, Petra i Spasa Gačevića i Rajka Cvijovića, ove pusti, bez preduzimanja bilo kakvih drugih mjera prema njima.

Toga dana, na Vukovom Brdu, Đordije Peruničić je primio u KPJ Sima i Draga Despotovića, iz Obardi. Sima bez kandidacije, jer je već bio provjeren, a Drago je bio ranije kandidovan za prijem. Simo je veteran Balkanskih i Prvog svjetskog rata. Simo i Drago su otac i sin.

Tu noć trebalo je da dođe iz Kamene Gore Mirko Ćuk, iz Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak, na Crni Vrh, u kuću Joka Kneževića, da formira prvu partijsku ćeliju za opštinu matarušku, koju bi činili: Joka Knežević, koji je već bio član KPJ i novoprimiti članovi Simo i Drago Despotović. Zbog nastalih dešavanja, Mirko Ćuk nije došao, tako da do formiranja ove partijske ćelije tu noć nije došlo.

S obzirom na dešavanja u Matarugama i određena kolebanja među borcima i samog Matarušskog pozadinskog bataljona, Štab bataljona je zatražio prisistvo Vruljanske čete u Matarugama, koja je bila smještena kod škole. Otilovički četnici, kojima su se pridružili Ljutičani i Mataružani, pod okriljem noći, neopaženo banu u Gačevića Dolinu, a odatle se prikradu do samog centra Mataruga. Četnički bataljon, pod komandom Draga Brašanca, brojao je oko 200 četnika. Vruljanska četa, i manji dio Matarušskog bataljona sa štabom, bili bi opkoljeni da neki Šarac nije dotrčao i javio im šta se sprema. Četnici su otvorili žestoku vatru, tako da su se Vruljanska četa i dio Matarušskog bataljona sa štabom, morali u panici i neredu povlačiti u pravcu Vrulje.

Sedamnaestog marta 1942. g. otpočeo je žestoki rat između mataruških partizana i četnika. U Kneževićima, u Jokovoj kući, su četnici zatekli Draga Despotovića i gonili ga, gađajući ga, sve dok nije umakao prema Vukovom Brdu, sa, od pušćanih zrna, na više mjesta izbušenom kabanicom, jedva spasivši glavu.

Četnici su ovladali Matarugama i u jednom je momentu prestala paljba. Novica Tomašević, zamjenik političkog komesara Matarušskog pozadinskog bataljona, vraćajući se iz Kozice, neupućen u dešavanja, upao je među četnike na prilazu mataruškoj školi, koji su na njega otvorili vatru, ranili ga u nogu i zarobili.

Začuvši paljbu iz pravca Mataruga, Mile Peruničić, komandat Crnogorsko-sandžačkog Štaba u Maoču, naredi Maočkoj četi i komandiru Dušanu Dedajiću, da izve napad na četnike koji su bili

zaposjeli Kartalov Vrh, a on, sa Vukojicom Peruničićem i nešto boraca, preko Ljutića i Kleka, prikupivši još nešto boraca iz Vruljanske čete, udari na selo Brezu s koje razagna četnike. Tom prilikom naredi da se zapale dvije kuće na Vukovom Brdu, koje su smatrane četničkim: Mihaila Bezarevića i Mihaila Kokovića. Predhodno naredi porodici da iznese pokućstvo i sve druge stvari.

Druga grupa boraca napadne četnike u Matarugama, razbije ih i otme zarobljenog Novicu Tomaševića.

U međuvremenu je pristigla i Kozička četa i uključila se u borbu, tako da su četnici bili prinuđeni da se oko podneva povuku u Otiloviće. Četnici usput uhvate Danila. M. Kneževića, komandira voda Mataruške čete, Mića. Ž. Kneževića, borca ove čete i Ljuba Gačevića, odbornika seoskog NOO, i predaju ih Italijanima.

Komandir partizanske pozadinske Mataruške čete, Lazar Gačević i komesar Mićo Šarac, kao i veći broj boraca ove čete, koji su držali prilaz Dubočici, pobjegli su tu noć u četnike i učestvovali u napadu na svoje dojučerašnje drugove. I komesar Ljutičke pozadinske čete Živko Gačević, zadržao se nekoliko dana u četi, agitujući i ubjeđujući ljude s Dikom Gačevićem, da bježe u četnike, a onda je i sam pobjegao.

Mataruški pozadinski bataljon je bio u rasulu i pred raspadom. Priskočio mu je isti dan predveče u pomoć Mileševski udarni bataljon „Ljubiša Miodragović“, i zauzeo Crni Vrh prema Otilovićima, u kojima su bili četnici i četnička komanda.

Vruljanska partizanska četa je ostala na terenu donjih Mataruga i izvršila je konfiskaciju imovine Petra i Milivoja Gačevića, kolovođa četničkog pokreta u Matarugama.

Mileševski udarni bataljon se tokom noći pomjerio prema Kamenj Gori, dok je Kozička četa zaposjela Brezu. Vruljanska četa je držala donje Mataruge i Kartalov vrh (Zapis J. Kneževića).

Tako se okončao prvi ratni dan između četnika i partizana u Matarugama. Mora se priznati, ako ništa drugo, da je u njemu bilo puno akcije, izdaje i neočekivanih obrta, napetosti i neizvjesnosti, a biće i straha i na jednoj i na drugoj strani. Na sreću, nije bilo mrtvih ni na jednoj strani, osim ranjavanja Novice Tomaševića, dvije zapaljene kuće i nešto konfiskovane imovine. Ali, ako se sve ovo dešavalo u jednom ratnom danu među rođacima, komšijama, prijateljima, kumovima, i dojučerašnjim saveznicima, šta se moglo očekivati da će se dešavati tokom cijele naredne ratne godine!?

Već 20. marta, snježnog i maglovitog, Italijani i četnici su velikim snagama krenuli u širokom frontu, iz nekoliko pravaca, prema Matarugama. Vruljanska i Ljutička četa, koje su bile na položaju Kartalov Vrh - Zemunac - Dubočica, poslale su borca Ljutičke čete Miloša Purića na Vukovo Brdo, da o tome upozna komandanta štaba Mataruškog pozadinskog bataljona - Joka Kneževića.

Mileševski udarni bataljon se nalazio na položaju Crni Vrh - Ivovik. I njegova patrola, sa kojom je bio jedan borac Mataruške čete, primijetila je ogromnu neprijateljsku kolonu koja se kretala od Vijenca ka Vukovom Brdu.

Obaviješteno je na vrijeme stanovništvo sela kojim je prijetila opasnost, te je sa stokom izbjeglo u šumu.

Kurir Miloš Purić, na povratku s Vukovog Brda u svoju četu, svratio je u kuću rođaka u mjestu Stolovi, Ljutići. Spletom određenih okolnosti i zbog guste magle, našao se među četnicima, koji su ga uhvatili i predali Italijanima. Ovi su ga s grupom rodoljuba strijeljali na Senjaku 4. maja.

Taj su dan vođene žestoke borbe cijelom širinom fronta. Posebno jak udar Italijana i četnika išao je od Ivanova Polja prema Ćirovićima, Kartalovom Vrhу i Matarugama, kao i od Otilovića i Suve Dubočice. Vrljanska i Ljutička četa bile su prinuđene da se pod borbom, kanjonom Ćehotine i Kozičke rijeke, povuku u priličnom neredu put Mejdanica i Vrulje.

Kozička četa, koja je bila zaopsjela село Brezu, primila je borbu i neko se vrijeme odupirala mnogo nadmoćnijim snagama, a onda se i ona morala pod borbom povući do Zelenog Kamena, odakle se rasturila da spasava porodice (kazivanja V. Gajevića).

Nije izdržao pritisak ni Mileševski udarni bataljon, koji je držao Crni Vrh iznad Dubočice, već se povukao prema Goricama. S njim je bio i komandant Mataruškog bataljona Joko Knežević, pokušavajući sve do Mejdanica, da ubijedi Štab ovog bataljona da prihvati borbu i koordinaciju nad ostacima razbijene Ljutičke i Mataruške čete, koji su se u neredu povlačili. Štab Mileševskog bataljona nije prihvatio borbu, kako je objašnjavao, zbog nedostatka municije za automatsko oružje. Joko se u šumovitim Mejdenicama našao sam. Mataruški pozadinski bataljon je ovom snažnom neprijateljskom akcijom bio likvidiran. Kasnije su se povremeno okupljali njegovi ostaci i učestvovali u nekim oružanim akcijama.

Italijani, u ovoj akciji, predvođeni četnicima, u Matarugama su zapalili Radu Koćaloviću kuću, štalу, stogove žita koje nije stigao da ovrše, sijena i slame. Potpalili su i kuću Novice Šljukića, ali su žene, po odlasku četnika, uspjele da vatru ugase.

U Ljutićima su ubili jednu djevojku Ćirovića, i zapalili kuću Đila Obrenića.

Stigli su i do Kozice u kojoj su zapalili 6 kuća, od kojih 3 Novice Tomaševića, odnosno njegove braće, i 18 drugih zgrada.

O tim teškim danima Vojin Gajević, komandir Kozičke čete, u svojim zapisima казује:

“Фебруара 1942 по најевећој зими-снијегу окупатори и домаће слуге четници освојивши положаје које су држали наши борци и ја са њима, достигаоше у Козицу и том приликом запалише моју кућу, све остале зграде и сточну храну тако да ништа није остало. Моја жена, двоје малољетно дјеце једва су успјели да се склоне у обложну шуму. Снијег, мраз и глад морила је моју породицу јер су живјели без игде ичега по шумама и чобанским колибама. Ја у свакодневној борби и даноноћном покрету и партизанским акцијама такође без одјеће и обуће. Јула мјесеца исте године пао сам у руке окупатора и његових слугу четника. Прво сам био затворен у Пљевљима гдје сам био одређен за стријељање. То би се и десило да мој брат Владимир који се одмах послје Априлског рата вратио код мене у Козицу из Београда, није потрудио да преко својих веза и контаката са фамилијом Шећеровића, да ме поштеде стријељања као бандита или одметника, већ су ме осудили на доживотну робију. Страховито мучење, затворско ислеђивање, глад, хладноћа, хладне зимеске ноћи у Цетињском затвору гдје је било 25 до 30 цезусових испод нуле, а храна 8 дека црног хлеба и порција воде за 24 часа. У овим тешким часовима поред свих мојих мука и патњи, мучила ме слутња што се дешава са мојом незбринутом породицом, женом и малољетном дјецом. Знајућу у каквом су стању остали размишљајући о томе да је моја жена и двоје дјеце остало на голој пољани без игде ичега за живот, па и без крова над главом често сам заборављао на моје муке заборављао сам на себе у опште. Тјешило ме је једино то што сам знао да има још таквих породица и таквих мученика као и ја на хиљаде у нашој земљи то ми је давало снагу да издржим такве страхоте какве су биле на мени тих дана... Убрзо сам интерниран у Италију у логор, у коме је било ужасно”.

U Vrlji su ubili Nedeljka Jakšića, borca Vrljanske čete, i zapalili zgradu bivše žandarmerijske stanice. Na povratku за Pljevlja, zapalili su u Matarugama školu i putarsku zgradu.

U Obardima su zapalili kuću Obrada Zindovića.

Da narod nije na vrijeme obaviješten o napadu četnika i Italijana, i da nije izbjegao u šumu, žrtve bi svakako bile daleko veće.

Tu več (20. marta) četnici su u selu Vlaci, nedaleko od Obardi, uhvatili i zarobili Sima Despotovića. Simo se ispred neprijatelja sklonio kod šuraka i tazbine u Vlaku, koja je mahom bila četnička, nadajući se zaštiti. Međutim, bio je izdan, opkoljen i uhvaćen od strane četnika s Vijenca. Ujutro, 21. marta, četnici su „šenlukom“, pjesmom i veseljem oglasili ovo hapšenje, kako kazuje Joko Knežević. Četnici su Sima predali Italijanima, a oni su ga 4. maja strijeljali.

Simo Despotović je bio jedan od uglednijih ljudi mataruškog kraja pa i šire. Vetran Balkanskih i Prvog svjetskog rata, od prvog se dana sa cijelom porodicom opredijelio za NOB. Bio je predsjednik NOO u Matarugama i član sreskog NOO. Član KPJ. Njegova smrt je bila veliki gubitak za partizanski pokret.

Simo Despotović

Štab Pljevaljskog partizanskog odreda je pokušao da se suprotstavi četnicima i osujeti njihove borbene aktivnosti prema selima. Organizovao je akciju većeg zamaha na četnike oko Pljevalja. Poslao je naređenje 28. marta, da Vruljanska i Kozička četa, sa ljudstvom iz bivše Ljutičke i Mataruške čete, koje je ostalo na strani partizana, napadnu četnike na Crnom Vrh, iznad Dubočice. Iz pravca Obardi i Ivovika, četnike je trebalo da napadne Meleševski i Zlatarski udarni bataljon. Međutim, ovaj se bataljon nije pojavio, a Vruljanska i Kozička četa, sa manjom grupom Ljutičana i Mataružana, je ušla u neravnopravnu borbu s mnogo jačim četničkim snagama. Četnici su ovaj napad odbili i čete razbili. Iz Vruljanske čete je jedan borac ranjen, a trojica su zarobljena. Zarobljena su i tri borca iz bivše Ljutičke čete, među kojima i njen komandir Boško Ćirović.

Žarko Vidović, komandant Štaba Pljevaljskog odreda, sa Prvim udarnim bataljonom, ponovo je u Matarugama napao četnike 2. aprila u zoru, i primorao ih da se razbježe i povuku u Otiloviće. Tom prilikom su partizani zapalili kuće četnicima: Diku, Petru i Milivoju Gačeviću, i Jakovu Šljukiću. Neki su četnici s porodicama i stokom pobjegli u Otiloviće.

Nakon toga, 4. aprila, u Kalipolju, kod kuće Sava Čabarkape, održana je konferencija Premćanskog pozadinskog bataljona i Ljutičana i Mataružana koji su pripadali Mataruškom pozadinskom bataljonu koji se bio potpuno osuo. Na konferenciji su govorili Mile Peruničić i Žarko Vidović. Između ostalog, saopštili su odluku Štaba pljevaljskog NO odreda o formiranju 4. udarnog pljevaljskog bataljona, od postojećih četa i pojedinaca.

Na Mijakovićima, kod kuće Bega Džakovića, 6. aprila formiran je 4. pljevaljski bataljon od boraca Premćanske i Vruljanske čete, kao i od pojedinaca iz Ljutića i Mataruga, koji su ranije bili u Ljutičkoj i Mataruškoj četi. U ovaj bataljon iz Vrulje i Kozice je ušlo po 20 boraca, iz Ljutića 12 a iz Mataruga 7. Komandant bataljona je bio Slobodan Bujišić, politički komesar Uroš Golubović, zamjenik komandanta Radoman Peruničić, zamjenik političkog komesara Milan Čabarkapa. Zadatak bataljona je bio da pokriva i brani prilaze od Pljevalja prema Maoču i Matarugama.

Od Ljutičana, Mataružana i Kozičana niko nije ušao u Štab ovog bataljona, jer su Novica Tomašević i Drago Despotović, ranije ranjeni u borbi s četnicima, upućeni na liječenje u bolnicu na Žabljaku.

Odnos snaga u tom vremenu, kako kazuje J. Knežević, u mataruškom kraju promijenio se u korist četnika. Naime, 90, što mladih, što starijih ljudi, primilo je četničke puške. U partizanima je ostalo oko 70 ljudi, što u 4. udarnom bataljonu, što kod svojih kuća u poluilegali.

Prilikom formiranja 4. udarnog bataljona, formirana je i jedna gerilska grupa od 11 boraca, koja je bila dosta samostalna u svom djelovanju, pod komandom Vlada Minića. U njoj je bilo 5 boraca iz opštine premćanske i 6 iz mataruške. Grupa je imala zadatak da djeluje protiv četnika na prostoru - Mataruge - Jabuka - Kamena Gora. Grupa je bila potčinjena Marinku Goluboviću, koji je imao i svoju gerilsku grupu, koja je djelovala na terenu zabrdanske i otilovičke opštine.

Obje su grupe djelovale u pozadini neprijatelja tako što su pratile i ometale njegovo kretanje, uznemiravale ga, ometale i sprečavale njegov ulazak u sela na ovom prostoru, slale izvještaje Štabu i preduzimale i druge mjere prema eksponiranim četničkim simpatizerima i pomagačima. U svojim aktivnostima oslanjale su se na mjesne NOO. Njima se u akcijama priključivao i predsjednik opštinskog NOO u Matarugama Rade Koćalović, dok bi ostali članovi odbora ostajali kod svojih kuća naoružani.

Sredinom maja, jake četničke snage su nadirale od Srbije i Sandžaka prema Jabuci, Kamenj Gori i Kozici, vodeći borbu sa 1. zlatarskim udarnim bataljonom. Zlatarskom bataljonu je u pomoć priskočio 4. udarni pljevaljski bataljon koji vodio Mile Peruničić, te su četnike razbili iznad Obardi na Ravnoj Gori, poćeravši ih u pravcu Prijepolja.

Pomenuta gerilska grupa je grčevito branila prodor mataruških četnika na Roganice i Vukovo Brdo, u pokušaju da se spoje sa srbijanskim četnicima. Uz pomoć 4. bataljona, četnički napad je odbijen. Tom prilikom su od strane četnika zarobljena 2 borca 4. bataljona.

Četnici su ponovo 22. maja sa bjelopoljske teritorije, sa jakim snagama, krenuli prema Kozici i Kamenj Gori. Na Klancu su se sukobili sa partizanskim snagama 2. zlatarskog i 2. pljevaljskog udarnog bataljona. Borba je bila žestoka, i partizani su se morali povući uz dosta gubitaka. U bici na Klancu (Maren) junački je poginuo Manojlo Obrenić, iz Ljutića, kao vodnik 1. voda 1. čete 2. pljevaljskog udarnog bataljona.

Četnici su prodrli u gornji dio Kozice i tom su prilikom zapalili 7 kuća, 9 štala i 25 drugih zgrada. Zapaljeno je i sagorelo oko 80 tovara žita, 120 tovara sijena i slame. Opljačkali su preko 70 ovaca i 15-toro goveda koje seljaci nijesi uspjeli skloniti u šumu.

Četnici su prodrli i u Obarde u kojim su strijeljali Jovana R. Zindovića, a 15 mještana, koje su smatrali partizanskim simpatizerima, dva dana su držali zatvorenim u štali.

Isti su dan (22. maja) četnici pokušali prodrijeti iz donjeg dijela Mataruga na Vukovo Brdo, ali ih je u žestokoj razmjeni vatre odbila i odbacila nazad partizanska gerilska grupa. Grupu su sačinjavali: Vlado Minić, Vuk Tomić, Milić Gomilanović, Leko Cvijović, Radomir Popović, Vaso Jocović, i

Mataružani i Kozičani: Dušan Šljukić, Jovan M. Janjušević, Vojin Janjušević, Mirko Tomašević i Mileta Gajević. U ovu borbu se bilo uključilo i nekoliko partizanskih aktivista na čelu s Radom Koćalovićem (*Zapisi J. Kneževića*).

No to nije bilo dovoljno da spriječi četnike da zaposjednu Mataruge. Mataruge i mataruška sela 24. maja posjeo je Otilovičko - mataruški četnički bataljon pod komandom Draga Brašanca.

Toga dana se u Goricama kod Kovrena, raspao 4. pljevaljski udarni bataljon. Istog se dana rasturila i gerilska grupa pod komandom Vlada Minića.

Borci sa ovog terena su se sklanjali po šumi i oko svojih kuća, čekajući šta će preduzeti četničke vlasti.

Četnički komandant Drago Brašanac, komandant mjesta Diko Gačević, i predsjednik četničke opštine Josiv Janjušević, pozvali su one koji su bili u partizanima da se jave na Kartalov Vrh i Brezu i predaju oružje četničkoj vlasti. Onima koji su se „pisali“ u četnike, ostavljali su oružje, ali je takvih bilo malo. Ostali su se morali obavezati da neće ići u partizansku vojsku. Četnička vlast ih je često mobilisala da i po nekoliko dana opravljaju mostove i puteve, da oru i siju njive nekim četnicima o svom trošku, da daju stoku za potrebe četničkih jedinica itd.

I stav Partije je bio da se oni koji su ostali na terenu pritaje i sklone, ili, ako već nema druge, prijave četničkoj vlasti i „legalizuju“, kako se govorilo, a kada dođe vrijeme da se ponovo prihvate pušaka. Tako su postupili i Boško Ćirović, koji je bio komandir Ljutičke čete i Vojin Gajević, komandir Kozičke čete, koji je u julu kandidovan za prijem u KPJ, kao i mnogi drugi.

Jedan italijanski bataljon je 6. juna, izašao s četnicima preko Irovika, Vukovog Brda i Kozice, opsadirao donji dio sela Vrulje i pohvatao bivše borce Vruljanske čete, koji su se bili prijavili četničkim vlastima - Jovana Jovovića, Dušana i Nikolu Mitrovića, Sava, Dušana i Nikolu Nikolića i Dragoja Žugića. Sproveli su ih u Pljevlja u zatvor. Žugića su pustili, a ostale poslali u logore.

U junu su pozvani svi građani mataruških sela od 18 do 60 godina, koji nijesu bili na četničkoj strani, da se jave četničkim vlastima u Matarugama. Skupilo se bilo oko 370 ljudi. Opkolili su ih naoružani četnici i karabinjeri, svrstali u kolonu i počerali u Pljevlja. Iz kolone je nekoliko Mataružana umaklo u Suvoj Dubočici. Tada je jedan četnik pustio Manojla Šljukića kao bolesna, jer ga je ovaj podmitio zlatnikom. U Pljevljima su ih držali u improvizovanom logoru nekoliko dana, izdvajajući pojedince i odvođeci ih na ispitivanje. Bilo je maltretiranja i šamaranja da prokažu komuniste, partizanske vođe i pomagače, kao i one koji nijesu predali oružje. Na kraju im se obratio Vojo Nenadić, održavši im govor i optuživši komuniste i partizane za sve njihove i narodne muke, zaprijetivši smrću svakome ko bude komuniste pomagao i sa njima održavao vezu. Tražio je od prisutnih da zahvale Italijanima na iskazanom milosrđu što su ih na njegovo zalaganje oslobodili i pustili.

Poseban pritisak je vršen na one za koje su posigurno znali da su bili u teritorijalnim partizanskim jedinicama i tražili od njih da se skoro svakodnevno javljaju četničkim vlastima. Tako su se 14. avgusta u kancelariju mataruške opštine javili: Vojin Gajević, Dašo i Milun Sokić, Boško Ćirović, Dušan Šljukić, Vojin i Jovan M. Janjušević, Mihajilo Zindović i Kojo Jovović, iz Vrulje. Svi su pohapšeni i slisicama na rukama pod dvostrukom stražom sprovedeni u komandu karabinjera u Pljevljima. Koja Jovovića su pustili, a internirali su u logore u Italiji Vojina Gajevića, Miluna Sokića i Mihajila Zindovića. Ostale su zadržali u logoru neko vrijeme. Vjerovatno bi i oni završili u logorima po Italiji da porodice nijesu skočile da potežu veze i daju mito uticajnijim četnicima i Italijanima.

Joko Knežević je, po nalogu Sreskog komiteta KP, ostao na terenu da organizuje ilegalni rad i oružanu gerilu na okupiranoj teritoriji. Držao se šuma i planina oko Kozice. Bilo je više pokušaja da se pljevaljska gerila sa ovog područja poveže sa mileševskom i zlatarskom, kako bi se lakše održale. Na tome su radili - Joko Knežević i Vojin Gajević, dok Vojin nije u avgustu uhapšen, Dušan Tomašević, Miloje Topisirović, Drago Stiković i Vojin Kurtović, sa mileševske teritorije. Pojavio se na terenu Mataruga i Kozice i Vojo Leković, član Oblasnog komiteta za Sandžak, po povratku iz Pive. Njemu je pošlo za rukom da se poveže sa mileševskom gerilom, pa je Joko Knežević dobio zadatak od Danila Kneževića da obezbijedi zimovnik na prostoru Kozice, koja je izgledala najpovoljnija za tako što, za mileševske, zlatarske i bjelopoljske gerilce.

Petar Kočalo

Radeći na tom zadatku i istražujući teren, Joko Kneževića je zatekao snijeg koji je 24/25. novembra osvanuo u kozičkim šumama. Joko se sklonio u već pripremljenu pećinu u mjestu zvanom „Točilo“. Imao je hranu koju su mu obezbjeđivali partizanski saradnici Vaso Kočalo i Ljuboje Pejović. Kuća Petra Kočala, čiji je sin Vaso, i vodenica Ljuboje Pejovića, bile su i ostale vazda tvrdo partizansko utočište. I one su i u ratnim i poratnim godinama nahranile i spasile mnogoga.

Osmog dana boravka u ovoj bajti, a 3. decembra, u rasvit snjegovitog jutra banula je oko pećine bjelopoljska četnička jedinica, s vodičem Jovanom Kojovićem, s Gorica. Jedinica je brojala 30 - 40 četnika. Zatražila je da se gerilci predaju. Joko je bacio bombu na njih, iskočio iz pećine i survao se u neku provaliju put rijeke. Ostao je nepovrijeđen, dočepao se Račevske rijeke, te je gazeći njom, zametnuo trgaove i udaljio se put Krakalica i Mataruga. Potjera je trajala cio dan.

Kada je pala noć, Joko je cestom, kroz Ljutiće i Mataruge, došao kod Nikole Komarice, odbornika seoskog NOO. Ovaj ga je sklonio u neku zgradu, iako je selo bilo puno četnika, i stao uz njega, spreman da pogine s njim. Ujutru su se četnici stali uz pucnjavu kroz selo okupljati na zbornom mjestu, organizujući za Jokom novu *počeru*. I tako u krug. Nikad, što veli Lalić, kraja *počerama*. Nikolu su zbog toga kasnije strijeljali Nijemci koje su mu mataruški četnici doveli na kućni prag.

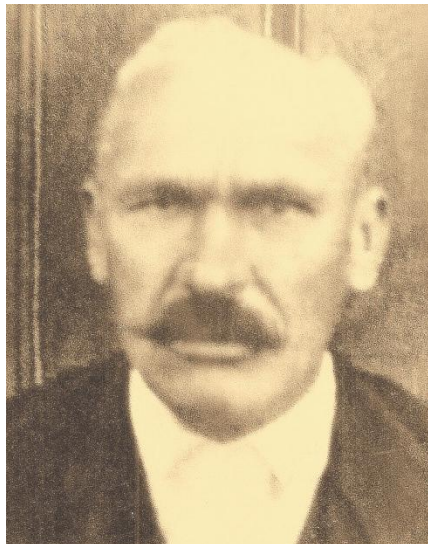
Na kraju se može konstatovati da je četnički pokret, od marta 1942. godine, naravno, potpuno se oslanjajući na okupatora, pa do povratka partizanskih snaga iz Bosne, aprila 1943. g. odnio prevagu u odnosu na partizanski ne samo u Matarugama, već i u pljevaljskom kraju, pa i u CG, doživjevši svoj uzlet i uspon. Vrh četničkog pokreta se posvetio sređivanju stanja u sopstvenim redovima.

Formiran je Nacionalni komitet (Nacionalni odbor) za srez Pljevlja, kome je Nacionalni komitet za Crnu Goru stavio u zadatak da radi na *stabilizaciji prilika u srezu, organizaciji sela i opština, zavođenju reda, oživljavanju privredne aktivnosti, likvidaciji komunista i posljedica njihovog djelovanja* (podvukao autor, *Istorija Pljevalja*, str. 417).

Kao što se vidi, četnicima nijesu bili problem ni Italijani ni Nijemci, tj. okupator, već komunisti, kojima su namijenili likvidaciju! U Nacionalni komitet su ušli i neki viđeniji muslimani, kako bi se zavarala javnost da četnici nijesu u ratu s njima već samo s komunistima. Bio je to vješt pokušaj da se muslimanski narod zavarava i podijeli. Nacionalni komitet je održao svoju prvu sjednicu 27. maja 1942. godine.

U svim opštinama, pa i u mataruškoj, organizovana je četnička vlast. Četničku vlast je organizovao i postavljao Nacionalni komitet, uz saglasnost i odobrenje italijanskih vlasti.

Za predsjednika opštine Mataruge, u čijem su sastavu bila sela: Ljutići, Mataruge, Kozica, Obarde i Vrulja, postavljen je Josiv Janjušević, s Vukovog Brda, raniji član Demokratske stranke. Za djelovođu opštine postavljen je Živko Pavlov Sokić, iz Ljutića, a za komandanta mjesta Diko Gačević. Četnički kmetovi su bili: Nedeljko Čurčić u Matarugama, Vaso Gačević u Ljutićima, Vojin Popadić u Obardima, Mile Vukašinović u Kozici, raniji predsjednik seoskog NOO i Radojica Tomić u Vrulji. Za komandira karabinjerske stanice u Matarugama postavljen je Petar Ninković, bivši žandarm. Karabinjeri su bili samo četnici, i većinom mještani (*Istorija Pljevalja, str. 418, Zapisi J. Kneževića*).

Josiv Janjušević

Diko Gačević

Prvu vlast u opštini poslije ustanka 1941. godine okupator je postavio preko četnika maj - juni 1942. godine. Ta je vlast za ovu opštinu počela da se formira dok su mataruški četnici bili u Otilovićima. Predsjednika opštine Josifa Janjuševića je postavio čet-

./.

- 106 -

nički "Nacionalni komitet" sa srez pljevaljski. Za djelovodju opštine postavljen je Živko Pavlov Sokić iz Ljutića. Za komandanta mjesta postavljen je Diko Gačević iz sela Ljutića, penzioner i oficir bivše crnogorske vojske. U odabiranju ovih lica kao i kmetova sela u opštini mataruškoj imao je najveći uticaj Vojo Nenadić, glavna ličnost u četničkom "nacionalnom komitetu sreza, koji inače potiče iz ove sredine, jer mu je otac bio svještenik parohije ovog kraja. On je govorio da treba postavljati na te dužnosti one ljude koji su spremni " uništiti i dijete komunističko u majčinoj utrobi". Za kmetove sela su postavljani u Mataruge Nedjeljko Čurčić, Ljutiće Vaso Gačević, Obarde Vojin Popadić, Vrulju Radojica Tomić i ~~xx~~ Kozicu Mile Vukašinović. Od svih kmetova jedino se nije zalagao u izvršavanju zadatka Mile Vukašinović, raniji predsjednik seoskog NOO sela Kozice. Za komandira karabinjerske stanice u Matarugama, postavljen je Petar Ninković, bivši žandarm. Karabinjeri su bili samo četnici i većinom mještani.

Zapisi J. Kneževića

U tom vremenu, u vrhu četničkog pokreta bilo je onih koji su bili za „mekše“ mjere prema onima koji su bili u partizanima. Tako četnički komandant Nikola Bojović obavještava Dražu Mihajlovića, da je Kamena Gora tada ostala u rukama partizana jer su četnički kapetani i komandanti Kijanović i Đaković otišli samovoljno s fronta, a vojnici nezadovoljni neće da se bore, i da je narod u Sandžaku „*miran i da se lijepom riječju sve moglo postići, a ovaj zastrašeni narod nije trebalo maltretirati što su neki bili u partizanima*“ (Istorija Pljevalja, str. 418).

No uprkos i takvim mišljenjima, onaj dio naroda koji je podržavao partizane u mataruškim selima bio je izložen, u ovom vremenu četničke strahvlade, velikom maltretiranju. Pogotovu od strane pojedinaca koji su se bili otrgli kontroli.

GODINA 1943

Početak 1943. godine (treća ratna godina) u Matarugama obilježila je četnička vlast koja je trajala sve do kraja aprila, tj. do dolaska partizanskih jedinica iz Bosne. Počela je još od 20. marta 1942. g. poslije žestoke ofanzive četničkih jedinica na Mataruge i mataruška sela.

U januaru su četnici vrlo aktivno radili na organizovanju i pridobijanju omladine i formiranju četničkih omladinskih jedinica. Rukovodilac četničke omladine za srez pljevaljski bio je nastavnik fiskulture iz Pljevalja Josip Žic, koji je obilazio sela pokušavajući da uz pomoć četničke vlasti na terenu omasovi svoju organizaciju. Pošlo mu je za rukom da u Obardima oformi omladinsku četničku čet, čiji je komandir bio Tomo Despotović. Oformio je takvu čet u Ljutićima i u Matarugama koje su, pored Obardanske, ušle u sastav Mataruškog omladinskog četničkog bataljon, za čijeg je komandanta postavljen Milan Bezarević, s Vukovog Brda.

U Kozici i Vrulji nije uspio formirati omladinske četničke čete. I ove su se, Ljutička i Mataruška, teško okupljale pa su prema pojedincima primjenjivane kazne oduzimanja stoke itd. Kada je Mataruški omladinski četnički bataljon trebalo da krene u Zabrdje, navodno na obuku, Ljutička i Mataruška četa su se rasturile, dok je Obardanska ostala. Među omladinom je bilo dosta partizanskih simpatizera koji su radili na razbijanju ovih četa (*Zapisi J. Kneževića i Č. Janjuševića*).

U januaru su mataruškom teritorijom prošle jedinice Vasojevićkih četnika put Pljevalja, kojima su se pridružili i mataruški četnici. U narodu su širili priču da idu na ustaše i „Turke“. Ubrzo se, prema kazivanju J. Kneževića, od Potpeća i Pljevalja vidjela noću velika svjetlost od vatri i požara. Bilo je jasno da su popaljena i pogorela muslimanska sela. Nedugo potom su počele da se vraćaju četničke kolone sa plijenom - opljačkanom stokom i raznim stavarima.

U februaru su partizanske jedinice vodile žestoke borbe u Bosni. Za vrijeme vedrih i tih dana i noći čule su stravične eksplozije i gruvanje artiljerije. Četnici su otpočeli s mobilizacijom i okupljanjima. Bivšim pripadnicima teritorijalnih partizanskih četa, koje su mobilisali, nijesu davali oružje već su ih raspoređivali po komorama.

Početak marta kroz Matruge su stale prolaziti kolone italijanskih kamiona koje su vozile četnike Pavla Đurišića prema Pljevljima, i dalje prema Drini i Bosni. Mobilizaciju četničkih snaga za odlazak u Bosnu vršila je i četnička komanda u Pljevljima, odnosno Ilinom Brdu. Ali su ubrzo otud stali pristizati četnički dezertteri i djelovi razbijenih četničkih jedinica, pričajući o grdnom četničkom stradanju na Drini, Kalinoviku, a pogotovo na Neretvi.

U Vrulji su se krajem aprila stale okupljati poražene četničke jedinice Pavla Đurišića. Gerilska grupa Marinka Golubovića napala ih je jedne noći, nanijevši im gubitke u mrtvima i ranjenima. U tom vremenu stigla je na teren Maoča, a zatim i Mataruga, 1. proleterska divizija u čijem su sastavu bile: 1. proleterska brigada, 3. sandžačka i 3. krajiška brigada.

Jedinice 1. proleterske brigade su se 25. aprila razmjestile - od Crnog Vrhla iznad Dubočice - do Kamene Gore. Štab sa komandantom Kočom Popovićem smjestio se u kuću Dmitra Janjušavića na Vukovom Brdu. Narod je bio oduševljen snagom, opremljenošću i disciplinom ovih jedinica. Koča Popović je ženama s Vukovog Brda poklonio padobransko platno, od kojeg su one šile lijepe svilene košulje, o čemu su cio posleratni period pričale. Razumljivo, jer im je to platno u teškim vremenima oskudice itekako valjalo.

Četnici su 25/26. aprila napali položaje 3. proleterske sandžačke brigade na Krupicama, pa je Joko Knežević sa grupom kurira donio izvještaj Velimira Jakića Koči Popoviću. Ovaj je pokrenuo dio svojih snaga i preko Kozice, Vrulje i Kovrena, u prvcu Stožera, udario u bok četničkim jedinicama razbivši ih i naćeravši u bjekstvo. Zarobljeni četnici su prelazili u partizane, a one koji to nijesu htjeli razoružavali su i puštali kućama.

Poćetkom maja (8. maja) u Obarde stiže 5. bataljon 3. proleterske sandžačke brigade. Štab brigade, na ćelu s Velimirom Jakićem i Milom Perunićićem, smjestio se u Ćestama u kući Mirka Zindovića. Bataljon je već sjutradan morao voditi žestoke borbe na Mihajlovici protiv Italijana i ćetnika. U toj borbi poginuo je Radoje Kontić, komesar 3. ćete 5. bataljona, koji je kasnije proglašen za narodnog heroja.

Ćetnici su i ovaj put, pobjegli u Otiloviće, pod okrilje i zaštitu Italijana. Partizani im šalju poziv da se opredijele za NOP i da im se prikljuće u borbi protiv okupatora, nudeći im garancije da im od njih ne prijeti opasnost. Prema kazivanju Joka Kneževića, u tom ćilju je Radomir - Rašo Janjušević, pomoćnik politićkog komesara ćete, s položaja na Crnom Vrhlu, silazio u Dubočicu na lićne razgovore s mataruškim ćetnicima koje je poznavao.

Po dolasku 3. proleterske sandžačke brigade na teren Maoća i Mataruga, u Maoću je kod Komande mjest, formirana partijska ćelija za opštinu matarušku, u ćijem su sastavu bili: Joko Knežević, sekretar i Novica Tomašević i Drago Despotović ćlanovi, koji su iz brigade povućeni za politićki rad na terenu. Oživio je i politićki rad po selima. Ponovo su organizovani organi narodne vlasi - seoski i opšćinski NOO, koji su bili od ogromne pomoći partizanskim jedinicama, naroćito kada se radi o smještaju, ishrani i popuni jedinica ljudstvom. O organizaciji i radu NOO na pdrućju Mataruga i mataruških sela biće posebno rijeći.

No, poslije 15. maja, uslijedila je Peta neprijateljska ofanziva. Nijemci i Italijani, uz pomoć ćetnika nastupali su s jakim snagama prema Kamenoj Gori, Matarugama, Otilovićima i Maoću. Otpor im je pružio 5. bataljon 3. proleterske sandžačke brigade na liniji Breza - Mataruge - Kartalov Vrh i liniji Klopćet - Vrhovi ispred Vrulje, kao i na položaju Zelena Stijena - Katabun.

Neprijatelj je prolazeći kroz Obarde, Vukovo Brdo, Strmećicu i druga sela pohvatao dosta naroda, ćobana, žena, iako su bili izbjegli u šumu i potjerao sa sobom do u Ćiroviće, gdje ih je držaao dva dana i pustio.

Borci 5. bataljona su se 19/20. maja pod borbom povukli prema Vrulji i Maoću pred mnogo jaćom neprijateljskom silom. I sve druge partizanske jedinice su bile prinućdene da se pod teškim borbama povlaće prema Durmitoru i dalje prema Bosni.

Neprijatelj je u ovim borbama koristio i avijaciju, svakodnevno bombardujući partizanske jedinice, ne štedeći ni sela. Na sreću, mataruška sela ovaj put od bombardovanja nijesu pretrpjela veću štetu, osim što je od bombe zapaljena štala obardanskog četičkog kmeta i u Matarugama kuća jednog četnika.

Partizanske jedinice, sa Vrhovnim štabom, su bile potisnute i sabijene u konjon Sutjeske, u kojem je, u prvoj polovini juna, došlo do krvave bitke na Sutjesci, u kojoj je od Mataružana poginuo Radomir - Rašo Janjušević, s Vukovog Brda. O bici na Sutjesci nema potrebe ovdje govoriti.

Četnici su zbog stradanja partizanskih jedinica na Sutjesci likovali. Doživljavali su to kao osvetu za sva dotadašnja četnička stradanja. Pronosili su glasine da je s partizanima gotovo, da su potpuno uništeni i da se više ne mogu oporaviti. Ubrzo su kroz pljevaljska sela, na putu za Srbiju, stali izbijati pojedinci i razbijene grupice partizana. Neki su bili pod ranama i iznemogli toliko da su se jedva kretali. Neki su bili bez pušaka, jer ih nijesu bili u stanju nositi. Četnici su ih hvatali, neke ubajali, a neke predavali okupatoru.

Partija u ilegali je sve činila da se ovi borci prihvate, nahrane i okrijepe, sačuvaju i bezbjedno prevedu i predaju sigurnoj vezi koja će ih odvesti na dalje odredište. Kod Ljuboja Pejovića u Kozicu, u junu je došao Niko Vitorović, zvani „Čvoro“, rodом iz Nove Varoši, koji je na ovom terenu bio s vojskom i ranije prisutan, i donio za Joka Kneževića kratko pismo od Jezdimira Lovića, političkog komesara 3. sandžačke brigade, u kojem ga (Lović) obavještava o stradanju partizana i 3. sandžačke brigade na Sutjesci, ali i ohrbrauje da izdrži i daje mu instrukcije o potrebi prihvata razbijenih boraca koji se pojedinačno probijaju prema svojim mjestima.

" Treća sandžačka brigada je većim dijelom razbijena u Sutjesci i drugovi se probijaju za Sandžak, dok se manjina probila za Bosnu. Drugovi koji se vraćaju iscrpljeni su do kraja, te ih treba prihvatati i propratiti. Vratio se i Milovan Planić pa treba sa njim uhvatiti vezu. a "Čvoro" će ti reći za ostale drugove koji su se vratili. Nemoj da te to demoralizuje jer je glavnina NOVJ sa Vrhovnim štabom prošla za Bosnu i nastavlja borbu". Niko Vitorović je pričao doživljaje u Sutjesci i o herojskom držanju Raša Janjuševića pri ranjavanju. Pored Planića sa mataruškog terena su se još vratili Drago Despotović, Novica Tomašević i Batrić Mitrović.

Zapisi J. Kneževića, str. 75 i 76

Interesantno je dalje svjedočenje Joka Kneževića o patnji i nesreći ovih mučenika sa Sutjeske, zato ga dajemo u cjelini:

Tih dana su već prolazili pojedinci, a najčešće grupe od 2 - 3 partizana sa terena Prijepolja i Nove Varoši, javljali se seljacima da traže hranu i pitali za put. Većina ih je išla bez veze, dok je manji broj uspijevao da ide našom ilegalnom vezom. Bilo ih je većina ranjenih, a svi su bez izuzetka bili iscrpljeni do krajnjih granica. Najviše ih se prebacivalo od Maoča preko Vrulje i Kozice za Kamenu Goru, a poneki su prolazili preko Ljutića, dok je Drago Despotović prešao preko sela Dubočice i Mataruga svojoj kući u Obarde. Svi su se kretali preko sela noću, ali je bilo slučajeva da pojedinci rizikuju i danju udju u selo da traže hranu. Neki su bili bez puške, jer je nijesu mogli ni nositi. Narod ih je uglavnom dobro prihvatao, davao hranu i ispraćao. Izuzetno se pokazao aktivan četnički kmet u Obardima Vojin Popadić. Prijetio je svima koji bi partizane primali, a da ih ne prijave. Tako je njegov rođak Milan Popadić primio partizana Bezarevića iz prepoljskog kraja, koji mu je kao poznaničku došao i tražio hranu, oslobodio ga da preko dana spa-

- 77 -

va u njegovoj štali, pa je zovnuo kmeta i predao ga. Kmet je lično pratio jednog partizana koji je danju došao pred kuću Ignjata Zindovića da traži hranu i iznenadio ga i uhvatio. Oba partizana je predao karabinjerskoj stanici i četničkoj komandi u Matarugama.

Takvu situaciju okupator i četnici dobro koriste u svojoj propagandi i naročito vrše veliki pritisak na porodice boraca koji su bili u brigadi. Prijete im da će im zapaliti kuće i imovinu a porodice poslati u internaciju ako im se sinovi ne prijave. Ubedjivali su ih ako prijave sinove da će im biti život pošteđen i da će ih poslati u internaciju, te da im je to bolje jer " od roba ikad a od groba nikad".

U posebno teškoj situaciji su se našli Novica Tomašević i njegova brojna porodica. U čuvenoj i mnogoljudnoj kući Đerosima Tomaševića, odvijala se prava ljudska drama. Novica se svojoj kući vratio krajnje iscrpljen sa Sutjeske, ali ga je uveče primijetio neko iz sela. Brojna porodica, uglavnom, Novičina

braća, koja su već iskusiła četničke represalije, plašeći se da će i Novicu, i njih da ga skrivaju, ovaj prijaviti četnicima, izvrše pritisak na njega da se preda. Pritisnu ga uza zid: – *Je li bolje da strada on sam ili cijela porodica koja je brojala 33 člana!?* Novicu to slomi te donese odluku da se preda Italijanima. Ovi ga interniraju u logor u Albaniji.

Po kapitulaciji Italije, vraća se iz logora na teren Mataruga na politički rad. Kao oficir OZN-e 5. sandžačke NOU brigade, poginuo je u borbi protiv Nijemaca i muslimanske kvislinške milicije, u Kačevu kod Sjenice, oktobra 1944. godine.

Novica Tomašević

Ništa manje nije bio dramatičan ni slučaj Batrića Mitrovića iz Vrulje, koji je po povratku sa Sutjeske bio iscrpljen, „sama kost i koža“. I njegova porodica nije imala drugog izlaza već da dozvoli da ga četnici „uhvate“ kod kuće.

Sa Sutjeske se u svoje selo kod Vrulje vratio i Milovan Planić, komandant 5. bataljona u 3. sandžačkoj proleterskoj brigadi. Sa njim se odmah, po nalogu Jezda Lovića, političkog komesara 3. sandžačke brigade, povezao Joko Knežević. Sa njim su se povezali i neki drugi politički radnici sa terena Maoča. M. Planiću je prenijet zadatak da okupi borce koji su se vratili sa Sutjeske i formira četnu, međutim on je okupio Boža Milića - Bjelicu i Vojislava Kovaljskog, svoje saborce i drugove, koji su se takođe vratili sa Sutjeske, i kao i on riješili da krenu putem izdaje. M. Planić je ponudio sardnju četnicima i u selu Ljutićima se 1. avgusta predao četničkom komandantu bataljona Dragiši Milunoviću. Ovu predaju oglašenog partizana i partizanskog komandanta bataljona, mataruški četnici su pozdravili i proslavili veseljem i „šenlukom“. Četnicima Milutina Jelovca su se predali i B. Bjelica i V. Kovaljski.

Da bi ih provjerili i dali im priliku da se iskupe, četnici su im naložili da ubiju nekoga od visokih rukovodilaca NOP-a: Velimira Jakića, Mila Peruničića, Marinka Golubovića. Ovi u zasjedi, koju su postavili u zoru 2. avgusta u Krupicama, ubiju svog dojučerašnjeg druga i rukovodioca Jezdimira Lovića, političkog komesara 3. sandžačke proleterske brigade.

Jezdimir Lović je za narodnog heroja proglašen 1949. godine.

Sve su izdaje same po sebi gadne, odvratne i podmukle. Ali ova izdaja je prevazišla sve i ogorčila narod i partizanske simpatizere. Jedino su joj se četnici radovali i smatrali je junačkim činom.

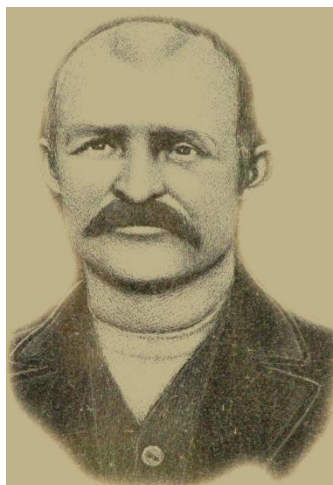
Planić je, nakon toga, bio jedan od komandanata i mataruških četnika.

Jezdimir Lović

Izdajnici Planić, Bjelica i Kovaljski su postali oglašeni zlikovci i odmetnici. Prva dvojica su platili za svoja nedjela, a Kovaljski se izvukao nekažnjen, umakavši preko granice.

Politički rad je u mataruškoj opštini, u takvim uslovima bio vrlo otežan. Od odlaska partizanskih jedinica za Bosnu na terenu je ostao i politički radio samo Joko Knežević, član Sreskog komiteta KPJ, održavajući vezu sa bivšim članovima seoskih i opštinskog NOO, koji su tada bili prestali sa radom, kao i sa omladinskim aktivistima i simpatizerima partizanskog pokreta. Po povratku sa Sutjeske, pridružio mu se i Drago Despotović, dok je Novica Tomašević pao u zarobljeništvo.

U junu je (1943) za prijem u KPJ kandidovan Čedo Janjušević, a u septembru Manojle Šljukić. Čedo je uskoro i primljen u KPJ, pa je formirana premćansko - mataruška partijska ćelija koju su činili: Drago Despotović, Čedo Janjušević, članovi i Nikola Golubović, sekretar. Uz pomoć sreskog rukovodstva pristupilo se organizovanju Narodnooslobodilačkog fronta, Antifašističkog fronta žena i USAOJ-a (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije).

Mataruški četnici su budno motrili na sve one za koje su znali ili sumnjali da su u vezi sa ovom grupom. Pratili su i kontrolisali njihovo kretanje, postavljali zasjede, vršili pritisak na njih. Posebno im je bio trn u oku Rade Koćalović, koji se od prvog dana opredijelio za partizanski pokret, pomagao ga i učestvovao i s puškom u njemu. Bio je predsjednik opštinskog NOO u Matarugama. Sumnjali su da noću dolaze kod njega Joko Knežević i Drago Despotović. U ranu zoru, 11. avgusta (1943), predstavljajući se kao partizanski kuriri, izazivaju ga da im pokaže put i na kućnom pragu ubijaju. Uzimaju mu pištolj, tako da se i danas zna u čijoj kući i kod koga se nalazi.

Sjutradan maltretiraju Nikolu Komaricu i vrše pritisak na njega da prizna kako je krio Joka Kneževića, po bjekstvu iz pećine.

Rade Koćalović

Tih dana je od strane partizana ubijen u Vrulji četnički kmet Radojica Tomić.

Početkom septembra se mataruški četnici okupljaju, organizuju veselje i lože veliku vatru na Kartalovom Brdu u čast kraljevog rođendana. Pristužu im pojačanja iz Pljevalja, kao i četnici Vuka Kalajitovića iz prijepoljskog i novovaroškog kraja, u namjeri da napadnu partizanske snage u Krupicama. Među okupljenim četnicima i njihovim glavešinama u Matarugama bio je i njihov novi brat Milovan Planić, spreman da juriša i kidiše na svoje dojučerašnje drugove. Noću, 5. septembra, napali su partizanske snage na Gradini između Vodnog i Borove. Došlo je do žestoke borbe u kojoj su četnike razbili borci 3. proleterske sandžačke brigade. Razbijeni četnici su se u neredu povlačili kroz Mataruge.

Na terenu Kovrena, 16. septembra, jedinice 2. proleterske udarne brigade 2. proleterske udarne divizije, razbile su četnike koji su išli prema Vrulji i Maoču, nanijevši im gubitke od 18 mrtvih. Teške borbe vođene su 20 - og oko Bliškova s bjelopoljskim i kolašinskim četnicima koji su krenuli prema Pljevljima s ciljem da ih brane od 2. proleterske udarne divizije.

U Kamenjici su bili smješteni 3. proleterska sandžačka brigada i njen Štab. Borci ove brigade su 18. septembra u zoru ušli u Obarde i uhvatili seoskog kmeta Vojina Popadića i Milana Popadića, koji su predhodno bili uhvatili dvojicu iznemoglih boraca sa Sutjeske i predali ih četničkoj komandi mjesta u Matarugama. Njima je konfiskovan i dio imovine u stoci i hrani. Po kazivanju Joka Kneževića, saslušao ih je Štab brigade, nakon čega su strijeljani.

Devetog septembra (1943) kapitulirala je Italija. Bio je to krupan i za NOB vrlo značajan događaj. Nijemci su razoružali italijanske jedinice u Pljevljima, a Pljevlja su ostala u rukama

muslimanske dobro naoružane milicije. Razoručane italijanske jedinice su sprovedene do Žabljaka, odakle su ove odstupale prema Italiji, ili su prilazile partizanima.

Razoružane italijanske jedinice iz Berana, na putu za Pljevlja, logorovale su u Matarugama, i prema kazivanju mještana, vrlo su jedno izgledale.

Od italijanskih vojnika iz divizija -Venecija i Taurinenze, koji su prešli na stranu partizana, po naređenju VŠ NOV i POJ u reonu Pljevalja formirana je 2. 12. 1943. godine partizanska divizija „Garibaldi“ u sastavu: 3 brigade od po 4 bataljona. Divizija je stavljena pod komandu Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ.

Nijemci su napustili Pljevlja 18. septembra i odstupili prema Nikšiću, očekujući iskrcavanje Engleza na Jadran. Prilaze Pljevljima branile su, pored lokalnih, i jake četničke snage pristigle iz CG i Sandžaka.

Partijska organizacija u Pljevljima radila je preko uglednih muslimana na tome da muslimanska milicija pređe na stranu partizana i preda grad bez borbe. Za sve vrijeme rata, u gradu je djelovala ilegalna partijska ćelija u kojoj je bilo i muslimana.

Peko Dapčević komandant 2. udarnog korpusa NOVJ, govori borcima italijanske divizije Garibaldi

Značajne partizanske snage, 2. proleterska i 3. proleterska sandžačka brigada, vodile su tih dana dosta teške borbe s četnicima po skoro svim selima, približavajući se gradu, koji su namjeravale da zauзму.

Na Vukovom Brdu, poslije razbijanja četnika na Jabuci, 18. i 19.-og, odmarala je 3. sandžačka brigada, prije nego što će krenuti na Pljevlja. U pokretu prema Pljevljima, 21. septembra u noć, razbila je četnike na Vijencu i Mihajlovici, da bi 22.-og sa 2. proleterskom oslobodila Pljevlja. Muslimanska milicija je predala grad bez borbe i dosta oružja -7 teških mitraljeza, 20 puškomitraljeza, 30.000 komada municije, 600 mina za teški bacač, dosta ratnog materijala, odjeće, obuće i hrane.

Kapitulacija Italije i oslobođenje Pljevalja, su dva prelomna događaja koja su dali novi zamah partizanskoj borbi i partizanskom pokretu. Rukovodstvo NOP-a donosi odluku da se u oslobođenim Pljevljima 20. i 21. novembra 1943. g. održi osnivačka skupština Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja (ZAVNO) Sandžaka. ZAVNOS je bilo najviše političko i predstavničko tijelo naroda Sandžaka. O njemu će biti posebno riječi kada se bude govorilo o organima narodne vlasti u NOB-u.

No, 5. decembra jake njemačke motorizovane snage prodrle su iz Prijepolja preko Jabuke i zauzele Pljevlja. Partizanske jedinice su se povukle u okolna sela. Na Borovi u Maoču, bila je Komanda 3. sandžačke brigade.

Već 7. decembra izbila je jedna jaka njemačka jedinica od Komarana preko Crnog Vrh, Kozice i Klada i u Ljutićima zaposjela Dubravu i Kartalov Vrh. Četnici su im dali podatke za Nikolu

Komaricu, odbornika NOO, koji je svojevremeno sklonio i sakrio Joka Kneževića pred četničkom potjerom. Ubili su ga na kućnom pragu. Tako su mataruški četnici te godine došli glave i drugom odborniku NOO u Matarugama. Nijemci su isti dan produžili preko Ćirovića, Zemunca i Ivanova Polja za Odžak.

Za njemačkim jedinicama su se vratili i mataruški četnici, njih oko 20-ak, koji su s komandantom Dragišom Milunovićem, kada su iz Bosne na ovo područje došle partizanske jedinice, pobjegli za Srbiju. Mnogi su bili ostali, neki se prijavili u partizanske jedinice, a većina se „legalizovala“, tj. prijavila partizanskoj vlasti u Matarugama, uz obećanje i obavezu da više neće odlaziti u četnike. Isto su to radili i pripadnici partizana koji ne bi odlazili u jedinice, kada četnici ovladaju Matarugama. A Mataruge su vrlo često, takoreći svakodnevno, prelazile iz ruku partizana u ruke četnika i obrnuto.

U Ljutićima kod svoje kuće ostao je i Diko Gačević, četnički komandant mjesta, uz obavezu javljanja partizanskoj vlasti i obećanje da neće ići u četnike. Međutim, čim su stigli Nijemci i Dragiša Milunović sa svojim četnicima, Diko se aktivirao i počeo agitovati i tražiti od četnika koji su se prijavili partizanskoj vlasti, da se i oni aktiviraju i ponovo okupe u četničke jedinice. U tom cilju je organizovao noćne sastanke i bio vrlo aktivan. Na konferenciji u kući Jova Gačevića, kako kazuje Joka Knežević, opkoljen je od strane jedne čete 3. sandžačke brigade, i uhvaćen sa još 5-6 četnika. Na Borovi, kod Komande glavnog štaba za Sandžak, osuđen je na strijeljane i strijeljan. Tako je, nažalost, okončao život jedan, u Balkanskim i Prvom Svjetskom ratu, vrlo zaslužan borac i oficir i nosilac zlatne „Obilica medalje“ za hrabrost.

U decembru je u mataruškim selima bilo još nekoliko žestokih sukoba i borbi četnika i partizana. Sredinom decembra u Obardima je zanočila jedna brigada pljevaljskih i pribojskih četnika. U selo je potom, ne znajući za četnike, stigao 1. zlatarski bataljon 3. sandžačke brigade. Kada su ugledali četnike iz kolone su jurnuli otvarajući žestoku vatru na njih. U kući Milana Despotovića zarobili su 17 četnika, 2 mitraljeza „Breda“ i nešto komore. Četnicui su pobjegli u pravcu Jabuke i Pljevalja bez večere koja je im je bila spremljena. No oni su tu nepojedenu večeru namirili narednih dana kada su na Vukovom Brdu opljačkali prilično stoke i druge hrane, i povukli se u Otiloviće.

Iz logora se 18. decembra, vratio kući Novica Tomašević. Drago Despotović je već bio okupio gerilsku grupu od pojedinaca iz partizanske straže pri NOO, aktivista i omladinaca sa vojnog kursa, koji su iz Pljevalja izbjegli pred Nijemcima. Ova grupa, iako nije bila brojna (oko 17), i bez većeg vojnog i borbenog iskustva, ometala je četnike da se raskomote po mataruškim selima. Patrolirala je teritorijom, izviđala i pratila kretanje četnika, slala izvještaje Glavnom štabu za Sandžak, čije je sjedište bilo na Borovi.

Krajem decembra, tačnije 28 - og, Mataruge i Vukovo Brdo zaposjela je jedna jača četnička jedinica iz Pljevalja koja je stala terorizirati partizanske porodice. Posebno se u tome isticao četnički komandant bataljona Vojin Džogaz iz Pljevaljskog Polja, koji je na mrtvo ime premlatio više Mataružana koji su bili uz partizane.

Tako je okončana i treća ratna godina u Matarugama i mataruškom kraju.

GODINA 1944

I četvrta ratna godina u Matarugama i mataruškim selima počela je ostrim borbama NOV sa Nijemcima i četnicima. Jedna jača njemačka jedinica, očigledno predhodnica, maskirana bijelim ogrtačima, 3. januara noću, udarila je na Katubun i zatekla partizane 3. bataljona. 3. proleterske brigade na spavanju. Kada su stražari dali uzburu, Nijemci su je skoro bili okružili. Partizani su izvršili žestok juriš, što je ove zbunilo, te su izgubili prednost koju im je momenat iznenađenja donio.

Došlo je do borbe prsa u prsa. Nijemci su odbačeni, razbijeni i najureni noću i po snijegu niz kanjon Kozičke rijeke, uz dosta pogunulih u borbi i polomljenih niz litice Gradine.

Glavnina njemačkih snaga kretala se cestom sa artiljerijom u prvcu Vrulje, s namjerom da zauzme Katabun i partizanske položaje na lijevoj obali Čehotine. Zora ih je zatekla u Ljutićima. Iz prvca Kozice 4. bataljon 3. proleterske sandžačke brigade, krenuo je da Nijemcima udari s leđa, onemogućujući im povlačenje i zarobi artiljeriju. Međutim, četnici Milutina Jelovca, koji su bili zaposjeli Kartalov Vrh, Brezu i Vukovo Brdo, kao njemačka pobočnica, spriječili su partizane u tom naumu. Došlo je do žestoke borbe u kojoj su Nijemci imali dosta mrtvih i ranjenih koje se potrpali na kamione i povukli se prema Pljevljima. Na Klopetu su ostavili šest mrtvih, a Nijemci svoje mrtve nijesu ostavljali tako lako, što govori o žestini borbe.

Četnici su na prostoru koji su držali maltretirali narod, tukli ga i šamarali, i naravno pljačkali. No, 5. januara noću, 2. bataljon 3. proleterske sandžačke brigade *pročerao* ih je preko Vijenca za Otiloviće, a on se povukao na Vukovo Brdo.

Borbe između partizana i četnika u mataruškom kraju su svakodnevne. Na prostoru Mataruga i mataruških sela skoro svakodnevno su prisutni i Nijemci.

U reonu Vukovog Brda i Strmećice od 16. do 23. januara 4. bataljon 3. proleterske sandžačke brigade, pod komandom Dragojla Stojića, držao je položaje Kozica - Kozičko Brdo - Gradina. Njega su iz pravca Mataruga pokušali da opkole Nijemci s mataruškim četnicima koje je vodio odbjegli partizan, a sada njihov komandant, ozloglašeni Milovan Planić. U svoje borbene akcije Nijemci su sve više uključivali četnike. I ta četnička pomoć ih je nekoliko puta u Matarugama, u okršaju s partizanskim jedinicama, spašavala strahovitih poraza.

Iz pravca Komarana, Crnog Vrh i Vranjače na položaje 4. bataljona nadirale su jake snage muslimanske milicije iz Komarana, pod komandom Huseina Rovčanina.

Napad na ovaj partizanski položaj izvršilo je više od 1300 njemačkih vojnika, četnika i pripadnika muslimanske milicije. Došlo je do žestoke borbe u kojoj su partizani imali 1-og mrtvog i 7 ranjenih boraca, dok je neprijatelj imao 2 mrtva četnika i 20 izbačenih iz stroja. Partizanske jedinice su se povukle prema selu Gorice, a četnici i Nijemci, nakon što su prenoćili u selu, otišli put Pljevalja.

A, narod, kako se osjećao narod - kad se u njegovom selu i oko njegovih kuća puca i vode borbe!? I kad u njegovom selu zanoći neprijatelj!? Neka su proste pljačke i razure, samo da se spasi i iznese živa glava. A, znalo se: dođe li jedna vojska u selo, evo ti ubrzo i one druge da ovu goni i *ćera*. I tako unedogled. Pričali su oni što su to preturili preko gladve - da je narod bio oguglao na rat i otvrd'o, i ne samo odrasli, nego i djeca.

I februar je prošao u žestokim okršajima partizana s Nijemcima i četnicima. Položaje iznad Obardi Ugljevnica - Borovac - Rnjeva Glavica, prema Jabuci i Vijencu, držao je 3. bataljon 3. proleterske sandžačke brigade, pod komandom Boška Škrbovića. Štab bataljona bio je smješten u Obardima. Nijemci i četnici su dva dana i dvije noći, po velikom snijegu i mrazu, žestoko napadali ovaj položaj, ali su ga partizani još žestće branili. Partizani su imali 3 mrtva i 7 ranjenih. I neprijatelj je imao više mrtvih i ranjenih, a dvojica poginulih Nijemaca su ostavljena na položaju, jer ih od jake vatre ovi nijesu mogli izvući.

Nijemci i četnici su u periodu januar - februar bili ovladali položajem Jabuka - Vijenac - Otilovići, koji im je bio vrlo važan i čvrsto su ga držali u rukama. S toga položaja su vrlo često koristili

artiljeriju tukući okolna sela, čak i onda kada u njima nije bilo partizanskih snaga. Partizanske snage su najčešće bile na lijevoj strani Čehotine, oko Katabuna i Gradine. Nijedno matarško selo nije bilo pošteđeno njemačke artiljerijske vatre. U januaru, tačnije 10. januara, Nijemci su s cetste u Matarugama gađali selo Brezu, Roganice i Kneževiče. Četnici su im pokazivali kuću Vasa Šljukića, čiji je sin Mirko bio u gerili. Među četnicima je bio i Mićo Šarac, koji je iz partizana prebjegao u četnike. Međutim, nijesu se dobro razumjeli pa su Nijemci pogodili susjedne kuće Vujkovića, u kojim je poginula sestra Mića Šarca. Nijemci su, kada su shvatili šta četnici traže, vrlo precizno s tri ispaljene granate pogodili kuću Vasa Šljukića i zapalili je. Međutim, familija se bila sklonila pa na sreću niko nije stradao. Kad su se Nijemci povukli, familija je priskočila, ugasila vatru i spasila kuću.

Rade Devedžić

Mataruška gerilska grupa se u ovom periodu više puta sukobljavala s četnicima na reonu - Kleke - Breza - Vukovo Brdo - Roganice - Obarde. Sredinom januara, četnici su u jačini jednog bataljona izašli u Mataruge, zauzeli ih kao i položaj Breza - Roganice. Grupa gerilaca, koja se nalazila kod Zelenog Kamena, u šumi Sinjajevac, nedaleko od sela Breze, odlučila da otvori vatru na četnike. Imali su, pored pušaka, i jedan puškomitraljez koji je bio najčešće neispravan, kako su pričali, zaglavljivao je. Međutim, ovaj put puškomitraljez proradi, a mitraljezac Rade Devedžić, i pomoćnik na mitraljezu Čedo Janjušević, ospu takvu paljbu da su četnici pomislili da se radi o jakoj partizanskoj predhodnici. Pripućaju i ostali, koji su bili s njima. S Gaja, koji se nalazi preko puta Breze, otvori žestoku vatru sam Manojle Šljukić. Četnici zaključili da ih pokušavaju opkoliti jače partizanske snage te pobjegnu u Mataruge, a potom se povuku put Otilovića.

Gerila, odnosno određeni pojedinci bili su zaduženi i za politički rad na terenu. Posebno su bili angažovani na ubjeđivanju omladine da pristupi partizanskim jedinicama. Međutim, politički rad je bio jako otežan još od početka decembra 1943. g. i zauzimanja Pljevalja od strane Nijemaca. Čak su i omladinci iz porodica koje su bile naklonjene partizanima, u ovom vremenu (mart 1944), gledali da nekako izvrđaju odlazak u partizanske jedinice, o čemu Joko Knežević piše:

Poslije prodora Nijemaca u Pljevlja, 5 decembra 1943. godine, na terenu opštine je politički rad jako otežan. Na terenu su pretežno članovi KPJ Drago Despotović, Čedo Janjušević i kandidat KPJ Manojle Šljukić. Organizacionom proširenju i učvršćenju KPJ i SKOJ-a nije posvećena potrebna pažnja. Desetog marta su četnici ubili Manojla i zarobili Čeda. Uskoro je nastupila neprijateljska ofanziva pa je politički rad prekinut do maja.

U tom vremenu se kroz politički rad u selima Vrulji i Kozici insistiralo na mobilizaciji novih boraca. Kada je zaoštreno pitanje oko mobilizacije u NOV sinova Mila Vukašinovića, Milana Gajevića i Pera Joksimovića iz Kozice, ovi su organizovali bjegstvo u selo Vijenac, gdje su oko 5. marta stupili u četnike.

U martu, tačnije 10. marta 1944. g. pala je mataruška partizanska gerila. Četnici su dočekali priliku da se konačno obračunaju s partizanskom gerilom i Mataruge očiste od komunista i skojevaca. Mataruška gerila je izdana. Četnička komanda u Otilovićima je dobila pouzdanu informaciju gdje će se te noći, 9/10, gerila nalaziti.

Ujutru, u sami rasvit, opkoljena je grupa gerilaca u kući Grujice Ćirovića u Kladu, u kojoj je bio i Čedo Janjušević, član KPJ i skojevski rukovodilac. Tom prilikom je jedan gerilac, koji je pokušao pobjeći, otvorivši vatru, ranjen.

Čedo Janjušević

Čedo, učesnik događaja, u svojim zapisima navodi da ih je zarobljeno 8, a Joko Knežević, koji nije bio sa ovim događajem povezan, u svojim kazivanjima navodi da ih je zarobljeno 12.

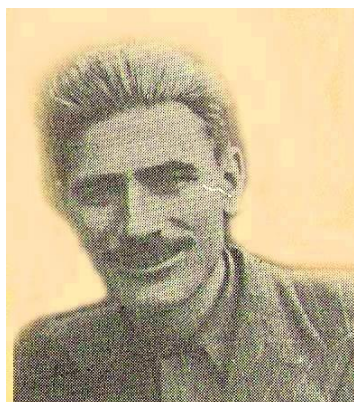
Pored Čeda, u grupi su bili: Sajo i Rade Devedžić, Mladen - Male Purić, Milanko Janjušević iz Potoka, Rade N. Kočalović i dvojica čija su imena nečitka u zapisima.

Pripadnik ove gerilske grupe Manojle Šljukić, kandidat za prijem u partiju, i odbornik opštinskog NOO, po zadatku je bio u Podnovlju, Donje Roganice, u kući Rada Kočalalovića, bivšeg predsjednika mjesnog NOO u Matarugama, kojeg su mataruški četnici ubili 11. avgusta 1943. g. na kućnom pragu.

Manojla su četnici sačekali nedaleko od kuće u kojoj je boravio i u zasjedi ga u rasvit jutra bez milosti ubili i ostavili na okrvavljenom snijegu.

Napad na gerilu izvršili su, prema kazivanju J. Kneževića, otilovički i vjenčanski četnici (oko tridesetak), podijeljeni u dvije kolone. Jedna je direktno, preko Suve Dubočice i Crnog Vrha, išla na kuću Rada Kočalalovića. Druga je, preko Irovika i Karinom, udarila na kuću Grujice Ćirovića u Kladu.

Susret s četnicima to jutro i zarobljavanje izbjeglo je rukovodstvo gerile: Drago Despotović, iz Obardi, vođa gerile, Dušan Pejović, iz Vrulje, njegov zamjenik, i Joja Janjušević, s Vukovog Brda, predsjednik opštinskog NOO.

Drago Despotović

Drago i Joja su u srodstvu. Dragova tetka je Jojina žena. A, s Dragom je u nekom srodstvu i Pejović.

Joko Knežević, koji je ranije osnovao i vodio matarušku gerilu, tada je bio u partizanskim jedinicama, i ni na koji način nije učesnik ovog događaja.

Rukovodstvo gerile je, u kući Joje Janjuševića na Vukovom Brdu, uveče, 9/10. marta, gerilcima podijelilo zadatke, i uputilo ih na izvršenje istih, izbjegavši da i samo bude s njima.

Drago je otišao u Podborovu u Maoču, u partizanski štab, Dušan se vratio u Obarde iz kojih je upravo bio stigao. Joja je ostao kod kuće, izgovarajući se nekim neodložnim kućnim poslovima, koje je morao obaviti, a potom će u kući Obrada Janjuševića, koja se nalazila pri šumi, sačekati Manojla da se vrati iz Podnovlja, pa će se zajedno pridružiti gerili u kući Grujice Ćirovića u Kladu. Međutim, Joja se

nije tu noć pojavljivao ni u kući Obrada Janjuševića, niti u Kladu kod gerile (*Zapisi Joka Kneževića i Čeda Janjuševića, i kazivanja Zdravka Janjuševića, i drugih učesnika ovog događaja*).

Četnici su, u sami rasvit, 10. marta, opkolili, ne samo kuću Grujice Ćirovića, već i selo. Dvojica omladinica su se napolju umivala. Jedan od njih, Savo - Sajo Devedžić je, kad ih je primijetio na uzvišenju drugog dijela sela, ne vidjeći da je kuća već u užem četničkom okruženju, otvorio vatru iz puškomitraljeza na njih, ali je odmah pogođen i ranjen pao.

Inače, većinu grupe činili su neiskusni omladinci, neki tek punoljetni, bez vojnog i borbenog iskustva, a Čedo, koji je bio član partije i skojevski rukovodilac, tada je imao 21. godinu.

Savo - Sajo Devedžić

Mnogobrojniji četnici su na nišanu držali grupu gerilaca, dok su drugi oko drvene kuće i zgrada nanosili slamu u namjeri da je zapale zajedno sa Grujičinom brojnom familijom, među kojom je bilo i djece, ako gerilci odbiju da se predaju. Gerilci su procijenili da neće uspjeti da se probiju iz okruženja znatno brojnijih i do zuba naoružanih četnika spremnih na sve, a da ne dovedu u smrtnu opasnost i Grujičinu familiju. Da ne bi zbog njih stradala nedužna familija, odlučili su da se predaju i svoje glave stave na četnički panj.

Četnici ih povežu i *poćeraju* u Otiloviće u komandu. Stave ih pod batinu, a posebno Čeda. U međuvremenu dobiju naredbu o hitnom pokretu na Mojkovac, pred partizanske jedinice koje su nadirale iz Bosne. Na Mijakovićima ih sačeka Pljevaljska četnička brigada pod komandom zloglasnog Milutina Jelovca. Kada mu referišu koga vode sa sobom, ovaj kao na panju prelomi: „Vodi to dolje u potok i završi!“ No umiješa se Dragiša Milunović, komandant Matarušskog četničkog bataljona tek pristigao, očigledno da ih spasi, pošto ih je poznavao i prije rata bio prijatelj sa očevima nekih od njih: „*Ne, komandante, ako Boga, to je odsad moja vojska. Sve sam ih piso u četnike, pristali su svi. Ja garantujem za njih!*“ Milanko Janjušević se uz put namjerno rani u ruku te ga vrata u bolnicu, a Čedo uspije da im ispred Mojkovca, uz pomoć dvojice četnika, M. Cvijovića iz Ljutića, i J. Grujičića – Gulije izVijenca, pobjegne i priključi se 3. sandžačkoj brigadi. Nije stradao niko ni od ostalih zarobljenih gerilaca.

Dragiša Milunović, bivši djelovođa matarške opštine, bio je inače dobar čovjek, i s Mataružanima se dobro držao, a s Dmitrom i Mikailom Janjuševićem, čiji su sinovi sada uhvaćeni, bio je i prijatelj. Mikailo ga je po saznanju da je zarobljena gerilska grupa sustigao neđe na putu prema Mijakovićima i molio da ih sačuva i spasi. Time se može objasniti njegov zaštitnički odnos prema zarobljenoj gerili. I time je mnogo rizikovao, jer pred opasnog Milutina Jelovca nije bilo lako izaći s takvim zahtjevom.

Partija ocijeni da je gerilska grupa učinila niz vojničkih propusta koji su doveli do njenog zarobljavanja, a predaju četnicima kao „slabo vojničko držanje“, pa gerilu raspusti, a Čedu, kao jedinom članu KPJ, ugasi članstvo u partiji jer se nije držao stroge partijske direktive - „da član Partije ne smije dozvoliti da živ padne klasnom neprijatelju u ruke!“ Vođstvo gerile, koje je najodgovornije za sve što se deselo, osim kritike, prođe bez ikakve kazne. Na zahtjev Partije, Čedo je 1. oktobra iste godine povučen iz partizanske jedinice na teren Mataruga, kako bi ponovo, kao skojevski rukovodilac, obnovio SKOJ i USAOJ i oživio njihov rad. U partiju je vraćen početkom 45. godine (*Partijska arhiva KPJ*).

Ovo su nepobitne činjenice. Četnici su, bez sumnje, imali preciznu informaciju gdje se gerilci nalaze, ko ih vodi i koliko ih ima, iako je gerilska grupa u najvećoj tajnosti i kasno noću stigla na odredište. Njeno odredište nije bilo poznato nikome drugome osim članovima i vodstvu gerile.

Tek pošto se čula pucnjava u Kladu, i pošto je gerila zarobljena, banuli su kozički četnici, koji su očigledno bili zatečeni cijelim događajem i u njemu nijesu imali nikakvog udjela, osim što su braći, otilovičkim četnicima, grleći se i ljubeći s njima, čestitali „dobar ulov!“

Nema sumnje da je mataruška gerila bila izdana, ali od koga!? I ta je izdaja skupo plaćena. Manojle Šljukić je to jutro, ustvari, strijeljan, tako reći, na kućnom pragu.

Očigledno je ista sudbina bila namijenjena i Čedu i gerili koja je bila u kući Grujice Ćirovića, da se ova, zbog datih okolnosti, nije predala no se oprla na oružje. Tu bi sudbinu, sasvim je sigurno, doživjela i mnogobrojna Grujićina familija.

No i pored toga, iako je ubrzo uslijedila partiznska pobjeda i uspostavljena partizanska vlast, Partija, iako je imala u rukama vrlo jak „isledni“ aparat, nije istražila i ispitala i rasčistila ovu izdaju. Nameće se pitanje - zašto!? Je li ova izdaja bila rezultat pritajenih unutarpartijskih ambicija pojedinaca, ličnih animoziteta, međusobne skrivene surevnjivosti i borbe za vlast i prestiž, ili nečeg drugog!? Kasniji razvoj događaja, i ratnih i poratnih, i međusobni odnosi njihovih aktera, kao i neka „kadriranja“, upravo, upućuju na to.

A šta je Partiji bilo preče nego da saszna ko joj je zadao takav udarac i s koje je strane došla izdaja koja je uništila matarušku gerilu, i koja je imala za posljedicu nova, još teža i dramatičnija stradanja u Matarugama. I kuda bi ih i do koga ta istraga odvela? Kakva je u tome bila uloga „vijenčanske veze“, koja je cijelog rata bila aktivna.

Mučko ubistvo Manojla Šljukića, teško je odjeknulo Matarugama i ostavilo gorak i mučan osjećaj kod naroda. I izazvalo strah, ali i veliki bijes i ogorčenje partizanskih porodica. Pogotovo što je prst i izdaje i samog izvršenja bio uperen u neke njegove komšije, zbog čega je nešto kasnije uslijedila teška osveta i nezapamćena porodična i ljudska krvava drama, u koju su bile uvučene i upletene supruge, majke, sestre, braća, čak i mala djeca. U toj drami, u pećini na Crnom Vrh, na užasan način, stradalo je petoro Kneževića, među kojima i dvije žene u drugom stanju.

Da je izdaja, koja je predhodbila ovom događaju, koji se u ovom ratu smatra najtežim i najdramatičnijim u Matarugama, pa možda i u cijeloj pljevaljskoj opštini, istražena i riješena, ovaj je događaj vjerovatno mogao biti preduprijeđen, bar kada se radi o nedužnim i nevinim žrtvama koje su u njemu pale.

- 50 -

U Vrulji je u prvoj polovini decembra došlo do trvenja oko rukovodstva čete, pa je gornji dio sela tražio da se priključi Kozičkoj četi i da bude njihov čovjek zamjenik komandira. Zbog toga je održana jedna konferencija vojnih obfzeznika Kozice i Vrulje među selima u šumi Mejdanice na mjestu Vr'ovi, u prisustvu Komandira Cerovića. Pokušaj cijepanja čete u Vrulji je osuđen. Komandir čete je ostao Savo Nikolić a zamjenik komandira Miloš Despotović. Četa nije imala nikakvih akcija.

Na kraju, kako se i zašto Dušan Pejović, sa terena Vrulje, pored svoje gerilske grupe, našao u mataruškoj gerili!? To do tada nije bila praksa. Joko Knežević, partijski rukovodilac, organizator ustanka i gerile u mataruškoj opštini, u svojim ga Zapisima ne pominje kao bilo kakvog učesnika u političkom i vojnom životu Mataruga, sve do ovog slučaja, kada ga označava kao zamjenika Draga Despotovića, tadašnjeg vođe mataruške gerile.

Zapisi J. Kneževića

Joko, doduše, pominje da je Vruljansku partizansku čet, još od osnivanja, potresalo međusobno trvenje, zbog čega se ona pocijepala na one koji su ostali uz svoga osnivača Dušana Mitrovića, i one koji su osnovali drugu, sa Savom Nikolićem na čelu. A onda su nova trvenja i loši međuljudski odnosi doveli u pitanje opstanak i čete Sava Nikolića. Je li taj „vruljanski“ sindrom trvenja i loših međuljudskih odnosa prenio i presađen u ovom slučaju i među matarušku gerilu?

Da li je, kasnije, sređivanje stanja u Vruljanskoj četi bio razlog što se Dušan Pejović našao u mataruškoj gerili, ili se u njoj našao po zahtjevu i na traženje tadašnjeg rukovodstva mataruške gerile, i po kojem zadatku, ostaje nepoznato.

Međutim, Partiji nije polazilo za rukom da sredi stanje i odnose u svojim redovima u Vrulji ni u ratu, a ni po ratu kroz cio niz narednih godina, o čemu najrečitije govori Zapisnik MK (mjesni komitet) OPO (osnovna partijska organizacija) u Matarugama, iz maja 1950. g. pod koji je tada podpadala i OPO Vrulje. Naime, MK OPO Mataruga, kritikuje i osuđuje slabosti u radu osnovne partijske organizacije u Vrulji, okrivljujući posebno za takvo stanje narećenog Dušana Pejovića, donijevši odluku da ga isključi iz partije (Državni Arhiv CG - dokumenta KPJ - SKJ).

No, bilo kako bilo, sve činjenice upućuju na to da je mataruška gerila bila izdana, odnosno tu noć, isporučena četnicima, ali ne mataruškim. Nažalost, ta izdaja, s koje god strane dolazila, odnijela je 8 života, među kojima i neke nedužne i potpuno nevine. I ostavila mučnu sliku i mučno svjedočanstvo o ratu između četnika i partizana u Matarugama. Ali je istovremeno bacila određeno svjetlo i na odnose među gerilcima i komunistima, razbijajući mit o njihovom čistunstvu i bezgrješnosti. I pojedini komunisti su se itekako međusobno otimali i jagmili oko prestiža i vlasti, često ne birajući sredstva.

Mataruška partijska ćelija je u to vrijeme tako spala na jednog člana (Drago Despotović). Da bi ojačao i oživio politički rad, Sreski komitet KPJ, je iz 3. proleterske sandžačke brigade, povukao: Boža Jovića, Novicu Tomaševića, Natu Mandić i Kinu Vučković, koja je došla iz internacije, i od njih formirao partijsku ćeliju za opštinu matarušku. Za sekretara ćelije izabran je Božo Jović.

U julu je, prema kazivanju J. Kneževića, u KPJ iz Ljutića primljen Boško Ćirović, a u avgustu Dašo Sokić. U avgustu su pred novom ofanzivom u jedinice otišli svi članovi partije iz ove ćelije, osim Boška i Daša, pa je ćelija ugašena.

U ovom vremenu, naročito u maju i junu, Matarugama i mataruškim selima svakodnevno bjesni rat partizanskih jedinica s Nijemcima i četnicima. Skoro da je nemoguće pobrojati sve njihove sukobe i preganjanja, koje su pratile i velike žrtve u mrtvim i ranjenim. Uoči prvog maja, četničku pljevaljsku brigadu i dio vasojevićkih četnika, pod komandom Milutina Jelovca, Radomana Raiića i Pavlja Đurišića, na prostoru Kozice, razbio je 2. bataljon 3. proleterske sandžačke brigade pod komandom Jagoša Mirkovića. Tom prilikom je poginuo četnički komandir Jagoš Pupović.

Sjutradan u zoru, 1/2 maja, ovaj partizanski bataljon je napao Vukovo Brdo na kojem se nalazio Pavle Đurišić sa štabom, dok su četničke jedinice držale položaje sve do Čehotine. Prostor Kamene Gore držali su četnici Vuka Kalajitovića. Napad je izveden iznenada i tako silovito da Pavle Đurišić nije ugrabio da se obuje, no su mu čizme ostale kod vatre pored koje su se sušile. Za dlaku je uspio da umakne i živu glavu iznese. Četnici su izginuli masovno, uglavnom iz mileševske, pribojske i novovaroške čete. U Karinu, ispod Vukovog Brda, u zajedničku grobnicu sahranjeno ih je 18. Bilo je dosta ranjenih i nekoliko zarobljenih. Poginuo je i jedan partizan, a nekoliko ih je ranjeno. Kroz nekoliko dana, pojavile su se familije poginulih četnika, otkopale ih i na konjima odnijele put svojih sela oko Prijepolja, Priboja i Nove Varoši.

Đurišić je sa svojim snagama već naredni dan izvršio protivnapad i zauzeo Vukovo Brdo, spojivši se s četnicima Vuka Kalajita, koji su prodrli iz Kamene Gore. Patrizanske snage su se povukle put Kozice.

Iako je Đurišić zauzeo Vukovo Brdo, čizme nije našao. Biće, „dobile noge“, kako Vukovljani vole da kažu. I biće, da im se još kako obradovao onaj koji ih je obuo, ako mu se broj *potrevio*, jer zasigurno - Đurišić nije nosio slabe čizme.

Njemačka artiljerija, da bi potpomogla četnike, svakodnevno je tukla mataruška sela koja su držale partizanske snage. U tim bombardovanjima bilo je i više civilnih žrtava. U Obardima je, u zaseoku Česte, poginulo dvoje djece Zindovića, a u borbi, borac iz Bijelog Polja, Stanka Dobrašinović. I danas se, na lučevim brvnima koliba, koje su preživjele to vrijeme vide rane od šrapnela njemačkih granata kojim su zasipana gornjo - mataruška sela Vukovo Brdo, Obarde, Kozica. Jer su sve vojske gledale da ovladaju ovim selima i položajima koji su dominirali nad ostalom teritorijom.

Inače, Mataruge i Mataružane su u ovom rartu gazile mnoge vojske i po njima žarile i palile, ostavljajući iza sebe često sve u zgarištu. Najprije je to bio 8. Tenkovski njemački puk i ustaška milicija, dalje italijanske divizije Pustreija, koja je poslije Trinaestojulskog ustanka zauzela Mojkovac, a zatim jedan njen dio preko Šehovića, Vrulje i Mataruga 12. avgusta ušao u Pljevlja, zatim Taurinenze i njen 3. alpiski puk, njemački Ludviger, čak su se u V ofanzivi pojavili i Bugari.

Matarugama su uzduž i poprijeko prošle i skoro sve četničke jedinice. Pored mataruških bili su tu i otilovički četnici, zatim Kaljitovci, Kijanovćevi četnici, vasojevički četnici, pljevaljsko - poljski, Đurišićevi i četnici zloglasnog Milutina Jelovca. Dobro su Mataružani upamtili i njihove komandante, a pogotovu Vojina Džogaza i Draga Brašanca. Bila je tu i muslimanska milicija.

Od partizanskih jedinica po Matarugama su ratovale pored domaćeg Teritorijalnog pozadinskog bataljona, vruljanski i maočki partizani, Pljevaljska četa, a zatim Crnogorski odredi, Treća sandžačka brigada, Prva i Druga proletreska, Krajiška, Banijska i Dunavska brigada.

Skoro da nema ratnog izvještaja iz pljevaljskog kraja a da se u njemu ne pominju teške bitke po mataruškim selima, a najčešće pravcem - Jabuka - Kamena Gora - Obrade - Vukovo Brdo - Strmećica - Kozica.

U rejonu s. Vukovo Brdo - s. Strmećica (kod Pljevalja) oko 1300 nemačkih vojnika, četnika i pripadnika muslimanske milicije napali delove 3. proleterske (sandžačke) udarne brigade i odbacili ih na položaje s. Kozice - s. Breza, nanevši im gubitke od 1 mrtvog i 7 ranjenih boraca. Neprijatelj je imao oko 20 vojnika izbačenih iz stroja (januar 1944. VŠ NOP odreda).

Tako je bilo i 7. maja (44. g.). Četničke jedinice su čvrsto držale selo Brezu i Vukovo Brdo. Jedan vod 3. bataljona 3. proleterske sandžačke brigade, koji se nalazio pritajen u zaseoku Kleke, noću se neopaženo uvukao na položaj između Breze i Vukovog Brda i izvršio napad na njih. Tom prilikom poginulo je pet četnika, a više ih je ranjeno.

Okršaji partizanskih snaga, u junu mjesecu, s Nijemcima i četnicima su se odvijali svakodnevno i po Obardima i oko Obardi. Posebno je ostao upamćen napad njemačkih snaga početkom juna, noću, preko Obardi i Ravne Gore, na položaje 3. proletreske sandžačke brigade u Kamenj Gori. Te su noći Nijemci tri puta s Jabuke nastupali i odstupali na ove položaje. Treći put, da bi prihvatili i odnijeli ranjene i mrtve, kazuje J. Knežević. Ovu su borbu, kako su govorili Obardani, zapamtili i drvo i kamen u Ravnoj Gori! Partizani su tada zarobili njemačku komoru sa 17 konja (*Zapisii*, J. Knežević).

Desetog juna, šiiri prostor Mataruga, Vrulje, Maoča, zaposjele su jedinice 5. krajiške divizije. Na Vukovom Brdu je bio smješten jedan bataljon. Vrlo jake njemačke snage, 13-og juna, od Pljevalja i Prijepolja, iz četiri pravca, nadirale su prema Vukovom Brdu. Vodiči su im bili mještani, koji su dobro poznavali sve puteve i prilaze selu. Naišli su u Rajnovici na partizansku patrolu i ubili jednog borca. Drugi je uspio da se izvuče i digne uzbunu. Krajišnici su se pred naletom njemačke sile, pod borbom, štiteći narod povlačili put Strmečice i Kamene Gore. Narod se posakrivao po šumi s nešto stoke koju je uspio pustiti iz štala i torova. Vukovo Brdo je popaljeno. Sve je sagorelo, osim jedne kuće Kokovića i jedne Bezarevića, koje su bile naklonjene četnicima. Janjuševićima je sagorelo, kako zu zapisali J. Knežević i Č. Janjušević, 7- 8 kuća, 24 druge zgrade (kolibe, ambarovi, štale), kao i oko 40 tovara žita i 5 tovara partizanskog brašna. Pogorelo je nešto i stoke, koju domaćini nijesu stigli da puste, kao i 1 pas za kocem. Danima se pušilo i sagorijevalo zapaljeno žito iz pocrnjelih ogorelina ambarova.

Nakon toga, partizani (Krajišnici) su ovladali širim prostorom i čvrsto su u rukama držali reon donjih Mataruga i Crni Vrh iznad Dubočice, odakle su često napadale četnike u Otilovićima i Jabuci. Krajišnici su uspostavili dobre odnose s mataruškim narodom pa je u njihove jedinice otišao Obren. N. Gačević, iz Ljutica.

A onda su, oko 20. - og jula, na teren Mataruga i Maoča došle jedinice 1. proleterske divizije, zvane „Dunavska“. Držale su položaj Crni Vrh u Matarugama - Božinac u Vijencu - Borovac - Đurđevi Vrhovi u Obardima prema Jabuci. Dio štaba s jedinicama je bio u Vrulji, jedan bataljon u Kneževićima. a jedan u Obardima. I oni su izvodili akcije na četnike prema Pljevljima i prema Jabuci i vršili miniranje ceste Pljevlja - Prijepolje i Pljevlja - Mataruge. Bataljon u Kneževićima bio je telefonski povezan sa Štabom i artiljerijom u Vrulji. Sa Crnog Vrhha je imao odličnu osmatračnicu s koje je navodio artiljeriju na četničke položaje u Otilovićima. Četnici su pred nastupajuću ofanzivu organizovali sabotažu na telefonskoj liniji u Dubočici, koju su onesposobili, a time su onesposobili i partizansku artiljeriju. Za tu sabotažu su osumnjičeni i okrivljeni Knežević Marko i Ikonija, s Crnog Vrhha, koje je vojni sud u Maoču osudio na strijeljane, gdje su naredni dan i strijeljani.

Krajišnici su ostavili dobar utisak na narod. Bili su vrlo disciplinovani, uredni, dobro obučeni i naoružani automatskim i drugim oružjem. U njihove redove dobrovoljno su otišli Vojo D. Mitrović iz Vrulje i Milojica G. Knežević iz Mataruga.

Zbog nove njemačko - četničke ofanzive, krajem avgusta u Srbiji, veće partizanske jedinice sa ovog prostora su krenule u tom pravcu. Pljevlja su ponovo zauzeli četnici kao i čitavu teritoriju pljevaljskog sreza. Narod je ponovo izbjegao u šume u kojima je potražio spas. Mataruškom teritorijom ponovo su zagospodarili četnici, sada, pod komandom Milovana Planića. Odmah su zapalili kuće Joka Kneževića, Joje Janjuševića i Daša Sokića.

Ovom su ofanzivom onemogućili Danila Jaukovića da sa svojim kadrovima iz 37. divizije, koji su određeni kao komandni sastav novoformirane 5. sandžačke divizije, preuzme istu u Krupicama. Tako da se D. Jauković, koji bio zadanio u šumi pored Vukovg Brda, morao noću vratiti put Babina, dok su Nijemci držali Mataruge i vodili borbu sa jedinicama 1. proleterske brigade oko Vrulje.

Četnici su u čast kraljevog rođenja, oko 6. septembra, prisiljavali narod da se okupi na Kartalovom Vrhhu, gdje su slavili i ložili velike vatre uz prisustvo popa Boža Čosovića iz Mijakovića i Vuka Lacmanovića, pravnika iz Crnobora.

Tih je dana u Obarde, preko Lima, iz sastava 37. divizije stigla jedinica OZN-e pod komandom Ilije Zečevića, sa komandantom Bjelopoljsko - pljevaljskog partizanskog odreda Milkom Starčevićem, Marinkom Golubovićem, Komnenom Cerovićem i još nekim članovima sreskog rukovodstva za srez pljevaljski i bjelopoljski. Istog dana predveče, napala je četnike na Brezi i u Matarugama, poćeravši ih u Otiloviće i Pljevlja. Predhodno su im u Kozici onemogućili četničku konferenciju pozadinski aktivisti, otvorivši vatru na njih iz obližnje šume.

Kroz Mataruge je prošla 1. oktobra, pred napad na Pljevlja, 7. crnogorska omladinska brigada, koja je sa 3. sandžačkom brigadom oslobodila i zauzela (1944) Pljevlja. Pljevaljska četnička brigada, koja je brojala oko 970 boraca, pod komandom Milutina Jelovca, povlačila se preko Boljanića prema Čajniču i Višegradu. Brigada je imala 4 bataljona i peti omladinski, pod komandom Josipa Žica. Komandanti bataljona bili su: Ivan Jelovac, Milovan Planić, Vojin Džogaz i Mišo Nenadić, koga je posle pogibije zamijenio Boško Topalović. Sa njima je na put bez povratka krenulo oko 250 građana: intelektualaca, žena i djece, kojima se nijesu čekali partizani.

Četnički moral je konačno popustio. Nastupila su neslaganja i svađe, podjele, bježanja i rasulo. Većina je krenula prema Višegradu, a jedan manji dio se vratio na teritoriju Pljevalja. Treća sandžačka brigada je 10. oktobra napala četničke jedinice u Višegradu i potukla ih do nogu. Bilo je to veliko četničko stradanje od kojeg im više nije bilo oporavka. Pohvatani su i neki viđeniji civili koji su bježali s četnicima. Vraćeni su u Pljevlja bez posljedica. U kanjonima Čehotine i Suve Dubočice, u zaseocima Šarci, Gačevići i Kneževići, krila se četnička grupa komandanta bataljona Vojina Džogaza, koji je odstupio prema Višegradu. Njen zadatak je bio da prikupi razbijene mataruške četnike i da sačeka nailazak četničkih snaga iz Srbije, kako bi krenuli put Hrvatske i Dubrovnika pred kralja, čiji je povratak najavljivan. Kada su se okupili, njih oko 100, 1. novembra, napali su mjesni NOO i partizansku posadnu četu u Matarugama. Napad je počeo rano ujutru. Posadna četa s Dragom Despotovićem i Dašom Sokićem, se jedva izvukla prema Ljutićima i Klekama, a Koja Jovića, borca ove čete, sakrio je Dobrica Šarac u štalu. Odbornik Jovan Šarac, iako je znao za četnike, nije ih iz straha prijavio narodnoj vlasti, već im je pod prijetnjom obezbjeđivao hranu. Četnici su u koloni, zoreći se, prošli - *promarširali* selima Brezom, Roganicama i Kneževićima i Suvom Dubočicom otišli prema Otilovićima i Pljevljima.

Jovan Šarac nije strijeljan samo zahvaljujući Dašu Sokiću, koji ga je oteo iz ruku Iliji Zečeviću, uzevši ga u zaštitu, jer je znao da je ovaj bio primoran i ucijenjen od četnika da im pomaže, i smatrao je da mu treba spasiti život. No, malo je bilo onih koji bi se smjeli tada suprotstaviti Iliji Zečeviću. Ilija je bio prijek mimo druge, i ostavio je mnogo tragova iza sebe u mataruškom kraju čisteći ga od četničkih ostataka krajem rata.

To je bila posljednja četnička ratna akcija i demonstracija sile u Matarugama. Ovim *maršom* kroz nekoliko mataruških sela okončana je četnička ratna misija u mataruškom kraju. Na putu prema Višegradu i dalje prema Sloveniji, u namjeri da pobjegnu iz zemlje, dobar dio ih je izginuo, naročito na Zidanom Mostu. Nekim je pošlo za rukom da pobjegnu u inostranstvo, a pojedinci, koji su bili mlađi, ili su mobilisani u partizanske jedinice ili su vraćeni u Mataruge.

No s Nijemcima i dalje nije išlo lako. Sredinom novembra predveče, jake njemačke snage prodrle su iz pravca Ravne Gore prema Obardima. Više Obardi su ubili dva borca 3. sandžačke brigade, koja je bila zaposjela Kamenu Goru. Zanoćili su u Roganicama po kućama, pošto je udarilo nezapamćeno nevrijeme i provala oblaka. Novu kuću Novice Sljukića, u koju su smjestili komoru, ložeci vatru da se ogriju i osuše, zapalili su nenamjerno. Tom prilikom im je izgorelo dosta oružja i municije. Ujutru su krenuli prema Vrulji, međutim nijesu mogli pregaziti Kozičku Rijeku i Čehotinu, zbog ogromne vode i poplava, pa su nastavili put kozičkih sela i Crnog Vrha. U Kozici su udarili na 3. bataljon 3. proleterske sandžačke brigade koji je držao pločnjak Kozičko Brdo - Parež. Došlo je do žestoke borbe prsa u prsa. Ovom bataljonu su sa zakašnjenjem priskočila u pomoć još dva bataljona s drugih položaja, ali su se Nijemci probili i otišli prema limskoj dolini. Jedan im je vod bio potpuno razbijen. Sjutra dan, stari Petar Koćalović je uhvatio jednog živog njemačkog vojnika, a jedna grupica je kasnije uhvaćena u Otilovićima. Na kućnom pragu su ubili Malinu Gajević, jer je iz kuće pucano i bacane su bombe. Poginuo je i jedan partizan Ciguljin. Na bojištu su ostala i dva mrtva njemačka vojnika (*Zapisi J. Kneževića*).

Žestoke borbe s Nijemcima su nastavljene i u decembru na prostoru Jabuke i položajima iznad Obardi. Nijemci su s ovih položaja koristili minobacače i artiljeriju zasipajući granatama okolna sela. Obarde i Vukovo Brdo je tada držao 1. zlatarski bataljon. Tako su Nijemci, gađajući sa Jabuke Obarde, granatom pogodili, prema kazivanju J. Kneževića, kuću Radoja R. Zindovića i ubili mu ženu, dijete u kolijevci i dijete od brata.

Jedinice OZN-e na terenu, preduzele su oštre akcije prema četničkim ostacima, dezerterima i svima onim koji su izbjegavali partizane, hapseći ih i privodeći organima narodne vlasti, a često i ih i likvidirajući. Bilo je likvidacija mladih ljudi bez suda i suđenja i utvrđivanja stvarne krivice.

U Strmećici je uhvaćen Mirko Janjušević, koji nije bio aktivan u četnicima. Strijeljan je u šumi Vrščić, kod Vukovog Brda, samo zato što je bio brat Josiva Janjuševića, predsjednika četničke opštine Mataruge. A Josivu, iako je bio predsjednik četničke opštinske vlasti, nije nađena nikakva odgovornost. Pozivan je na saslušanja, ali je Dobrica Šarac iz Mataruga, ugledan i zaslužan čovjek, znajući da Josiv nije počinio nikakav zločin, stao u njegovu zaštitu. Mileta Vojinović, koji se u svojim pisanjima bavio četnicima i četničkim pokretom, neskriveno ga podržavajući, Josiva ubraja u žrtve partizanskog terora, navodeći kako su ga partizani, ni dužna ni kriva, strijeljali. To nije tačno. Kao što nije tačno mnogo toga o čemu je M. Vojinović iz NOR-a pisao. Josiv Janjušević je umro na Vukovom Brdu, pošto se razbolio od tifusa, što je opštepoznato svim Vukovljanima pa i Mataružanima.

Uhvaćen je i omladinac Milan Bezarević, komandant Matarušskog omladinskog četničkkeog bataljona, koji se rasturio na prvom zadatku koji je dobio, i mobilisan u partizansku jedinicu. Nedugo potom, osumnjičen je da je pripremao bjekstvo. Osuđen je na strijeljanje a potom u Podborovi i strijeljan.

Posadne čete i straže pri NOO činili su tek za pušku prispjeli omladinci. Bez dovoljnog vojničkog i životnog iskustva, ponijeti ratnom atmosferom, olako su potezali oružje na svoje vršnjake komšije iz četničkih porodica, koje su privodili u komande mjesta i NOO. Bez učesća u ratu, da se dokažu i oglase, pojedinci su sasvim nepotrebno okrvavili ruke o nedužne žrtve. Tako je ubijen Radoman Popadić iz Strmećice, Obrad Hajduković s Jabuke, koji se zatekao u Strmećici, Jakov Komarica i jedan Šljukić iz Mataruga, jedan Zindović iz Obardi. Ubijen je i jedan mladić Cvijović, samo zbog toga što mu je otac bio četnički komandir. Prema nekim podacima takvih žrtava bilo je 7 - 8. Uglavnom su ubijeni tokom privođenja nenaoružani, bez pružanja otpora, i pod izgovorom da su pokušali da bježe. Za to niko nije pozivan na odgovornost niti je ko odgovarao. U svemu tome nijesu bile čiste ruke ni nekim odbornicima u opštinskom NOO u Matarugama. Pripadnici ovih straža, sasvim je izvjestno, to ne bi smjeli činiti na svoju ruku i da im ovi nijesu dali mig. I to su bili mučni slučajevi koji su bacili duboku sjenku na partizansku vlast. Pogotovu što se nazirao kraj rata, i što ovi nesrećni omladinci nijesu bili „nikakvi“ četnici, već su se preplašeni i stravljeni skrivali oko svojih kuća, bojeći se svake vojske. Dosta su u tome imale udjela i partizanske starješune koje nijesu bile sa područja Mataruga.

NOO su sastavljali spiskove i vršili mobilizaciju svih onih koji su bili prispjeli za vojsku, pogotovu iz četničkih porodica. Njih su slali i u jedinice KNOJ-a i OZNE, koje su progonile i likvidirale ostatke četničkih bandi ne samo oko svojih sela već i na širem prostoru. Te ostatke okorjelih četnika, koji su odbijali da se predaju organima narodne vlasti, nazivali su „šumnjacima“ ili „škriparima“, o čemu će biti posebno riječi.

Uslovi za politički rad u drugoj polovini 1944. godine na terenu Matatuga bili su znatno povoljniji. Nazirao se kraj rata. Pobjeda partizana je bila očigledna, a sloboda na domaku ruke. Po oslobođenju Pljevalja 1. oktobra (1944) iz jedinica su za rad na terenu povučeni Drago Despotović i Čedo Janjušević. U KPJ su primljeni iz Obardi Ljuboje Despotović, iz Kozice Petar Pejović i iz Vrulje Mihailo Despotović. Tako je ponovo formirana ćelija KPJ u Matarugama koja je brojala 6 članova.

Na početku 1945. godine partijska ćelija je imala već 13 članova: Drago Despotović, Boško Ćirović, Dašo Sokić, Ljuboje Despotović, Petar Pejović, Čedo Janjušević, Miloš Kočalović, Kosa Knežević, Stanojka Despotović iz Obardi, Savo Nikolić, Jela Nikolić, Mihajilo Despotović i Miloš Despotović iz Vrulje. Partijskom ćelijom je rukovodio biro koji su činili: Drago Despotović, sekretar i Boško Ćirović i Čedo Janjušević članovi.

Do kraja 1945. godine u članstvo KPJ primljeni su: Vaso Kočalović, Lazar Pejović, Mijat Tomašević, Milena Zindović i Branko Bujišić (*Zapisi Joka Kneževića*).

**NARODNO - OSLOBODILAČKI
OBORI I NARODNA VLAST U
NOBU**

Čim bi partizanske jedinice nastupile i zauzele određenu teritoriju odmah bi pristupile formiranju i uspostavi narodne vlasti: narodno - oslobodilačkih odbora, komandi mjesta, posadnih četa ili narodnih straža. NOO, mjesni, opštinski i sreski, bili su kamen temeljac partizanskog pokreta i partizanske, odnosno narodne vlasti. Oni su organizovali cjelokupan život na oslobođenoj teritoriji, i bili, kako bi se danas reklo, logistika partizanskim jedinicama, bez koje bi ove teško opstajale na terenu. Zadatak NOO bio je da se staraju o prihvatu i smještaju partizanskih jedinica, organizaciji ishrane (uglavnom razrezujući rekviziciju, a ponekad i konfiskujući imovinu), opremanju, naročito onim što se moglo naći na selu - vunena odjeća i obuća, presvlak i dr.

Poseban zadatak NOO bio je da se staraju o popuni jedinica, smještaju i zbrinjavanju ranjenih i slabih boraca. Pored toga, NOO su predstavljali kod naroda partizanski pokret, djelovali na mase, propagirali potrebu NOB-a, sprečavali četničku propagandu i politički uticaj četnika na narod. Pratili su i ometali rad četničkih simpatizera, odlazak u četničke jedinice, pružali pomoć siromašnim porodicama i dr. Održavali su red i zato su, kao i za druge svrhe, koristili posadne čete i narodnu stražu. Imali su kancelarije i radno vrijeme. Na čelu NOO su bili predsjednici, neki su imali i zamjenike, sekretare, ekonomu i kurire.

NOO bi odmah po uspostavi, pozivali četnike da se prijave narodnoj vlasti i stupe u partizanske jedinice, ili ako već neće, da se „legalizuju“ i ostanu kod kuća, uz obavezu da neće ići u četničke jedinice i da će se uredno javljati partizanskoj komandi mjesta.

Nažalost, NOO su funkcionisali dok bi tizanske jedinice držale tu teritoriju u rukama. Čim bi izgubile teritoriju, NOO i njihovi organi bi prestajali s radom i odlazili u ilegalu sve do ponovnog dolaska partizanskih jedinica, a pojedini bi odbornici odlazili s partizanskim jedinicama. Neki bi pod uticajem četničke propagande prelazili i u četnike. Otuda su promjene u sastavu NOO, i mjesnih i opštinskih, bile tako česte.

Čim bi teritorija pala u ruke četnika, ovi bi uspostavljali svoju vlast: predsjednika opštine, komandu i komandanta mjesta, seoske kmetove, ekonomu itd. I četnička bi vlast pozivala sada partizanske borce koji nijesu otišli sa jedinicama da joj se prijave, „pišu“ u četnike i „legalizuju“, uz redovno javljanje i obavezu da neće više odlaziti u partizane. I ona bi tada, za ishranu četničke vojske, razrezivala rekviziciju, uglavnom, partizanskim porodicama. No, njihova rekvizicija se najčešće pretvarala u pljačku i otimačinu.

I tako su se pune četiri godine rata u Matarugama i mataruškim selima smjenjivale partizanska i četnička vlast.

NOO su rano formirani na teritoriji Mataruga, odnosno mataruških sela.

Još početkom novembra 1941. g. u Obardima je Danilo Knežević, na konferenciji koju je sazvao Simo Despotović, predložio da se formira Fond za pomoć partizanima, odnosno NOF (narodno oslobodilački fond), čiji bi zadatak bio da prikuplja pomoć za partizane na dobrovoljnoj osnovi. Za predsjednika ovog Odbora izabran je Simo Despotović, a članovi su bili: Đurđija Lalović, Gruban Zindović, Marko Zindović, Mile Despotović, Milan Purić i Vojin Popadić. Odbor je odmah dobio zadatak da za potrebe partizana prikuplja priloge u odjeći, obući, hrani, municiji, kao i da partizanima organizuje smještaj, da održava red i mir u selu i da im pruža informacije o neprijatelju.

Obardanski Odbor je bio vrlo aktivan i proširio je svoje aktivnosti i na susjedno selo Vukovo Brdo. Posebno je bio aktivan oko prihvata i smještaja partizanskog bataljona „18. oktobar“ pred napad na Pljevlja (1. decembar 1941.). Cijelo je selo učestvovalo u organizovanju ishrane bataljona, a formirana je tada i Obardanska teritorijalna četa.

Radi prihvata partizanskih jedinica za napad na Pljevlja, sledeći odbor* je formiran pred 1. decembar u Kozici na konferenciji održanoj u kući Pera Joksimovića, koju je organizovao Vojin Gajević, komandir Kozičke teritorijalne čete. U Odbor su izabrani: Mile Vukašinić, predsjednik, članovi Petar Koćalović, Milan Gajević, Mirko Pejović i Radisav Bujišić. Odbor je za potrebe partizanskih jedinica prikupio 500 kg. kuvanog mesa i hljeba i predao ga vojsci u Adrovićima.

U Vrulji je na konferenciji 9. januara 1942. g. u kući Lala Kovinića održana konferencija na kojoj je formiran mjesni NOO u koji su izabrani: Milija Koković, Nikola Nikolić, Mićo Bujišić, Nedeljko Kovinić i Branko Bujišić. Za delegata u opštinski NOO Mataruga, izabran je Nikola Nikolić.

U Ljutićima je u prvoj polovini januara (1942.) na konferenciji u školi, izabran mjesni NOO u koji su ušli: Dašo Sokić, Manojle Ćirović, Milun Purić, Spaso Gačević i Jovan Obrenić. Za delegata u opštinski odbor NOO izabran je Dašo Sokić.

U Matarugama, na konferenciji održanoj, takođe u januaru, na vodi Pašinac, izabran je mjesni NOO u koji su izabrani: Joja Janjušević, Manojle Šljukić, Mirko Knežević, Ljubo Gačević, Nikola Komarica i Dobrica Koćalović. S obzirom da su sela, koja je pokrивao ovaj odbor velika, odbornici su mogli uzeti i po jednog zamjenika, tako je Joju Janjuševića zamjenjivao Boško Tomašević. Za delegata u opštinski NOO izabran je Rade Koćalović.

Na ovoj konferenciji se bilo okupilo više od 80 ljudi, pa su to iskoristili Joko Knežević i Panto Mališić, da skupu govore o političkoj situaciji i razvoju NOB-a, kao i o značaju i zadacima NOO.

Polovinom februara 1941. g. na Vukovom Brdu, u kući Dmitra Janjušavića, u prisustvu Đordija Peruničića i Panta Mališića, konstituisan je Opštinski narodnooslobodilački odbor mataruške opštine. Za predsjednika je izabran Simo Despotović, za sekretara Nikola Nikolić, za ekonomu Dašo Sokić, a za članove: Rade Koćalović i Petar Koćalović. Izboru su prisustvovali iz Obardi - Gruban Zindović i Mile Despotović. Simo Despotović je izabran za delegata u sreski NOO.

Sjedište Opštinskog NOO je bilo na Vukovom Brdu. Pošto je Simo Despotović zarobljen 21. marta od strane četnika, umjesto njega za predsjednika ovog odbora izabran je Rade Koćalović, a za sekretara, umjesto Nikole Nikolića, koga su Vruljani opozvali, izabran je Kićo Despotović.

Sjedište Odbora je tada premješteno u Kozicu, u kuću Radojice Pejovića.

Bilo je slučajeva da se u NOO namjerno birani i pojedinci, ugledniji i uticajniji, koji nijesu bili čvrsto za partizanski pokret, kako bi privukli i one druge na ovu stranu. Međutim, ovi bi čim „zagusti“ prilazili četnicima kao što su učinili Petar Gačević, Dobrica Ćurčić i Vukola Šljukić. Neki su odbornici, kao Lazar Gačević, pali četnicima u ruke, koji su ga, nakon što su ga premlatili, predali Italijanima.

NOO su imali pune ruke posla oko organizacije života na svojoj teritoriji, oko prihvata, smještaja, ishrane i popune novim ljudstvom partizanskih jedinica, davanjem i organizovanjem straža,

*Joko Knežević, u svojim *Zapisima*, u ova dva slučaja govori o NOF-u (narodno oslobodilački fond), međutim, kada govori o formiranju ovih odbora u januaru 1942. g. u Vrulji, Ljutićima i Matarugama naziva ih NOO (narodno - oslobodilačkim odborima).

kurira itd. Posebno su bili angažovani na prikupljanju i obezbjeđivanju vojne i druge odjeće, municije, oružja. Teška obaveza bila je prikupljanje hrane za vojne jedinice, i to je rađeno razrezivanjem rekvizicije, a ponekada, kada nije moglo drugačije, i konfiskacijom imovine (hrane, stoke i dr.) istaknutijih četnika. NOO su bili angažovani i na zasijavanju njiva, žetvi i koševini livada, čak i četničkih, kako bi se obezbijedila veća količina hrane. Naravno, četnici su ometali takve akcije, često i oružano.

NOO su opravdali svoje postojanje, obavivši vrlo važan posao, davši izuzetno snažan doprinos razvoju NOP-a.

Međutim, odlaskom partizanskih jedinica za Bosnu, NOO su morali prestati s radom. Odbornici su se povukli kućama, neki otišli s jedinicama, a neki u ilegalu i gerilu. Za njih i njihove porodice su nastupili teški dani puni neizvesnosti i straha. Četnička vlast je vršila pritisak na njih i njihove porodice, a neki su i zarobljeni, predati Italijanima ili likvidirani.

Partizanske porodice su teško dolazile do namirnica i drugih životnih potrepština. Četnici i četničke porodice su dobijale sledovanja iz italijanskih magacina. Pojedinci, koji su bili u stalnim četničkim jedinicama, primali su i platu iz italijanske blagajne.

Mataruško - kamenogorska gerila: Leko Pušica, prvi slijeva, Čedo Despotović, Dušan Šljukić, Velimir Gluščević i Joja Janjušević, Borje oktobar 1943

Dolaskom partizanskih jedinica u proljeće 1943. g. na pljevaljsku, odnosno matarušku teritoriju, ponovo je oživio rad NOO. Učestale su konferencije na kojima je objašnjavana uloga i značaj NOO. NOO su popunjavani novim članovima. U Obardima je, u prisustvu Mila Peruničića i Velimira Jakića, obnovljen mjesni NOO koji su činili: Mihailo - Miko Despotović, predsjednik, članovi Gruban Zindović i Spaso Despotović.

U Vrulji je, na konferenciji održanoj u kući Dušana Mitrovića, izabrani u seoski odbor: Kojo Jovović, predsjednik, Miloš Despotović, Milija Koković, Mićo Bujišić i Mihailo M. Bujišić.

U Ljutićima, na konferenciji održanoj u školi, na kojoj je govorio Dušan Ivović, u mjesni NOO izabran je Sava Sokić, a otpao je Jovan Obrenić, od odbornika iz 1942. g.

U Matarugama, na knferenciji održanoj u kući Nikole Kočaloovića u Roganicama, obnovljen je NOO u koji su izabrani: Manojle Šljukić, predsjednik, i članovi: Mirko Knežević, Ljubo Gačević, Gruban Gačević, Ivan Janjušević, Vukola Šljukić i Jovan Šarac. Konferenciji su prisustvovali komesar 5. bataljona 3. sandžačke proleterske brigade Vlado Damjanović i pomoćnik komesara čete Radomir - Rašo Janjušević.

Uslijedila je V neprijateljska ofanziva pa su se partizanske jedinice stale povlačiti prema Durmitoru i Sutjesci. Tada je oslabio rad NOO odbora. Razrezana rekvizicija za vojsku skoro da se nije mogla prikupiti. Osiromašeni narod, vidjeći da se vojska povlači, i da će i ovaj put biti ostavljen na milost i nemilost neprijatelju, odbio je da daje rekviziciju. Čak su i neki odbornici odbili da prikupljaju rekviziciju. Zbog toga su razrezane zalihe hrane - mesa i žita, morali namiriti iz svojih torova i ambarova,

ako je bilo gdje u njima još šta ostalo. Nijesu se mogli održati čak ni zakazani sastanci pojedinih odbora, što dovoljno govori o atmosferi koja je vladala u narodu kada se smjenjuju vojske na jednoj teritoriji.

O tome u svojim Zapisima vrlo slikovito govori Joko Knežević:

- 112 -

Seoski odbor u Kozici razrezao je samo dvije rekvizicije do povlačenja partizana. Radojica Pejović u čijoj je kući bio Štab 5. bataljona, čuo je da se vojska povlači pa nije htio ni da prikuplja drugu razrezanu rekviziciju. To je rekao i Mihailu Gajeviću. Ujutrukada su trebali intendantu predati rekviziciju morali su zato iz svojih torova dati određenu količinu mesa. Kako je pred ofanzivu trebalo prikupiti veće količine mesa i žita, bio je zakazan sastanak predstavnika seoskih NOO kod škole u Vrulji na koji je došao i Dušan Ivović. Tu je trebalo konstituisati Opštinski odbor i izvršiti razrez rekvizicije na seoske odbore. Međutim, iz sela Obardi i Mataruga, gdje su na položajima vodjene borbe, odbornici nijesu došli, a malo ih je došlo i iz drugih sela. Iz Vrulje je bio došao jedan broj građana na konferenciju. Do konstituisanja Opštinskog NOO nije došlo. Na ovaj skup je otvorila vatru iz puško-mitraljeza neka četnička grupica iz šume od pravca Breze gdje se krila. Odmah su uslijedile žestoke borbe i bombardovanja njemačke avijacije, te do novog sastanka nije ni došlo. Tako je rad organa narodne vlasti ubrzo prekinut na terenu cijele opštine.

Teritoriju Mataruga i mataruška sela ponovo su zaposjeli četnici, uspostavljajući svoju vlast. Krenula je bučna četnička propaganda kako je kralj stigao već u Berane i samo što nije zakoračio s ogromnom vojskom u Mataruge. Pronošena je priča kako su partizani uništeni na Sutjesci i kako je partizanski pokret jednom za vazda likvidiran. I sve je to, naravno, pratio nevideni pritisak na partizanske porodice.

Politički radnici u ilegali, pokušavali su da se preko odbornika NOO Joje Janjuševića, Daša Sokića, Manojla Šljukića, porodice Sima Despotovića i dr. odupru toj propagandi hrabreći narod i partizanske simpatizere, očekujući ponovni dolazak partizana.

Tako su se u Matarugama partizani i četnici smjenjivali kao dan i noć. Krajem ljeta ponovo su iz Bosne stigle partizanske jedinice i 22. septembra 1943. g. oslobodile Pljevlja. I ponovo se ponavlja ista priča. Na terenu kreće živa politička aktivnost: popunjavaju se raniji i konstituišu novi NOO, biraju novi članovi i predsjednici, uspostavljaju se komande mjesta, posadne čete i straže, vrši se mobilizacija i popuna partizaniskih jedinica, razrezuje se rekvizicija za ishranu narodne vojske. Jačaju partijske ćelije, SKOJ, USAOJ. I sve se to odvija i dešava na masovnim konferencijama koje se organizuju svakodnevno. Političkim radom se želi privući što više pristalica za NOP i spriječiti odlazak omladine u četnike. Kažnjavaju se oni četnici koji su se iticali u maltretiranje partizanskih porodica ili su počinili zločine. Ustvari, čini se sve da se život kako tako vrati u normalne tokove.

I taman kada se narod počne navikavati na tu partizansku ili narodnu vlast, krene neka nova neprijateljska ofanziva, usled koje uslijedi smjena vlasti. I tako tokom čitavog rata.

Ta atmosfera oko uspostave narodne vlasti, i ta zgusnutost i dinamika, koje su te procese i dešavanja pratile, najbolje se mogu osjetiti kroz kazivanja njihovog neposrednog učesnika J. Kneževića.

Joko Knežević

Oslobodjenjem Pljevalja 22. septembra 1943. godine opština mataruška je slobodna teritorija. Na terenu se odmah razvija živa politička aktivnost. Za nekoliko dana održane su političke konferencije u svim selima. Pored isticanja vojnih uspjeha u borbi protiv fašizma, najviše je objašnjavano o razvijanju novih organa vlasti u Jugoslaviji na čelu sa AVNOJ-em. Govori se i diskutuje o značaju i radu seoskih i Opštinskog NOO, kao i potrebi da se mobilišu sve snage pod parolom "sve za front - sve za pobjedu". Organizovana snaga i nosilac takve akcije u prvome redu su bili NOO. Na ovim konferencijama je pokrenut do kraja septembra kako rad seoskih tako i Opštinskog odbora. Na konferencijama su uglavnom vršene manje izmjene i dopune ranijih NOO. U Matarugama na konferenciji održanoj kod vode Pašinac ostav-

./.

ljen je odbor koji je izabran u maju, samo je mjesto Ivana Janjuševića izabran Joja Janjušević i istovremeno izabran za delegata u Opštinski odbor. U Ljutićima na konferenciji, kod kuće Radoša Obrenića, izabran je za predsjednika seoskog NOO Sava Sokić, raniji član odbora, za sekretara Boško R. Ćirović, za ekonomu Miloš Obrenić i člana Ljuboje Purić i Spaso Gačević. Dotadašnji predsjednik odbora Dašo Sokić izabran je za delegata Opštinskog NOO. U Vrulji je ostao neizmijenjen odbor izabran u maju, a za delegata Opštinskog odbora je izabran Mihailo Despotović. ~~U~~ U Kozici u kući Pera Joksimovića izabran je za predsjednika Mjesnog odbora Petar Pejović a za članove: Sredoje Kovačević, Milan Gajević i Boško Vukašinović. Za delegata u Opštinski odbor je izabran Petar Koćalović. U Obardima je ostao odbor izabran u maju sa predsjednikom Mikom Despotovićem, članovima: Spasom Despotovićem, i Grubanom Zindovićem, a naknadno su izabrali Djordjija Despotovića za sekretara i Sretka Popadića za člana. Za delegata u Opštinski odbor izabran je Gruban Zindović.

Uporedo sa organizovanjem NOO na terenu vršene su pripreme i birani delegati za Sreski NOO a zatim za Zemaljsko antifašističko Vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka - ZAVNOS. U sastav Sreskog NOO koji je organizovan početkom oktobra iz opštine su delegirani: Joja Janjušević, Dašo Sokić, Ljuboje Pejović, Mihailo Despotović i Gruban Zindović. U ZAVNOS kao delegati sa područja opštine mataruške su ušli: Joko Knežević, Drago Despotović, Joja Janjušević, Ljuboje Pejović i Mihailo V. Despotović iz Vrulje. Narodnooslobodilački odbori na terenu rade po uputstvima i zadacima koje su dobivali od Sreskog NOO. ./.

U to vrijeme jedan od prvih zadataka NOO je bio prijavljivanje i hvatanje razbijenih četnika koji su se krili oko svojih kuća i sela i mobilizacija novih boraca radi popune jedinica. Narodna vlast je objavila opštu mobilizaciju koju su sprovodili njeni organi. NOO prave spiskove vojnih obveznika, pozivaju ih i mobilišu, a one koji se neodazovu pozivu ili se kriju hapse i privode. Mnogi su tako stradali, o čemu je već bilo riječi. Iz Mataruga i mataruških sela mobilisano je oko 100 mladića, od kojih su neki upućeni u jedinice, neki su ostali u partizanskoj straži kod opštinskog NOO, a oni koji nijesu služili vojsku upućeni su na vojnički kurs u Pljevlja. Krajem rata u partizanske jedinice i brigadu KNOJ bilo je upućeno pteko 200 Mataružana

Posebno važan zadatak NOO bilo je staranje o ishrani jedinica NOV. Hrana je obezbjeđivana razrezivanjem rekvizicije. Potrebe za hranom bile su sve veće jer su jedinice na terenu bivale sve brojnije i ostajale su u selima sve duže. I, što je rat duže trajao seljački torovi i obori su bivali sve prazniji. Sreski NOO su ispostavljali ukupna trebovanja opštinskim, a ovi mjesnim, a onda bi se ovi „natezali“ i preganjali s narodom ne bi li iskamčili i namakli od već osiromašenih domaćina ono što su morali. Oni koji su izbjegavali i odbijali da daju rekviziciju znali su biti kažnjeni i njenim povećanjem. Oni koji nijesu htjeli dati june davali su vola - kao Nole Janjušević i Ivan Šljukić.

Nema sumnje - da su seljački torovi i obori i seljačka torba ishranili i održali NOV.

No, bivalo je i u tome nepravde kao u svemu, pa se narod žalio na pojedine odbornike i tražio njihovu smjenu, i ne samo zbog rekvizicije, već i drugih grešaka. Ostalo je zabilježeno da su u januaru 1944. g. na konferenciji u Kozici zbog nepravilnosti u radu smijenjeni odbornoci mjesnog NOO Milan Gajević i Boško Vukašinović, za koje se ispostavilo da su opredijeljeni za četnike, a potom su smijenjeni, kao i Stojan Gajević i Savo Bujišić. Umjesto prve dvojice izabrani su Milun Pejović i Vukašin Vukašinović.

Inače, odbornici su iz raznih razloga vrlo često mijenjani. Tako je u to vrijeme u mjesni NOO u Matarugama za predsjednika izabran Dušan Šljukić, a za člana Krsto Tomašević. U Ljutićima su u mjesni NOO izabrai Ostoja Ćirović, Jovan Obrenić, Josiv Purić, umjesto Boška Ćirovića koji je otišao na drugu dužnost, Miloša Obrenića, koji je otišao u jedinicu i Ljuboja Purića kojeg su četnici toliko premlatili da nije mogao više raditi (*Zapisi J. Kneževića*).

U avgustu je u kući Vidoja Sokića, u kojoj je bilo sjedište opštinskog NOO, održana konferencija na kojoj je bilo prisutno oko 300 ljudi, na kojoj je govorio Novica Tomašević sekretar NOO. Na ovoj su konferenciji predloženi delegati za sreski NOO: Joko Knežević, Mihajilo Despotović iz Vrulje, Petar Pejović iz Kozice i Čedo Despotović iz Obardi.

Kad bi četnici ovladali Matarugama, NOO bi pekidali s radom, a odbornici bi se odmetali u ilegalu. Tako je bilo i krajem avgusta pred njemačko - četničku ofanzivu. Novica Tomašević, sekretar opštinskog NOO, otišao je s jedinicom u borbu, a članovi NOO i brojni aktivisti: Dašo Sokić, Joja Janjušević, Boško Ćirović, Ostoja Ćirović, Dušan Šljukić, Petar i Ljuboje Pejović, Miloš Koćalović, Čedo Despotović i dr. skrivali bi se i pred opasnošću povlačili u šumu.

No, jedinice NOV u oktobru (10. oktobra) oslobađaju Pljevlja i konačno najavljuju slobodu. Opštinski NOO u Matarugama u decembru vrši pripremu za otvaranje škola u selima Vrulji i Obardima. U Vrulji je za učitelja postavljen Mile Šljukić iz Pljevalja, a u Obardima Đordije Despotović iz istog sela. Učitelji nijesu morali imati završenu školu, dovoljno je bilo da su bili đaci starijih razreda srednje škole.

U proljeće 1945. g. NOO organizuju sjetvu i mobilišu narod na brojnim radnim akcijama. Organizuje se u Matarugama i prva nabavno - prodajna zadruga. Za njenog predsjednika je izabran Mihajilo-Miko Despotović, za magacionera Mijat Tomašević, a za blagajnika Miloš Despotović. Prodajne

zadruga u selima su bile vrlo slabo snabdjevene, jedva ako bi se u njima našlo gasa i soli. U tom vremenu počinje stizati i pomoć UNR-e* u odjeći i prehrani. NOO su bili sada na većoj muci od one, kada su za rekviziciju uzimali nekome i posljednje grlo iz tora, kako tu pomoć raspodijeliti. Stigli su mlijeko i „Trumanova jaja“** u prahu u velikim žutim konzervama. Ukus i miris tog mlijeka i „Trumanovih jaja“ za cio su život ponijele sve poslijeratne generacije, ne samo Mataružana, već i vaskolike nam zemlje. A žute metalne konzerve u kojim je bilo mlijeko u prahu, ili kako su ih Mararužani zvali - kante, imale su višestruku namjenu, a najčešće su korištene za zahvatanje i nošenje vode. I trajale su dugo, može biti i do šesdesetih godina.

No, NOO su i teškoće oko podjele te, a i druge pomoći, uz dosta problema savladali i opravdali svoj rad i postojanje.

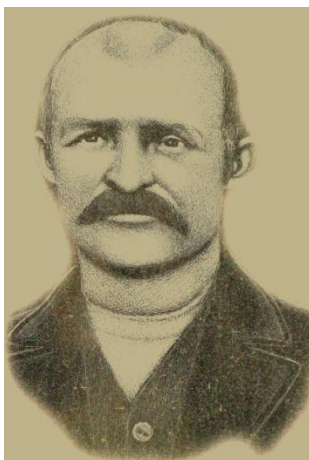
NOO su, kao revolucionarni organi narodne vlasti, uspješno obavili i svoj posljednji zadatak: Pripremu i održavanje izbora za Ustavotvornu skupštinu 11. 11. 1945. godine.

Sjedište opštinskog NOO Mataruga je iz nužde i praktičnih razloga često mijenjano. Bivalo je na Vukovom Brdu, Kozici, Klekama, Matarugam, uglavnom u privatnim kućama.

Predsjednici mataruškog opštinskog NOO bili su: Simo Despotović, Rade Koćalović, Joja Janjušević i Dašo Sokić.

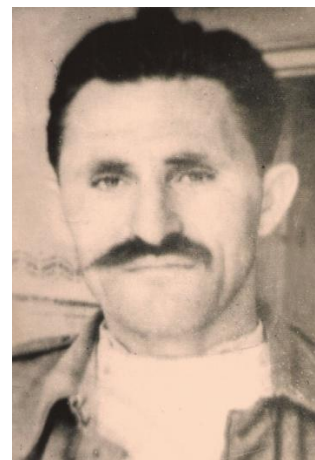
Simo Despotović

Rade Koćalović

Joja Janjušević

Dašo Sokić

Sima Despotovića su uhvatili četnici, pošto je bio izdan, i predali ga Italijanima koji su ga strijeljali (1942), a Rada Koćalovića su ubili na kućnom pragu mataruški četnici (1943).

Joja Janjušević i Dašo Sokić su preživjeli rat i još su dugo godina po ratu bili vrlo aktivni sudionici poslijeratne izgradnje i obnove Mataruga.

* UNRA -Uprava UN-a za pomoć i obnovu ratom opustošenih zemalja, osnovana 1943. g. s ciljem distribucije pomoći - hrane, lijekova, odjeće i dr.

** „Trumanova jaja“, jaja u prahu iz paketa UNRIN-e pomoći, nazvana po američkom predsjedniku Harviu Trumanu. Paketi bacani iz savezničkih aviona pedesetih godina na teritoriju FNRJ.

Sredinom rata formirane su i organizovane masovne političke organizacije čiji su rad i aktivnosti znatno olakšali rad narodne vlasti i djelovanje KPJ među masama: SKOJ, USAOJ, AFŽJ, Narodnooslobodilački front.

Ove političke organizacije imale su ulogu i zadatak da povežu KPJ sa širokim narodnim masama, radi uspješnijeg i efikasnijeg usmjeravanja i rukovođenja NOB i revolucijom. KPJ nije bila brojna i zato je organizovala ove masovne organizacije s ciljem da one organizuju i pokrenu sve ljudske potencijale i stave ih u funkciju borbe protiv okupatora, ali i revolucije koja je istovremeno s tom borbom tekla.

One nijesu bile samo pokretač i mobilizator naroda u otporu i borbi protiv okupatora i onih koji su mu služili, već su bile organizator i pokretač masa na izgradnji i obnovi porušene zemlje, izgradnji i učvršćivanju novih društvenih odnosa, izgradnji zajedništva i bratstva i jedinstva.

SKOJ (Savez komunističke omladine Jugoslavije) je bila organizacija napredne omladine koja je bila marksistički orijentisana i težila idejama slobode, pravde, ravnopravnosti i jednakosti. Ona je bila nosilac i organizator aktivnosti među omladinom, koju je usmjeravala prema NOB i revoluciji, kojom se želio srušiti stari poredak u kojem nije bilo ni slobode ni pravde, a ponajmanje ravnopravnosti i jednakosti.

Članovi SKOJ su organizovali aktive na čijem je čelu bio sekretar koji je odgovarao višem rukovodstvu za stanje u aktivu, rad, red i disciplinu. Njihov rad je bio konspirativan s obzirom na uslove u kojima su djelovali i radili. Skojevcima su radili i na svom političkom uzdizanju, izučavajući marksističku literaturu na satancima, raznim kružocima, ili kako bi se danas moderno kazalo - radionicama. Prednjačili su u svim aktivnostima koje su mogle doprinijeti NOB i nastojali da ličnim primjerom utiču na druge kako bi ih privukli u svoje redove. Oni najaktivniji bi bili kandidovani za prijem u KPJ, što je bilo veliko priznanje i čast.

Svojim uticajem i djelovanjem nastojali su da spriječe omladinu da se veže za četničku ideologiju, u čemu su imali priličnog uspjeha.

Prvi aktiv SKOJ formiran je u Vrulji sredinom 1942. g. i on je imao značajnog uticaja i na omladinu u Matarugama.

Radenko Janjušević

Mataruški aktiv SKOJ obnovila je 1944. g. Nata Mandić, tada član ćelije KPJ u Matarugama. Tim aktivom rukovodio je Čedo Janjušević, a članovi su bili: Miloš Koćalović, Zdravko Janjušević, a kasnije su primljeni Rajko i Radenko Janjušević, Gruban Šljukić, Radomila i Stanojka Koćalović i Stanislava Vujković.

Potom je formiran aktiv SKOJ u Kozici u sastavu: Vaso Koćalović, sekretar, Grozdana Tomašević i Vukašin Vukašinović, članovi. Nešto kasnije u ovaj aktiv primljeni su: Miladin Pejović, a do oslobođenja i Dobrilo Pejović, Milosava Gajević, Ilinka Tomašević, Ljubo M. Tomašević i Miladin Koćalović.

U oktobru je formiran aktiv SKOJ u Ljutićima u koji su ušli: Milka O. Ćirović, sekretar, Vojin S. Obrenić i Anđelka R. Obrenić, članovi. Do oslobođenja u aktiv su primljeni: Obrad I. Sokić, Milanka J. Ćirović, Dušan Filipović i Milica R. Sokić.

I u Obardima je u oktobru formiran aktiv SKOJ i činili su ga: Stanojka Despotović, sekretar, Jela Despotović i Anđelka Zindović, članovi, a zatim su primljeni Radojka Despotović, Milka, Ostoja i Blagoje Zindović.

Nakon formiranja mjesnih aktiva, krajem oktobra, održana je opštinska konferencija SKOJ u Matarugama na kojoj je izabran Mjesni komitet SKOJ u čiji sastav su ušli: Čedo Janjušević, sekretar, i sekretari mjesnih aktiva - Jela Nikolić (Vrulja), Stanojka Despotović, Milka Ćirović i Vaso Kočalović.

USAOJ (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije) je imao zadatak da u svoje redove okupi i ujedini cjelokupnu omladinu i usmjeri je i aktivira u antifašističkoj borbi. Tek oslobođenjem Pljevalja, 22. septembra 1943. g. stvoreni su uslovi za formiranje odbora USAOJ u Matarugama.

Prvo su formirani mjesni odbori, a potom i opštinski. Predsjednici odbora USAOJ u selima bili su: Zdravko Janjušević u Matarugama, Dušan Filipović u Ljutićima, Vaso Kočalović u Kozici, Ostoja Zindović u Obardima i Jovan Pejović u Vrulji.

Čedo Janjušević

U novembru 1944.g. održana je u Matarugama opštinska konferencija USAOJ na kojoj je izabran Opštinski odbor u koji su ušli: Čedo Janjušević, predsjednik, i gore navedeni sekretari seoskih odbora.

Partija je bila svjestna značaja i uloge omladine u revolucionarnim i političkim procesima pa se posebno angažovala na njenom pridobijanju i uključivanju u ove procese. Otuda je rad s omladinom povjeravala svojim iskusnim političkim kadrovima.

Omladinu su okupljali i upoznavali sa političkom situacijom članovi Sreskog komiteta SKOJ-a /dolazila Milka Djordjić/ ili drugi članovi KPJ a najviše Čedo Janjušević. Naročito je govoreno u ulozi omladine u NOB i zadacima kako za stupanje u NOV tako i za aktivan rad u pozadini. U selima su izabrani odbori USAOJ-a uglavnom od po tri najaktivnija omladinca. Zadaci odbora i omladine su bili: pružanje pomoći u radu NOO, pružanje pomoći jedinicama NOV u prihvatanju, smještaju, pokazivanju puteva, prenosu ranjenika i dr. Jedan od stalnih zadataka bio je i prikupljanje priloga za NOV, pružanje pomoći porodicama boraca i dr. Prodorom Njemaca u Pljevlja 5. decembra masovni rad sa omladinom je onemogućen borbenim dejstvima sem u selu Vrulji.

Zapisi J. Kneževića

Rukovodstvo USAOJ je ujedno bilo i štab za radne akcije omladine, kazuje J. Knežević. Radne akcije su organizovali NOO i najčešće se radilo o prenosu municije za potrebe NOV, čišćenju od snijega puteva i održavanje istih prohodnim, prenosu i dopremi hrane, itd. Ostala je upamćena velika sreska radna akcija u martu 1945. g. na prenosu kukuruza od Prijepolja do Pljevalja. U ovoj akciji učestvovala je sva mataruška omladina. Akcija je trajala nekoliko dana. U Matarugama je u to vrijeme formiran i omladinski radni bataljon u kojem je bilo pet četa. Komandant bataljona je bio Marinko Ćirović, a komesar Čedo Janjušević.

AFŽ (Antifašistički front žena) je formiran u Matarugama krajem novembra 1943. g. Formirao ga je Drago Despotović u prisustvu odbornika NOO. Na održanoj konferenciji, kojoj je prisustvovalo dvadesetak aktivnijih žena, izabran je opštinski odbor AFŽ u koji su ušle: Anda Despotović iz Obardi, predsjednica, Kosa Knežević iz Mataruga, sekretar, i članovi - Milica Gajević iz Kozice, Anda Nikolić iz Vrulje i Spasenija Purić iz Ljutića.

Izabrani su i seoski odbori AFŽ i njihovi predsjednici: Kosa Knežević u Matarugama, Spasenija Purić u Ljutićima, Stanojka Despotović u Obardima, Milica, a potom Jovana Gajević u Kozici, Jela Bojović u Vrulji.

Spasenija Purić

Zadatak odbora AFŽ bio je da se organizuju, povežu i uključe i žene u antifašističku borbu i revoluciju, pružajući svestranu pomoć NOB i organima narodne vlasti. Partija je time željela da pokaže ravnopravnost muškaraca i žena u svemu pa i u borbi, koja se do tada smatrala rezervisanom samo za muškarce. U NOB su učestvovala brojne žene s puškom u ruci i pokazale neviđenu hrabrost, od kojih su mnoge proglašene narodnim herojima.

AFŽ je dao i značajan doprinos u poslijeratnoj obnovi i izgradnji zemlje, snažno učestvujući u njenom političkom životu.

Narodnooslobodilački front (NOF) je masovna politička organizacija organizovana da okupi i ujedini sve narode u antifašističkoj borbi. Njegov je zadatak, između ostalog, bio da objedini NOV na frontu i narod u pozadini. Cilj njegovog osnivanja i aktivnosti je bio da se narod ujedini i ujedinjen uključi u antifašističku borbu i izgradnju novog društveno-političkog sistema, pod rukovodstvom KPJ.

U novembru 1943. g. održavane su konferencije u mataruškim selima na kojima su birani odbori NOF od 3 do 5 članova. Vodilo se računa da predsjednici odbora budu što ugledniji ljudi, kako bi povukli za sobom što više naroda, a sekretari odbora su bili iskusniji politički radnici koji bi usmjeravali rad odbora ka ciljevima KPJ. Odbor je imao i blagajnika.

U Obardima je izabran prvi odbor NOF u koji su ušli: Gruban Zindović, predsjednik, i Đordije Despotović, sekretar. U Matarugama predsjednik NOF odbora je bio Mirko Knežević, a sekretar Manojle Šljukić. Predsjednik NOF odbora u Kozici je bio Milija Kovačević, a sekretar Milovan Pejović, a u Ljutićima predsjednik je bio Nikola Janković, a sekretar Boško Ćirović. U Vrulji je bio predsjednik odbora Milija Koković, a sekretar Miloš Despotović.

Krajem oktobra 1943. g. u Matarugama je izabran opštinski odbor NOF u koji su ušli: Joja Janjušević, predsjednik, Drago Despotović, sekretar, i članovi - sekretari seoskih odbora. I ovi su odbori često mijenjali sastav pa i svoje predsjednike i sekretare.

Sve ove masovne političke organizacije nastavile su rad i aktivnosti i nakon oslobođenja, a one koje su se zvale tokom rata narodnooslobodilačke, preimenovane su u narodne (NOO - NO,

Narodnooslobodilački Front u Narodni Front). I sve su one u izgradnji i obnovi zemlje imale pune ruke posla, dajući značajan doprinos toj izgradnji i obnovi.

MATARUŠKE ŽRTVE U NOB

Drugi svjetski rat odnio je mnogo i vojnih i civilnih žrtava u Matarugama i mataruškom kraju. Zapisi Joka Kneževića o tome sadrže precizne evidencije:

- 97 -

PALI BORCI U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU

1941 - 1945.

Red. br.	Prezime, očevo ime i ime	godina rođenja	Gdje i kada je poginuo
1.	Bajčetić D. Milun	1922.	Jabuka, decemb. 1944. g.
2.	Gajević S. Miloš/Milun	1925.	Jabuka, decemb. 1944.
3.	" S. Radoš	1922.	Komaran, decemb. 1944.
4.	Gačević R. Miko	1918.	Prijepolje, dec. 1943.
5.	" O. Mirko	1910.	" 4. decemb. 1943.
6.	Despotović B. Bogdan	1925.	Mojkovac, 23 april 1944.
7.	" S. Gavro	1918.	Prozor, 12 mart 1943.
8.	" R. Josif	1910.	Čelebići, 15 april 1943.
9.	" M. Ljubo	1922.	Pljevlja, 1 dec. 1941.
10.	" M. Mileta	1924.	Lisa, maja 1942.
11.	" V. Simo	1883.	Pljevlja, 4 maj 1942.
12.	" M. Sveto	1923.	Konjic, 23. febr. 1943.
13.	" S. Dušanka	1923.	Obarde, 3. novemb. 1943.
14.	Zindović L. Vlade	1921.	Goražde, januar 1945.
15.	" G. Miloš	1925.	" " 1945.
16.	" M. Pero	1923.	Mrk. Grad, septembra 1942.
17.	Jakšić O. Nedjeljko	1900.	Vrulja, 20 mart 1942.
18.	Janković V. Miloš	1927.	Mihajlovica, avg. 1944.
19.	Janjušević Č. Vojin	1906.	4. decem. 1943.
20.	" M. Jovan	1916.	4. dec. 1943.
21.	" M. Radomir	1920.	Sutjeska, 13. jun 1943.
22.	Knežević M. Živko	1918.	Pljevlja, 4. maja 1942.
23.	" M. Miko	1916.	" 1. decem. 1941.
24.	" G. Milojica	1925.	Užice, februara 1944.
25.	Koković J. Mihailo	1921.	Goražde, febr. 1945.
26.	" T. Milivoje	1919.	Brodarevo dec. 1943.
27.	" J. Milinko	1925.	Goražde, febr. 1945.

./.

Red. br.	Prezime, očevo ime i ime rođj.	God. Gdje i kada je poginuo
28.	Komarica J. Nikola	1900. Mataruge 7.decemb.1943.
29.	Kočalović P. Branko	1914. Ilino Brdo 24.apr.1942.
30.	" P. Mileta	1926. Kod Prijep.decemb.1944.
31.	" Dj.Milun	1926. Prijepolje 4.dec. 1943.
32.	" M. Rade	1898. Matar.avgusta 1943.
33.	Mitrović D. Vojo	1924. Palisad,avgusta 1944.
34.	Obrenić D. Manojle	1921. Maren,22 maja 1942.
35.	Pejović Ž. Radoje	1925. Romanija,11 marta 1945.
36.	Popadić M. Radenko	1921. Gornji Vakuf,4.3. 1943.
37.	Purić B. Miloš	1916. Pljevlja,4.maja 1942.
38.	" I. Ognjen	1928. Goražde, marta 1945.
39.	" J. Radoš	1926. Prijepolje,4.dec. 1943.
40.	Rabrenović P. Radoš	1920. maja 1944.
41.	Tomašević J. Jagoš	1925. Goražde,februara 1945.
42.	" Dj.Novica	1915. Kod Sjenice,oktob.1944.
43.	Tomić Ć. Vuk	1913. Sutjeska,juna 1943.
44.	" Ć. Vukola	1921. " " 1943.
45.	Filipović J. Mihailo	1910. Kosatica,novembra 1944.
46.	" J. Stevan	1918. Pale,28.aprila 1945.
47.	Šljukić S. Gruban	1922. Pljevlja,5 decemb.1943.
48.	" N. Manojle	1910. Mataruge,10.marta 1944.
49.	" V. Obrad	1926. Goražde,januara 1945.

U ovaj spisak J. Knežević je unio i imena boraca sa područja Vrulje, zbog čega se broj poginulih koji on navodi, ne slaže s brojem koji je dat na početku teksta o Drugom svjetskom ratu, koji se odnosi samo na poginule iz matararuške opštine. Vrulja i njena sela, koja se graniče s mataruškom regijom, još od 1918. g. vezuju se za Matruge, iako ne spadaju u mataruška sela.

Ovdje su navedeni gubici na strani NOP-a, međutim, matruški gubici su znatno veći, računajući i one pale na drugoj strani. Gubici na četničkoj strani, koji se vode kao poginuli, odstupili i nestali, kreću su i do 80.

Iz Obardi, samo iz porodice Despotović, poginulo je osmoro, a s Vukovog Brda, koje je tada brojalo 12 kuća, takođe je poginulo osmoro. A, nije bilo mataruškog sela ni zaseoka, iz kojeg neko u ovom ratu nije stradao, ili da u njemu nije sagorela i opljačkana nečija kuća. Ili, da mu odbornik NOO, ili četnički kmet, zaduženi za rekviziciju, nijesu u tor uskočili i prebrojali i stado prorijedili.

I, ono što je najteže i najtužnije, svi oni koji su poginuli, osim dvojice, trojice, bili su mladi ljudi, koji nijesu iza sebe ostavili porod, ili su ostavili tek rođenu djecu - ratnu siročad.

I na kraju, nije bilo mataruškog sela u kojem nijesu vođene borbe i koje nije bilo tučeno artiljerijom, i lakom i teškom, i da nije bombardovano. Otuda su bile brojne i civilne žrtve, među kojima je bilo i djece. I sva ta uzrat rođena djeca rasla su uz pogibije, smrti i sav taj užas koji nosi rat. A po ratu, glavne su im igračke bili fišeci, prazne čaure od njih, zaostale bombe, od kojih su i mnoga obogaljena.

- 99 -

ŽRTVE FAŠISTIČKOG TERORA U NOR OD
1941 - 1945.

Red. br.	Prezime, očevo ime i ime	God. rođj.	Od koga, kada i gdje je ubijen.
1.	Bujišić Mile	1870.	od Njemaca, maja 1944. Vrulj
2.	Vujković M. Andjelka	1910.	" januara 1944. u Mat.
3.	Vujičić S. Milovan	1914.	" decembra 1943. Vrulja
4.	Gajević M. Mašina	1910.	" " 1944. Kozica
5.	Zindović V. Borka	1919.	" novembra 1944. Obarde
6.	" V. Danojla	1939.	" maja 1944. "
7.	Zindović J. Radivojka	1940.	" maja 1944. "
8.	" R. Jovan	1912.	od četnika, maja 1942. "
9.	Zindović R. Radfša	1940.	od Njemaca, novemb. 1944. "
10.	" M. Ljiljana	1937.	" " 1944. Obarde
11.	" T. Simeun	1860.	od Italijana, mart 1942. "
12.	Kovinić M. Ovijeta	1898.	od Njemaca, dec. 1943. Vrulja
13.	Ćirović R. Miluša	1928.	od Italijana, mart 1942. Ljutići
14.	" D. Radoman	1914.	od " maja 1943. Ljut.

Zapisi J. Kneževića

Ratni događaji su tragični događaji, i rat, kako reče jedan čuveni filozof, „više rodi zla nego što ga ubije!“ I nema mataruške smrti u ovom ratu koja ne zasluđuje da se o njoj piše, jer je svaka od njih ljuto ujela za srce onog svoga najbližega. Ali, teško je svesti i završiti priču o ratu u Matarugama i mataruškom kraju, a da se ne pomenu i ova dva slučaja:

Pero Milanov Zindović, iz Obardi, bio je borac - skojevac, 3. proleterske sandžačke brigade, odnosno njene 1. čete 5. bataljona. U zvaničnoj biografiji piše da je poginuo u Ponaru, kod Mrkonjić - Grada, septembra 1944. godine, međutim, Pero je poginuo 1942. godine u 19 godini života. Nije bilo tvrdave ni bunkera, u krvavoj Bosanskoj Krajini, na koji Pero Zindović, mladić iz Obardi, u 19 godini života, bez straha i zaklona, nije kidisao i jurišao bombama, krčeći prolaz svojim drugovima i saborcima.

Kad' bi se ljuti proleter i našli nemoćni pred kakvom njemačkom ili ustaškom utvrdom, iz koje su užareni mitraljezi kosili i na sve strane sijali smrt, poslije ko zna koliko juriša, uz silne pogibije mladića bombaša, i kad' više ništa nije pomagalo, tražio se i čekao Pero Zindović da riješi ono što je izgledalo i njegovim komandantima nerješivo.

U posljednjem okršaju, u kojem se neprijateljski bunker bio ispriječio ispred proletera, koji od njegove vatre nijesu mogli naprijed, i kada se u jurišima na njega uzaludno prolilo mnogo krvi, Pero se izuo i u vunanim čarapama neopaženo primakao bunkeru i u njega, bez pogreške i straha, ubacio nekoliko bombi. Prolaz je otvoren. – Ura proleterer! – jeknulo je iz stotine grla. Tada je Pero slavljen i do neba uzdizan.

Poslije nekoliko dana, ti isti komandanti, osudili su na smrt Pera Zindovića, i pred svojom ga jedinicom i drugovima strijeljali. Naime, u borca i junaka Pera Zindovića, koji još nije imao 19 godina, uprla je prst neka seljanka, optužujući ga da joj je iz kuće uzeo neki komadić hrane. Njegova četa, po kazivanju borca te čete Blagoja Vučetića, sleđena, plakala je bespomoćno. Je li Pero bio toliko gladan, da nije smogao snage da se toj gladi odupre, ili je to bila greška i nečija podvala, nije ni važno. Za Pera nije bilo milosti.

I, to je bilo jedno od lica partizanskog rata.

Milovan Planić, iz Vrulje, odnosno vruljanskog sela Klopeta, koje se graniči sa mataruškim selom Ljutići, najamni radnik, kako mu stoji u biografiji, od prvog dana je prišao ustanicima i stupio u NOB. Sresko partijsko rukovodstvo mu je dodijelilo, po prilici, jedan izuzetno i mučan i težak zadatak, koji je on sa još dva druga bez uztezanja obavio početkom rata na izlazu iz Suve Dubočice. Time je stekao potpuno povjerenje partije i preporuku za napredovanjem. Nema sumnje da je posjedavao i izuzetnu ličnu hrabrost koju je ispoljio u borbama. Na dan formiranja 3. sandžačke proleterske brigade, postavljen je za komandira jedne njene čete. Pomoćnik mu je bio Božo Milić - Bjelica. Uz njih je bio i Vojo Kovaljski, iz Pljevalja, đak gimnazije, član KPJ i politički komesar.

M. Planić je dogurao do komandanta 5. bataljona. Po razbijanju 3. proleterske sandžačke brigade na Sutjesci, našao se u svom selu, u poluilegali. I B. Bjelica i V. Kovaljski su dezertirali sa Sutjeske i vratili se na teren Pljevalja.

Po nalogu Jezdimira Lovića, političkog komesara u ovoj brigadi, Joko Knežević partijski radnik i gerilac na terenu Mataruga, stupa u kontakt sa Planićem i prenosi mu zadatak da počne okupljati razbijene borce i formirati četvu, kako bi nastavili borbu protiv neprijatelja. Sa Planićem stupaju u kontak i drugi partijski radnici i rukovodici sa terena Vrulje i Maoča, Uroš Golubović i Peruničići. Planić se držao vrlo uzdržano, izbjegavajući dalje susrete sa svojim dojučerašnjim saborcima. Povezuje se sa Božom Bjelicom i Kovaljskim i odlučuje se, za do tada, neviđenu izdaju. Predaje se i prilazi mataruškim četnicima u selu Ljutići, koji su bili pod komandom Dragiše Milunovića. Dobija zadatak, da bi se dokazao i spalio mostove iza sebe, da ubije nekog od Peruničića ili Golubovića. Međutim, on sa svojom družinom, B. Milićem i Kovaljskim, odlučuje da ubije svog dojučerašnjeg druga, saborca i partijskog rukovodioca Jezdimira Lovića, kojeg su sačekali u zasjedi i ubili 3. avgusta u Krupicama.

Po izvršenom zločinu, Planić je postao član štaba Matarušskog četničkog bataljona, a kasnije i njegov komandant, progoneći svoje dojučerašnje drugove, mataruške komuniste i gerilce i vodeći s njima svakodnevno žestoke borbe.

Šta je nagnalo Milovana Planića, komunistu i prekaljenog borca i visokog partizanskog vojnog rukovodioca, koji je vodio svoje borce u mnoge krvave bitke, da krene putem izdaje i zločina!? Šta ga je nagnalo da od komandanta bataljona jedne proleterske brigade postane komandant četničkog bataljona!?

Jesu li ga, kako se poslije pokušala pravdati njegova izdaja, u nečemu omalovažili i povrijedili njegovi dojučerašnji drugovi, ili su ga nečim ucijenili Božo Bjelica i Vojo Kovaljski!? Povlači se priča na društvenim mrežama Ivane Striže, učesnice bitke na Sutjesci, koju je dala na hrvatskoj televiziji, da je komandant Plenić (očigledno Planić) ubio borca ranjenika, kako ga ne bi odao i smetao mu u izvlačenju između Nijemaca, što je dovelo do rasula u jedinici. Može li to biti razlog ucjene B. Bjelice i Kovaljskog, koji su morali, kao njegovi saborci, znati za ovaj slučaj ako se desio, da ga povedu na zli put kojim su oni već bili zakoračili. Ako se to desilo, Planić je znao da mu više povratka među partizane nema.

No, bilo kako bilo, njih trojica su postali okoreli zlikovci i banda. I ne pamti se i ne priča da je neko s našeg kraja, na onaj svijet, na rukama odnio više prosute nevine krvi od njih trojice.

I, šta je to što povezuje ova dva slučaja: slučaj Pera Zindovića i Milovana Planića!? Pero Zindović, junak s kupreških bunkera je strijeljan zbog kore hljeba, ako je i uzeo, a pitanje je je li?

U donešenju odluke da se strijelja, zbog nekakvog partizanskog čistunstva i morala, morala su učestvovati i ova trojica, jer su mu bili pretpostavljeni. Oni su bili Perove moralne sudije. Da bi u kratkom vremenu pljunuli na taj moral i sami ukaljali obraz izdajom i tuđom nevinom krvlju.

Koja je to sila koja u čovjeku pravi takve lomove i obrte!? E, to su rat i njegove zakonitosti. I surovosti koje čovjeka pretvaraju u zvijer. I na to ljude valja podsjećati. Pogotovu one koji misle da se ratom rješavaju problemi, olako ga i danas prizivajući i u njega se uzdajući.

S današnje vremenske distance s pravom se može postaviti pitanje: šta se to dešava s razumom u ratu? I, zar je moralo sve biti baš tako!? Ali, u uslovima koji su vladali na terenu među zavađenim i zakrvljenim narodom, komšijama i dojučerašnjim prijateljima, podijeljenim na partizane i četnike, *de* svako bije bitku da bi opstao i preživio, i *de* je svakome kriv onaj drugi, teško je bilo donositi prave odluke. Pri tome ne treba zaboraviti na strahovit učinak propagande, i s jedne i s druge strane. I treba znati da su ta dva pokreta po ideologiji i po svemu bila toliko suprotstavljena i suprotna da među njima nije moglo doći ni do kakvog pomirenja. Samo uništenje jednog od njih je mogao biti jedini i logični izlaz, kad su stvari već bile tako daleko odmakle. Na kraju se to i desilo. Četnički pokret je doživio slom i uništenje. Danas mnogi pokušavaju da ga rehabilituju i prikažu antifašističkim i čak izjednače s partizanskim. Time se samo rugaju žrtvama i jednih i drugih. Kao primjer za to navode sudbinu Pavla Đurišića. Međutim, sudbina Đurišićeva govori koliko je on značio okupatoru. Bio je njegovo sredstvo i potrošni ratni materijal. Kad mu više nije mogao koristiti, riješio ga se bez milosti.

DANAŠNJA SPORENJA MATARUŽANA OKO PARTIZANA I ČETNIKA

I nijesu samo Mataruge bile podijeljene na partizane i četnike, već i mataruške porodice u ovom ratu, nažalost, nijesu izbjegle tu tragičnu podjelu.

Predsjednik četničke opštine u Matarugama Josiv Janjušević potiče iz poznate slobodarske porodice Ristana Janjuševića, oglašenog mataruškog prvaka (Josiv je unuk Ristanov). Ali ni ova ugledna, brojna i do tada složna porodica nije odoljela tragičnim crnogorskim podjelama u Drugom svjetskom ratu. I ona se podijelila - na partizane i četnike.

Josivov stric D Mitar Janjušević, komandir Mataruške čete u Balkanskim, i zastupnik komandira čete u Prvom svjetskom ratu, bivši predsjednik mataruške opštine i nosilac zlatne „Obilića medalje“ za hrabrost, sa cijelom svojom porodicom stao je od početka na stranu NOB-a. Dmitrov sin Rašo, a Josivov brat od strica, svršeni maturant pljevaljske gimnazije, učesnik je NOB-a od prvog dana i član KPJ. Poginuo je u proboju na Sutjesci, kao politički komesar u 3. sandžačkoj proleterskoj brigadi.

Rašov brat Čedo je bio rukovodilac SKOJ-a u Matarugama i borac 3. sandžačke proleterske brigade, a brat Milorad sa 18. g. je poginuo od groma skrivajući se u šumi od četnika.

Josivov brat od drugog strica, Vojin Janjušević (Ristanov unuk takođe), učesnik je NOB-a od juna 1942. i zarobljen je kao borac Pljevaljskog NOP odreda od strane Nijemaca u bici na Prijepolju. Strijeljan je 4. decembra 1943. U nekim dokumentima piše na *Beogradskom Sajmištu*, a u nekim u *Jasenovcu*.

U NOB-u je kao momčić učestvovao i Josifov rođeni sinovac Jakov.

Uprkos svemu tome, Josiv se od početka opredijelio za četnički pokret i stao na njegovo čelo u mataruškom kraju. Josivov brat Mirko je samo zbog toga Josivovog opredjeljenja u blizini sela strijeljan od strane partizana, iako nije bio pripadnik ni jednog pokreta. Josivov sin Obrad, vrlo mlad, poginuo je Otilovićima, u borbi s partizanima.

No, i pored ove tragične podjele i brojnih pogibija, ostatak ove porodice zadržao je i danas čvrste i dobre međusobne porodične odnose. Takvih slučajeva bilo je i u drugim matarškim porodicama. Bivalo je da i dva rođena brata budu na različitim stranama.

Josiv je ipak ostao upamćen kao čovjek koji je na svaki način pokušavao da se izbjegnu međusobna krvoprolića i spriječe međusobni zločini. O tome govore i brojni primjeri.

Sretne Josiv, sredinom rata, na Trlici četnike kako gone u Pljevlja svezanu Dmitru Knežević, Jokovu majku, da je predaju *'Talijanima*, pa im podvikne:

Kud ste počerali, junaci, tu babu!?

Ovo je Jokova majka! Vodimo je 'Talijanima!

U'vatite vi Joka, pa ga vodite 'Talijanima, a tu babu odma da ste puštili!

Ovi nemadni kud, no učini kako im je naređeno.

A, ti Dmitro, kući, i ne pomaljavaj nos iz nje - podvikni joj Josiv strogo.

Inače, i danas se sa simpatijama među Mataružanima prenose nekolike duhovite priče vezane za njega iz perioda Drugog svjetskog rata:

Skupile se četničke glavešine oko rakijskog kazana u vijenčanskom selu Mededi Do pa zaturile priču šta će raditi Titu kada ga uhvate. Jedni bi na lomaču s njim, drugi bi ga na turski kolac, treći bi mu

klince pod nokte, kao Turci starcu Vujadinu. Josiv slušao i ćutao. Znajući koliko ne voli komuniste, mislili su da mu smišlja nečuvane muke.

Šta bi mu ti Josive, tako ti Boga, da ti pa'ne šaka!? - pitaju ga radoznalo.

Ja bi ga naselio u Međedi Do i osudio da cio život provede pored Krune.

Selo koje je Josiv namijenio Titu bilo je u jednoj strmenoj rupi iz koje se nije moglo lako izići, niti se u nju bilo lako spustiti. A u njemu je bila i neka opasna Kruna, koja nije zarezivala nikoga, tako da mu više kazne nije trebalo.

Povukli se 1942. partizani za Bosnu. Četnička vlast u Matarugama. Josiv, predsjednik četničke opštine, prebacuje svom rođaku i predsjedniku partizanskog NOO, Joji Janjušu, inače saborcu iz Prvog svjetskog rata, upozorava ga i opominje:

Ti Joja, okupljaš u selu komuniste i bjelosvjetske probisvijete!?

Ovaj se ljutito brani: Nijesu to probisvijeti! To su naši oslobodioci!

Oslobodioci, oslobodioci! Oslobodiće oni tebe od svega, pa i od košulje! Upamti dobro što sam ti rek'o!

Šesdesetih godina socijalistička (Jojina) vlast vrši razgraničenje državnih i privatnih šuma. Joji oduzmu cijelu Rajnovicu (šumovita planina većinom u vlasništvu Jojine porodice), ne mareći i ne obrćući se na njegove zasluge. Joja se odupire koliko može. Skoro da se to izrodi u politički slučaj. Sazvali konferenciju, skupio se narod, došao i predsjednik pljevaljske opštine. Ali vlast tvrdi. Ne popusta. Zakon je zakon i mora se poštovati. Vidi Joja propast pa će se sjetiti Josiva: *Ja, smradovi!* – to mu je bila uzrečica – *pogodi Josiv! Dobro on meni reče -- Oslobodioci! Oslobodiće oni tebe i košulje!*

Rajnovica je omanja planina udaljena od Vukovog Brda oko kilometar prema sjeveru i Obardima i skoro u cjelini pripada Janjuševićima. Postala je poznata po tome što je na nju u toku Drugom svjetskog rata, ili tačnije 1944. g. pao veliki američki bombarder koji je pogođen nede iznad Bugarske ili Rumunije od strane Nijemaca. Iz njega je prije pada poiskakala posada i spustila se padobranima po mataruškim selima, što je za Mataružane bio događaj od prvorazredne važnosti o kojem se i danas rado priča.

Ostatke aviona i ono što je bilo u njemu raznijeli su Mataružani, a prije svih Vukovljani, koji su i najbliži Rajnovici. Bilo ju tu svega što im je u ratnoj oskudici moglo dobrodoći. Posebno su im dobrodošle tople pilotske kožne jakne i brojna avionska burad koja su ovi koristili za čuvanje rakije. Neki su ih rasijecali napola i od njih pravili izvanredne kazane za kuvanje. Avionski lim, ili *teneću*, kako su ga Mataružani nazivali, kao i razne šarafe i navrtke, osovine, gume i drugo još dugi niz godina su razvlačili na sve strane. Od avionskih guma pravili su dobre gumene opanke. Avionska krila su isjekli i teže osovine išćupali i na saonima odvukli i njima napunili svoje prazne kolibe i ambarove. Jer nikad se ne zna kada će šta zatrebati. Padobrane, kojih su se takođe dočepali, prilikom spašavanja pilota, koristili su za šivenje lijepih svilenih košulja. Dijelovi aviona, limovi, šarafi i razne glavčine mogu se i danas naći ispod vukovljanskih str'ea. Bio je to prvi ratni plijen koji je Mataružanima iznenada pao u ruke. I oni su ga trijumfalno prigrabili i do danas se ponoseći njim i rado ga pokazujući radoznalima.

Ne izvukli pouke iz ovog rata, i danas se Mataružani spore oko uloge Tita i Draže i partizana i četnika u njemu. I ne samo Mataružani.

No, poziciju i partizanskog i četničkog pokreta i njihove borbene kvalitete najbolje su odslikali njemački komandanti koji su se u to uvjerali na terenu. Evo nekih njihovih izvornih ocjena danas dostupnih na raznim sajtovima:

...Nasuprot četnicima, partizani su, nema sumnje, protivnik koga treba ozbiljno uzeti, kome su dorasle samo jedinice koje su opremljene i naoružane svim onim što je potrebno za rat u planinama, koje su dobro obučene i navikle na najveće telesne napore...

... 3.) Neprijatelj: Tok borbi je dokazao da su partizanske snage pod komandom Tita „strogo, organizovane, vešto vođene i poseduju začuđujuće visok borbeni moral. Neprijatelj je vodio veoma pokretnu borbu a i u odbrani bili su aktivni (Snimak originala pisanog na mašini u AVII, Frajburg 4, s. 427—31.).

Rudolf Luetters, zapovjednik njemačkih trupa na Sutjesci, 1943: „Tok borbe je pokazao da su partizanske snage pod Titovom komandom odlično organizirane, vješto vođene i da raspolažu borbenim moralom koji izaziva čuđenje... Njemački vojnik nije dorastao fanatično borbenim partizanima...”

Komunistički vođa Josip Broz Tito, pod čijom su komandom partizani izvojevali pobjedu nad okupatorom u Jugoslaviji, nekad slavljn i u njoj i u cijelom svijetu, danas je osporovan od simpatizera četničkog pokreta i vrlo omražen. Čak ga optužuju i za saradnju s Nijemcima. No, da vidimo što kažu o njemu oni protiv kojih je ratovao, što bi trebalo da je vrlo mjerodavno.

Heinrich Himmler, jedan od najbližih Hitlerovih suradnika, 1944: „Volio bih da vam navedem još jedan primjer upornosti – upornost maršala Tita. Moram reći da je on stari komunista, taj Herr Josip Broz, da je veoma čvrst čovjek. Nažalost on je naš protivnik. Taj zaista zaslužuje titulu maršala... On je naš neprijatelj, ali ja bih volio da imamo tuce Tita u Njemačkoj, ljudi koji bi bili vođe i koji bi imali takvu odlučnost i tako čvrste živce da se nikada ne predaju, iako su potpuno opkoljeni. Taj čovjek ne raspolaže ničim, apsolutno ničim. Uvijek je bio opkoljen, ali taj čovjek je uvijek našao način da se probije. Nikad nije kapitulirao. Mi znamo najbolje kakve nam nevolje zadaje na jugoslavenskom prostoru, zbog toga što se tako uporno bori...”

Danas, određeni politički krugovi, pa čak i zvanične institucije sa prostora bivše Jugoslavije, pod pritiskom tih krugova pokušavaju izvršiti reviziju istorije, prikazujući i tumačeći istorijske činjenice prozvoljno i krajnje subjektivno, kako bi ova dva pokreta izjednačili i prikazali antifašističkim.

Inače, četnici i partizani nijesu se razlikovali samo po ideologijama i programima, već i po mnogo čemu drugom: uniformama, opštem izgledu, odnosno ikonografiji i folkloru. Imali su, razumljivo, i svoja kola i pjesme po kojim su bili prepoznatljivi i onda i danas.

Partizani su svako veselje, kada im je bilo do njega, započinjali i završavali Kozaračkim kolom i pjesmom – *Po gorama i šumama naše zemlje ponosne, a četnici s pjesmom – Drma mi se, drma na šubari cvjeće...*

Očigledno da i to govori nešto o njihovim ideologijama.

Tipični predstavnici svojih pokreta

Nikola Kalabić

Ljubo Ćupić

Ne može biti sumnje, da partizanski pokret nije do kraja antifašistički i da je antifašizam njegova vertikala, kao što je bio i vertikala državne tvorevine koju je ovaj pokret iznjedrio. Kao što nema sumnje i da je kroz borbu protiv fašizma i okupatora, tj. kroz NOB, izvršena socijalistička revolucija i smjena kapitalističkog sistema.

Revolucije su, naravno, nasilne, i oni revolucijom razvlašćeni, revoluciju doživljavaju kao nepravdu i „smak svijeta“. Međutim, dok su na vlasti i dok im je potaman, ne čine ništa za one druge, što u revoluciji vide i traže spas. I ne samo da ne čine ništa, a mogli bi, da do revolucije ne dođe, već je provociraju silom, gramzivošću i pohlepom, koje hrane korpciju, nepravdu, bijedu i siromaštvo večene, koja grca i škripeći zubima čeka momenat da digne revoluciju...

Isto tako, ne može biti sumnje da se četnički pokret „oslanjao“ na okupatora u obračunu sa komunistima, odnosno, da ga je okupator maksimalno i pomagao i koristio u borbi protiv komunista i partizana, odnosno antifašista. Istorijske su činjenice - da su se partizani i četnici, više puta i na više mjesta, dogovarali o zajedničkoj borbi protiv okupatora. I da je na početku ratnih zbivanja bilo zajedničkih akcija. Ali su i istorijske činjenice da su se programi i ciljevi partizanskog i četničkog pokreta toliko razlikovali, da su tu sardnju činili i neiskrenom i nemogućom. I da je realizovanje tih programa i njihovih ciljeva dovelo do građanskog rata u zemlji. Istorijske su činjenice - i da su se u tom građanskom ratu četnici vezali za okupatora, tražeći i dobijajući od njega podršku i pomoć u borbi protiv komunista. Njihov program nije skrivao da se komunisti označavaju i doživljavaju kao glavna opasnost po zemlju, a da im je cilj da se ta opasnost iz korijena iščupa i uništiti.

No, da to ostavimo po strani. Rat je završen kako je završen. Četnički pokret je doživio slom. Obezglavljeni i u rasulu, četnici su pohrlili pod okrilje zapadnih „saveznika“, nadajući se zaštiti i spasu. Ovi su ih, ne doživljavajući ih kao saveznike, a kome trebaju za saveznike poraženi, kod Zidanog Mosta u Sloveniji, i na granici s Austrijom, pa i na njenoj teritoriji, presreli, pohvatali i predali i prepustili kivnim partizanskim osvetnicima. I, opet naša domaća bratska tragedija zbog nepoznavanja principa i zakonitosti po kojim funkcioniše spoljni svijet: „Sve što ne može koristiti, nevažno je!“

Oni mladi, iznad 20 godina, uzeti su u partizansku vojsku, oni ispod te granice, pušteni su i vraćeni kućama, a oni treći, kojima nije uspjelo da umaknu ispred partizana i saveznika, strijeljani su bez suda i suđenja. I ta se činjenica mora priznati. I to je, sa današnje vremenske distance, jedna velika tamna fleka, na svijetlom obrazu, bez sumnje, antifašističkog partizanskog pokreta. I, nije jedina. Bar na obrazu onih koji su odlučivali o životu i smrti ovih nesretnjika.

Drugog revanšizma pobjednika nad pobijeđenim nije bilo, osim prema onim koji su se, odbivši da priznaju novu narodnu vlast, odmetnuli u šume, spremni da nastave dalje s borbom. Njih - šumnjake i bandu, kako su nazvani, i njihove jatake koji su im pomagali, danonoćno su u stopu gonili KNOJ, OZN-a, kasnije UDB -a. Odnosno, gonjeni su svi oni koji su odbili da postupe po donijetoj amnestiji i predaju se nadležnim organima vlasti. Naravno, suđeno je onima za koje su postojali dokazi da su okrvavili ruke i počinili zločine. I izricane su im smrtno i zatvorske kazne, kao i oduzimanje imovine i oduzimanje i ograničavanje na određeno vrijeme građanskih prava, ukoliko je na tim suđenjima bila dokazana njihova krivica.

Ostalima je odmah pružena ruka pomirenja, pogotovu njihovoj djeci. I to je opštepoznata činjenica. Svi Pljevljaci, pa i mnogi Mataružani, znaju da su neki, koji su vraćeni kao mladi sa Zidanog Mosta i Drine, uzeli puno učešće i u punom kapacitetu, kako bi se danas reklo, u političkom i profesionalnom životu nove vlasti u Pljevljima. Trojica od njih (Knežević, Lacmanović, Kapetanović) bili su poznati ljekari, a dvijica i narodni poslanici u Skupštini Crne Gore. Uvaženi i cijenjeni profesor gimnazije M. Kandić, kojem su povjerene na vaspitanje generacije pljevaljske omladine, ostao je upamćen kao izuzetan i čovjek i pedagog. I žena jednog visokog četničkog omladinskog vođe, koji je

odstupio, bila je vrlo poštovana profesorica stranog jezika u Gimnaziji u Pljevljima. I takvih primjera ima dosta, kako u Pljevljima, tako i u svim drugim gradovima nove Jugoslavije. I u odnosu na njihovu djecu nije bilo nikakvog revanšizma i diskriminacije, naprotiv.

To je bio generalni stav najviših organa nove vlasti na čelu s Titom. On je u govoru održanom u oslobođenoj Podgorici 1945. g. (*Spomenica crnogorskim antifašistima 1941-1945*, „Obod“, Cetinje 2001) podvukao i naglasio:

Хтио бих још нешто да вам кажем ја нећу говорити о издајницима, али хоћу да говорим о дједи оних чији очеви нијесу знали да цијене слободу наших народа. Та дјеца су наша. Она су општеномодно добро. Примите их и прихватите и будите им очеви и мајке. То су наша дјеца, наша омладина и ми несмијемо ни на једном кораку дозволити да трпе они који нијесу ништа криви. Ни син, ни кћи, не одговарају та дјела очева и мајки. Они су наши и ми ћемо се бринути о њима. То вам стављам на срце и то нека буде ваше гесло: дјеца не одговарају за очеве.

Желим вам, другови и другарице, много успјеха у вашем раду и много среће. А ми ћемо, ја вам то са своје стране обећавам, учинити све што је у нашој моћи да вам помогнемо.

Да живи јединство црногорског народа.

Да живи Народна Република Црна Гора.

ПОБЈЕДА ОРГАН НАРОДНОГ ФРОНТА ЦРНЕ ГОРЕ

Број 28 Цетиње, 15 јула 1946 Год. III

529

A Titova riječ se tada i te kako slušala i poštovala. I toj omladini, čiji su roditelji bili na drugoj strani, bilo je sve dostupno osim mjesta sekretara komiteta i rada u službama bezbjednost, no ubrzo se i to promijenilo. I nije im zakonom bilo dozvoljeno da podižu spomenike na javnim mjestima i mjestima pogibije onima koji su proglašeni narodnim neprijateljima.

I neki Mataružani, koji nijesu bili spremni da sačekaju partizane i novu vlast i polože im račune, krenuli su na put bez povratka. Računa se da ih je odstupilo više od 40. Neki su, biće, stradali, a nekima je pošlo za rukom da se dočepaju emigracije.

Jedan Mataružanin, dopro do Zidanog Mosta, uhvaćen je i zbog godina vraćen u svoje Mataruge. Pružena mu je ruka pomirenja pa je uključen i u politički život Mataruga i rad masovnih političkih organizacija. Pružena mu je kasnije i podrška sinu da upiše i pohađa vojnu akademiju i data prilika da postane častan oficir JNA, što je on i bio.

No, kada je poslije skoro pola vijeka, ta nova vlast postala stara, i dotrajala i istrošena posrnula i pala pod udarima *Antibirokratske revolucije*, u Matarugama je kao i svugdje, oživjela četnička ideologija. I ponovo su se rasplamsale i stare i nove strasti i ljubavi prema četnicima.

Onaj Mataružanin, vraćen sa Zidanog Mosta, a da mu nije falila dlaka s glave, prihvaćen i uključen u drušvenopolitički život, bijaše, misleći da je ponovo došlo njegovo vrijeme, uzigrao po mataruškoj pijaci. Očigledno zaslijepljen starom i neugaslom mržnjom i novorođenom nadom, pride jednom drugom Mataružaninu, koji nije ni bio rođen kad su njega vratili sa Zidanog Mosta, a kojeg je sada doživljavao kao političkog protivnika u izborima na kojim nije prošla njegova ideologija, učeprlji prste ovome u oči, povlačeći kažiprstom preko jabučice, kao da nekoga kolje: – 'Vako bi' ja vas! Iako je odbrojavao zadnje dane, i zaudarao više na onaj nego na ovaj svijet, zapjenio, zabalavio, podnapit, iako je znao ko je ovaj i šta radi, nije mogao savladati mržnju, a da mu to ne kaže. A ovaj je upravo bio iz one partizanske porodice i vlasti koja mu je pružila ruku pomiranjа i stala iza njega. I upravo mu je bio

posao da ne dozvoli nikome i da pomisliti - da može više ikada doći vrijeme ponovnog međusobnog klanja.

Ovaj se, kad nadvladaj i stavi pod kontrolu bijes, koji ga je, razumljivo, bio obuzeo, kisjelo nasmij i odgovori: *E, u tome je razlika između nas i vas. Kada smo mi vas mogli, nijesmo htjeli, no smo vas zaštitili! Bježi mi s očiju!*

Ovaj dijalog, autoru lično poznat, vođen u Matrugama 54 godine poslije završetka rata, između četnika vraćenog sa Zidanog Mosta, kojem niko nije uputio ni prijekor zbog toga, i partizanskog potomka, kojem je upravo bio posao da ga od takvog prijekora zaštititi, dovoljno govori o tome kakvu je pustoš ostavio rat na dušama njegovih učesnika. I koliko je bila jaka ideologija kojom su te duše zatrovane, da ih ni pola vijeka života u miru, pa za današnje uslove, moglo bi se reći, i u blagostanju, nije moglo očistiti.

No, novo doba, ovo današnje, skoro da je poništilo i obezvrijedilo sve te žrtve prinijete na oltar slobode. Obezvrijedilo je i poništilo i njih i njihovo djelo. I njihove ideale, za koje nijesu žalili dati svoje živote i mladost:

... Mladost izgubljena u borbi nije izgubljena, jer borba za slobodu to je borba za vječnu sreću i mladost..., riječi su jednog od njih, koji je iz đачke klupe i svog Vukovog Brda krenuo da se bori za slobodu, zapisane u sjećanjima njegovih drugova na njegovu pogibiju na Sutjesci.

Dok je od teških rana, zadobijenih u borbi protiv Nijemaca kod Prijepolja 1944. godine, donijet kući, umirao na majčinim rukama, Mileta Petrov Koćalović, devetnaestogodišnji maladić, iz Kozice, pokazaivao joj je u predvečerje rasplamsale prvomajske vatre zapaljene u čast praznika rada i slobode, osmjehujući se. Je li u tim rasplamsalim vatrama vidio iskre žudene slobode ili plam očiju svojih saboraca što su kao i on junački ginuli za tu slobodu, ne žaleći tek započetu mladost!? Njegov smireni osmjech, dok je zaneseno gledao u rasplamsale vatre, govorio je koliki su vjera i ljubav njegova prema slobodi.

Možda je, u tom dirljivom času oproštaja i rastanka, majci htio reći: *Vidiš Majko, nijesu to vatre što plamte u noći, već su to naši neugasli snovi, naša mladost, zjenice očiju mojih vršnjaka saboraca i moje. Te su vatre - iskre slobode, pravde, istine, koje će obasjati nove generacije mladosti, za koje mi nijesmo žalili dati svoje živote i mladost. I, zato Majko, kad vidiš prvomajske vatre kako plamte, ne plači i ne tuguj, sjeti se da su to zjenice očiju sinova tvojih iz kojih je rođena sloboda...*

I majka njegova, ostatak života provela je čežnjivo gledajući u plam vatri prvomajskih, koje, nažalost, danas više ne plamte.

I, zaista – da li nas danas gledaju zjenice one nesebične mladosti, koja je bez jauka ginula za slobodu. I, da li mi današnji imamo hrabrosti da se suočimo s tim zjenicama!? Jesmo li im se i kako odužili? I jesmo li znali da sačuvamo to zašto se ta mladost tada onako nesebično žrtvovala?

Nažalost, Mileta nije stigao da iza sebe ni fotografiju ostavi.

Branko Petrov Koćalović, brat Miletin, poginuo u NOB (1942)

U osvrtu na Drugi svjetski rat autor je, pored raznih sjećanja njegovih aktivnih aktera datih u mnogim Zbornicima o NOB-u, i drugih izvora, koji će biti precizno navedeni na kraju - u dijelu literatura, posebno koristio Zapis Joka Kneževića, organizatora ustanka i NOB-a u Matarugama, komandanta Mataruškog teritorijalnog bataljona i organizatora i vođe mataruške gerile. Zapisi J. Kneževića sadrže obilje građe i hronološki poredanih dragocjenih podataka, koji su, bez sumnje, verodostojni i kojima se može vjerovati.

Autoru su bili dostupni i zapisi o Drugom svjetskom ratu Vojina Gajevića, komandira Kozičke teritorijalne čete, učesnika NOB-a od prvog dana, i zatočenika u italijanskim logorima, kao i Čeda Janjuševića, ratnog rukovodioca SKOJ -a u Matarugama i Boška Ćirovića, komandira Ljutičke teritorijalne čete.

Ostvaren je uvid i u partijsku dokumentaciju koja se odnosi na članove KPJ iz Mataruga u periodu Drugog svjetskog rata.

Autoru nijesu bili dostupni zapisi i arhive četničkog pokreta, osim onih Milete Vojinovića. Međutim, njegova kazivanja kao poslijeratnog rukovodioca SKOJ-a i velikog aktiviste nove partizanske vlasti, bitno se razlikuju od onih koje je pisao kasnije, kada se prisjetio svoje četničke prošlosti, i kada joj se okrenuo na drugi način.

Namjera autora nije bila da podgrijava ove podjele, naprotiv. Iz tih podjela se moraju izvući pouke i na njih konačno staviti tačka. Autor je samo želio da na osnovu raspoložive istorijske građe, predstavi čitaocu, a pogotovu mladim Mataružanima, vrijeme Drugog svjetskog rata u Matarugama i mataruškom kraju, koje su njihovi preci preturili preko glave, uz do tada nezapamćeno stradanje, za koje i danas oni razumni i dobronamjerni, bez obzira na kojoj su strani bili, sa prizvukom zebnje znaju reći: „Spomenulo se, nepovratilo se!“

No na to vrijeme i događaje iz njega, nažalost, Mataružani i danas gledaju različito, zavisno od toga ko se na kojoj strani nalazio. Činjenica je – da ni četnička ni komunistička ideologija nijesu izdržale provjeru vremena. Četnička ideologija je poražena završetkom II svjetskog rata, a komunistička je potrajala nekih pedesetak godina. No uprkos tome, obje ideologije, iako poražene i od svijeta odbačene, žilavo opstaju na ovim prostorima, pogotovo četnička, pa i u Matarugama. Posebno su uporni i vrlo aktivni pobornici četničke ideologije, zanošeći se da stom ideologijom mogu u 21 vijek i Evropu. I tu upornost više ispoljavaju pojedinci koji skoro da nemaju nikakav četnički predznak u svojim biografijama, nego neposredni potomci nosilaca te ideologije iz II svjetskog rata. Očigledno da se tu radi o političkom mešetarenju i pokušaju da se iz te nesrećne podjele izvuče i politički i lični profit, iako svi znaju da ta politička ideologija, kao uostalom ni komunistička, u ovom i ovakom vremenu i svijetu, nema nikakvu perspektivu ni budućnost.

U ovom i ovakom svijetu, sve podjele među malim narodima su pogubne za te narode. Podjele nijesu samo pogubne za narode, već i za njegove najuže subjektivitete – bratstva i porodice. Tamo gdje su podjele - nema napretka. A, ako su nam podjele sudbina, a izgleda da jesu, i ako baš moramo da se dijelimo, onda su jedino opravdane podjele – na one koji rade za opšte dobro i one koji rade protiv opšteg dobra. Sve druge podjele ne vode ničemu dobrom, osim opštoj propasti. To bi, konačno, morali shvatiti i Mataružani. To bi morali shvatiti i oni koji im

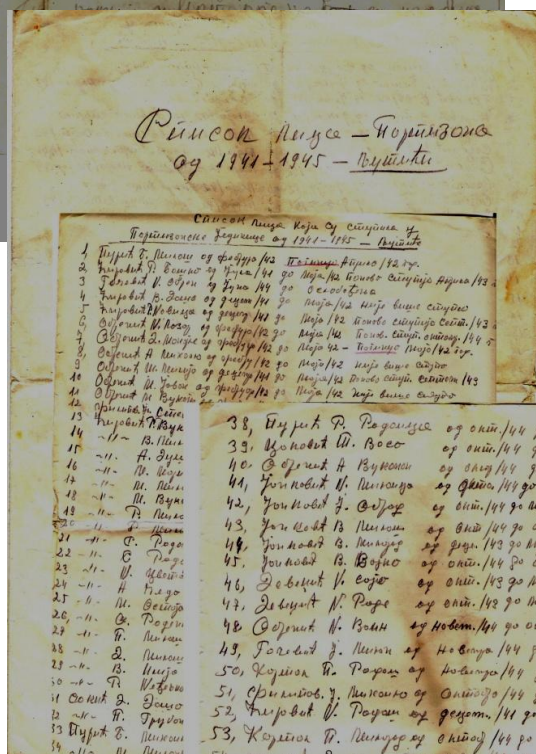
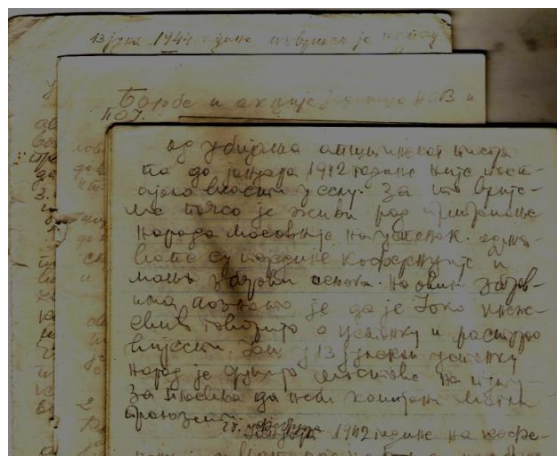
radi ličnog, pa i sitnog čara, ponovo nameću podjele na četnike i partizane kao matarušku perspektivu i budućnost. I prestati da tu našu nesreću iz prošlosti zloupotrebljavaju radi svojih političanskih ciljeva.

Zapisi - Hronika, J. Kneževića

Čedo Janjušević i Boško Ćirović - osamdesetih, Vukovo Brdo

Zapisi Čeda Janjuševića

Zapisi Boška Ćirovića